

Αθήνα 2010

Συντελεστές

Συντονισμός:

Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών

Επιμέλεια καταλόγου:

Αικατερίνη Πολυμέρου-Καρηλάκη

Λουίζα Καραπιδάκη

Επιμέλεια έκθεσης:

Λουίζα Καραπιδάκη,

μόνιμη συνεργ. του Κέντρου Λαογραφίας, της Ακαδημίας Αθηνών

Βοηθεί επιμελήτριες:

Ελευθερία Καρπιτάκη, Φανιώ Μιχαλοπούλου

Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός:

Λητώ Πιτυρή

Καλλιτεχνικός σχεδιασμός καταλόγου:

INK Design

Φωτογραφίες έργων:

Αρχείο καλλιτεχνών, INK Design

Μεταφορά έργων τέχνης:

Orphee Beinoğlu

Τεχνικός εξοπλισμός:

Γιάννης Μαλατάντης

ISBN: 978-960-404-180-0

σύγχρονη ανάγνωση
του μύθου

Ερυσίχθων

Έκθεση

Στο πλαίσιο του προγράμματος
ΔΑΣΟΣ - ΖΩΗ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
της Ακαδημίας Αθηνών και του Μουσείου Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας

Οργάνωση
Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών

Συνεργασία

Χορηγία

Κατερίνα Χαρίατη-Σισμάνη (1911-1996) | Γυναίκα-γη, 1955 | μέταλλο

Η εικαστική δημιουργία προσθέτει τη δική της ματιά στον κόσμο των εικόνων και της αισθητικής απόλαυσης. Ένα ταξίδι περιπλάνησης, που ο εικαστικός καλλιτέχνης άλλοτε προκαλεί άλλοτε ερευνά, άλλοτε προτείνει μέσα από φόρμες και σκέψεις, που διευρύνουν τα όρια της ανθρώπινης δημιουργίας.

Το Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου Ελευσίνας «Λεων. Κανελλόπουλος» με τη συμμετοχή τα τελευταία 5 χρόνια ενεργά στο εικαστικό γίγνεσθαι της χώρας ενισχύοντας έτσι το σύγχρονο πρόσωπο της Ελευσίνας του πολιτισμού.

Η έκθεση «Ερισύχθων, η σύγχρονη ανάγνωση του μύθου» με την συμμετοχή καταξιωμένων Ελλήνων καλλιτεχνών, που με διάφορα μέσα έκφρασης καταθέτουν τη δικιά τους σκέψη σε μια θεματική, που ερευνά τα όρια της ανθρώπινης απληστίας σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον και με μεγάλη χαρά φιλοξενείται στο «Λεων. Κανελλόπουλος», δίνει συνέχεια στα μεγάλα εικαστικά γεγονότα που οργανώνει η πόλη μας.

Η συμμετοχή του Δήμου μας στο Πρόγραμμα «Δάσος - Ζωή - Πολιτισμός» της Ακαδημίας Αθηνών και του Μουσείου Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας δημιουργεί δυνατότητες και ενισχύει την αυτοπεποίθηση της πόλης, να συμβάλει δυναμικά σε ένα σύγχρονο προβληματισμό μεταξύ φορέων της χώρας μας.

Η αξιοποίηση ιδεών των ανθρώπων του πνεύματος, η επινοητικότητα και η φαντασία της καλλιτεχνικής δημιουργίας, είναι αναζωογονητική δύναμη σε εποχές οικονομικής και θεσμικής κρίσης της οργανωμένης κοινωνίας.

Ευχαριστώ όλους όσους συνέβαλαν στη οργάνωση αυτής της έκθεσης και κυρίως τους καλλιτέχνες, που με μεγάλο ενθουσιασμό διέθεσαν τα έργα τους, την Ακαδημία Αθηνών και το Κέντρο Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας με τους συνεργάτες του, που εμπνέονται από τέτοιες πρωτοβουλίες, αλλά και το δυναμικό του Δήμου μας που ανταποκρίνεται με όραμα σε τέτοια γεγονότα. Επίσης στον μεγάλο μας χορηγό, την εταιρεία TITAN, που τα τελευταία χρόνια, με την συμβολή του σε σημαντικά πολιτιστικά γεγονότα, μας βοηθά να ορίζουμε ένα μέλλον διαφορετικό, έξω από τα στενά γεωγραφικά όρια της πόλης, ανταποκρινόμενοι έτσι στην ιστορία μας και στην αυξημένη κινητικότητα της σύγχρονης εποχής.

Γιώργος Αμπατζόγλου,
Δήμαρχος Ελευσίνας

Συνεπής στο θεσμό που δημιούργησε το 2005, η Σ.Α.Ε. Τσιμέντων TITAN είναι ενεργά παρούσα για έκτη συνεχή χρονιά, στα πολιτιστικά δρώμενα της πόλης της Ελευσίνας.

Είμαι ιδιαίτερα ευτυχής για την διαχρονική παρουσία μας στην πόλη, ιδιαίτερα στους δύσκολους καιρούς που διανύουμε. Ακολουθώντας τα σημεία των καιρών, το αντικείμενο της φετινής έκθεσης επιθυμεί μεταφορικά να καταδείξει πόσο καταστροφική μπορεί να αποβεί η ανθρώπινη απληστία, ωθώντας μας στην αυτοσυγκράτηση και στην συνειδητοποίηση της ανάγκης να ευαισθητοποιηθούμε και να φροντίσουμε, μεταξύ άλλων, και το φυσικό περιβάλλον μας.

Κάθε έκθεμα των καλλιτεχνών, που μας τιμούν με τα έργα τους, παραπέμπει σε αυτήν ακριβώς την ευαισθησία και την φροντίδα, που πρέπει να ενστερνιστούμε, όχι μόνο για την δική μας ποιότητα ζωής, αλλά και κυρίως, γι' αυτήν των παιδιών μας και των παιδιών όλου του κόσμου.

Ευχαριστώ τον Δήμαρχο Ελευσίνας κ. Γεώργιο Αμπατζόγλου και το Δημοτικό Συμβούλιο για την εξαιρετική συνεργασία μας. Ευχαριστώ την Ακαδημία Αθηνών και το Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας και όλους όσοι συνετέλεσαν στην επιμέλεια και τη διοργάνωση αυτής της έκθεσης, που αποτελεί μια ακόμα προσπάθεια συμβολής της Α.Ε. Τσιμέντων TITAN στα πολιτιστικά δρώμενα, που μας χαρίζει η πόλη της Ελευσίνας.

Νέλλος Α. Κανελλόπουλος

Δήμητρα και Ερυσίχθων στην αρχαιοελληνική αγγειογραφία

Αρχαιολογικό Μουσείο του Πανεπιστημίου της Βόννης (2661)

Εθνικό Μουσείο της Matera, Ιταλία (9975)

Ο μύθος του Ερυσίχθονα

[...]

οὔπω τὰν Κνιδίαν, ἔτι Δωτίων ἱρὸν ἔναιον
25 †τιν δ' αὐτῶν καλὸν ἄλσος ἐποίησαντο Πελασοῖ
δένδρεσιν ἀμφιλαφές· διὰ κεν μόλις ἦνθεν οἰστός·
ἐν πίτυς, ἐν μεγάλοι πετελείαι ἔσαν, ἐν δὲ καὶ ὄχραι,
ἐν δὲ καλὰ γλυκύμαλα· τὸ δ' ὥστ' ἀλέκτρινον ὕδωρ
[...]

ἀλλ' ὄκα Τριοπίδαισιν ὁ δεξιὸς ἄχθετο δαίμων,
τουτάκις ἅ χείρων Ἐρυσίχθονος ἄφατο βωλά·
σεύατ' ἔχων θεράποντάς ἑίκοσι, πάντας ἐν ἀκμῶ,
35 πάντας δ' ἀνδρογίγαντας ὄλαν πόλιν ἀρκίως ἄραι,
ἀμφοτέρων πελέκεσσι καὶ ἀξίναισιν ὀπλίσσας,
ἔς δὲ τὸ τᾶς Δάματρος ἀναιδέες ἔδραμον ἄλσος.
ἦς δὲ τις αἰγείρος, μέγα δένδρεον αἰθέρι κῦρον,
τῶ ἔπι ταὶ νύμφαι ποτὶ τῶνδ' ἐψίδωντο·
ἅ πρᾶτα πλαγίῃσιν κακὸν μέλος ἴαχεν ἄλλαις.
40 ἄσθετο Δαμάτρη, ὅτι οἱ ξύλον ἱερὸν ἄλγει,
εἶπε δὲ χλωσαμένα· τίς μοι καλὰ δένδρα κόπτει;
αὐτίκα Νικίππας, τὰν οἱ πόλις ἀράτειραν
δαμοσίαν ἔστασαν, εἴσατο, γέντο δὲ χειρὶ
στέμματα καὶ μάκωνα, κατωμαδίαν δ' ἔχε κλαῖδα.
45 φᾶ δὲ παραψύχουσα κακὸν καὶ ἀναιδέα φῶτα·
τέκνον, ὅτις τὰ θεοῖσιν ἀνεϊμένα δένδρα κόπτεις,
τέκνον ἐλίγυσσον, τέκνον πολύθεστε τοκεῦσι,
παῦεο καὶ θεράποντας ἀπώτρειπε, μὴ τι χαλεπῆ
πότνια Δαμάτρη, τᾶς ἱερὸν ἐκκεραΐζεις.
50 τὰν δ' ἄρ' ὑποβλέψας χαλεπώτερον ἤε κυναγὸν
ᾠρεσιν ἐν Τμάρϊοισιν ὑποβλέπει ἀνδρα λέαινα
ᾠμοτόκος, τᾶς φαντὶ πέλιν βλοσυρώτατον ὄμμα,
χάζου, ἔφα, μὴ τοι πέλεκον μέγαν ἐν χροὶ πάξω.
ταῦτα δ' ἔμον θησεῖ στεγανὸν δόμον, ὦ ἐνὶ δαίτας
55 αἰὲν ἐμοῖς ἐτάροισιν ἄδαν θυμαρέας ἀξῶ.
εἶπεν ὁ παῖς, Νέμεσις δὲ κακὸν ἐγράψατο φωνάν.
Δαμάτρη δ' ἄφατόν τι κοτέσσατο, γείνατο δ' αὐθούς·
ἴθματα μὲν χέρσω, κεφαλὰ δὲ οἱ ἄσφατ' Ὀλύμπω.
οἱ μὲν ἄρ' ἠμιθνήτες, ἐπεὶ τὰν πότνιαν εἶδον,
60 ἔξαπίνας ἀπόρουσαν ἐνὶ δρυσὶ χαλκὸν ἀφέντες.
ἅ δ' ἄλλως μὲν ἔασεν, ἀναγκαῖα γὰρ ἔποντο
δεσποτικὰν ὑπὸ χεῖρα, βαρὺν δ' ἀπαμείψατ' ἀνακτα·
ναὶ ναί, τεύχεο δῶμα, κύον κύον, ὦ ἐνὶ δαίτας
ποιησεῖς· θαμινὰ γὰρ ἔς ὕστερον εἰλαπίνας τοι.
65 ἅ μὲν τόσσ' εἰποῖσ' Ἐρυσίχθονι τεῦχε πονηρά.
αὐτίκα οἱ χαλεπὸν τε καὶ ἄγριον ἐμβαλε λιμὸν
αἰθῶνα κρατερόν, μεγάλην δ' ἐστρέυγετο νούσῳ.
σχέτλιος, ὄσσα πάσαιτο τόσων ἔχεν ἱμερος αὔτις.
εἵκατι δαῖτα πένοντο, δωδέκα δ' οἶνον ἄφυσσον.
71 καὶ γὰρ τᾶς Δάματρι συνωργίσθη Διόνυσος·
70 τόσσα Διώνυσον γὰρ ἅ καὶ Δάματρα χαλέπτει.
οὔτε νιν εἰς ἐράνωσ οὔτε ξυνδείπνια πέμπτον
αἰδόμενοι γονέες, προχάνα δ' εὐρίσκετο πᾶσα.

Στην πεδιάδα του Δωτίου (κοντά στη Λάρισα, σημ. Αγιά), όπου οι Πελασοῖ ἐφτίσσαν για σένα ἄλσος ἱερὸ, ὄμορφο, πικνόδεντρο, που ἀνάμεσά του μόλις χωρούσε να περάσει βέλος. Γεμάτο πεύκα, μεγάλες φτελιές και ἀγριαπιδιές και νόστιμα γλυκόμηλα. Νερό σαν κεκριμπάρι ἀνέβλυζε ἀπὸ τις πηγές.

Ἀλλὰ ὅταν ἡ σωφροσύνη χάθηκε ἀπὸ τους Τριοπίδες τον Ερυσίχθονα κατέλαβε ἡ χειρότερη ἐπιθυμία. Εἶχε στην υπηρεσία του εἴκοσι βοηθούς, ὄλους ἄνδρες πάνω στην ἀκμὴ τους, γιγαντοκόρμους, ἱκανοὺς να ξεθεμελιώσουν πόλη ολάκερη. Τους ὀπλισε με τσεκούρια και ἀξίνες και ἔτρεξαν με ἀναιδεια στο ἄλσος της Δήμητρας. Ὑπῆρχε ἐκεῖ και μια λευκά, δέντρο μεγάλο, ψηλό, που ἀγγίξε τα αἰθέρια, ὅπου οἱ νύμφες τέρπονταν τα μεσημέρια. Ἡ πρώτη ἀπὸ αυτές που πληγώθηκε ἔβγαλε πόνου κραυγὴ προς τις ἄλλες. Ἡ Δήμητρα αἰσθάνθηκε ὅτι πληγώθηκε το ἱερὸ της δέντρο και εἶπε ὀργισμένη:

«Ποιος μου κόβει τα καλὰ τα δέντρα;»

Μεταμορφώθηκε ἀμέσως και πήρε τη μορφή της Νικίππης που ὄρισαν οἱ πολῖτες δημόσια ως ἱέρεια.

Πῆρε στα χέρια στεφάνια, παπαρούνες και στον ὄμο κρέμασε κλαδί, ἐμφανίστηκε στον κακὸ και ἀναίσχυντο ἀντρα και του εἶπε, για να μαλακώσει:

«Παιδί μου, που κόβεις τα δέντρα τ' ἀφιερῶμένα στους Θεοὺς, παιδί μου, ἠσύχασε, ἀγαπημένο τέκνο στους γονεῖς σου, πάψε, και τους βοηθούς σου ἀπώτρειπε για να μην ὀργιστεῖ ἡ σεβάσμια Δήμητρα που καταστρέφεις τον ἱερὸ της τόπο». Τότε ἐκεῖνος την ἀγριοκοίταξε, ὅπως ἀγριοκοιτάζει τον κυνηγὸ ἡ λέαινα στα Τμάρια ὄρη, που μόλις ἔχει γεννήσει κι ἔχει, ὅπως λένε, το βλέμμα βλοσυρὸ, «φύγε», της εἶπε, «μη σου μήψω τοῦτο το τσεκούρι στο κορμί. Μ' αὐτὰ τα ξύλα, που θα κόψω θα φτιάξω δῶμα μεγάλο κι ἀνετο με ωραία στέγη, ὅπου θα παραθέτω τραπέζια πλοῦσια για τους φίλους μου κι ἐμένα».

Αὐτὰ εἶπε ο νεαρὸς ἀντρας και ἡ Νέμεσις σημεῖωσε την ὕβρη.

Ἡ Δήμητρα ὀργίστηκε πολὺ. Πῆρε πάλι τη θεϊκὴ της μορφή, τα πόδια της στη γη και ἡ κεφαλὴ της ἀγγίξε τον Ὀλυμπο. Και ὄλοι τότε μισοπεθαμένοι ἀπὸ τον φόβο, ὅταν εἶδαν τη σεβαστὴ θεὰ το βάλανε στα πόδια κατατρομαγμένοι παρατώντας, τα χάλκινά τους σύνεργα ἀνάμεσα στα δέντρα. Ἡ θεὰ ἐξ ἄλλου τους ἄφησε να φύγουν, γιατί ἀπὸ ἀνάγκη τον ἀκολουθοῦσαν ἀφοῦ ἦταν υποτακτικοὶ του ὄμως στον ἀρχηγὸ τους θυμωμένη εἶπε: «Ναι λοιπὸν, φτιάξε το δῶμα, σκύλε, να τραπεζῶνεις συχνά. Ἀφοῦ αὐτὸ εἶναι που ἐπιθυμεῖς, ἀπὸ δω και πέρα συχνά πικνά θα τρῶς!» Αὐτὸ εἶπε ἡ θεὰ, και μεγάλα βάσανα περίμεναν τον Ερυσίχθονα.

Ἀμέσως φοβερὴ και ἀγρια πείνα τον κατέλαβε, σαν δυνατὴ φωτιά, βαρεὶα κι ἀγιάτρευτη ἀρρώστια. Ὁ δυστυχὴς, ὅσο κι ἀν ἔτρωγε, ἀλλὰ τόσα ἐπιθυμοῦσε να φάει. Εἴκοσι ἀνθρώποι του μαγείρευαν και δώδεκα ἀτομα ἀντλούσαν κρασί.

Γιατὶ μαζί με την Δήμητρα ὀργίστηκε και ὁ Διόνυσος. Γιατὶ θυμῶναι και ὁ Διόνυσος με ὄσα στενοχωροῦν τη Δήμητρα. Οὔτε σε συμπόσια πια, οὔτε σε ἀποσπερίδες τον ἔστελλαν οἱ γονεῖς του ἀπὸ ντροπὴ, γιατί ἔτρωγε το φαγητὸ των συνδαιτημόνων. Βρίσκανε λογὴς λογὴς προφάσεις για δικαιολογία.

- 75 ἦνθον Ἴτωνιάδος νιν Ἀθαναίας ἐπ' ἄεθλα
 Ὀρμενίδαι καλέοντες· ἀπ' ὧν ἀρνήσατο μάτηρ·
 οὐκ ἔνδοι, χθιζὸς γὰρ ἐπὶ Κραννῶνα βέβακε
 τέλθος ἀπαιτησῶν ἑκατὸν βόας. ἦνθε Πολυξῶ,
 μήτηρ Ἀκτορίωνος, ἐπεὶ γάμον ἄρτυε παιδί,
 ἀμφότερον Τριόπαν τε καὶ υἷα κικλήσκοισα.
- 80 τὰν δὲ γυνὰ βαρύθυμος ἀμείβετο δακρύοισα·
 νεῖταιί τοι Τριόπας, Ἐρυσίχθονα δ' ἤλασε κάπρος
 Πίνδον ἀν' εὐάγκειαν, ὃ δ' ἐννέα φάεα κείται.
 δειλαία φιλότεκνε, τί δ' οὐκ ἐψεύσαο, μᾶτερ;
 δαίνυεν εἰλαπίναν τις· ἐν ἄλλοτρίᾳ Ἐρυσίχθων.
- 85 ἀγετό τις νύμφαν· Ἐρυσίχθονα δίσκος ἔτυψεν,
 ἧ ἔπεσ' ἐξ Ἴππων, ἧ ἐν Ὀθρυὶ ποίμνι· ἀμιθρεῖ.
 ἐνδόμυχος δῆππειτα πανάμερος εἰλαπιναστάς
 ἦσθιε μυρία πάντα· κακὰ δ' ἐξάλλετο γαστήρ
 αἰεὶ μᾶλλον ἔδοντι, τὰ δ' ἐς βυθὸν οἶα θαλάσσας
- 90 ἀλεμάτως ἀχάριστα κατέρρειεν εἰδάτα πάντα.
 ὡς δὲ Μίμαντι χιών, ὡς ἀελίῳ ἐνὶ πλαγγών,
 καὶ τούτων ἔτι μέζον ἐτάκετο μέστ' ἐπὶ νευράς·
 δειλαίῳ ῥινός τε καὶ ὀστέα μώνον ἔλειφθεν.
 κλαῖε μὲν ἄ μήτηρ, βαρὺ δ' ἔσπενον αἰ δὺ' ἀδελφεαί
- 95 χῶ μαστὸς τὸν ἔπωνε καὶ αἰ δέκα πολλὰκι δῶλαι.
 καὶ δ' αὐτὸς Τριόπας πολιαῖς ἐπὶ χεῖρας ἔβαλλε
- 105 χῆραι μὲν ἀνδραῖ, κενεαὶ δέ μοι αὐλίες ἦδη
 τετραπόδων· οὐδὲν γὰρ ἀπαρνήσαντο μάγειροι.
 ἀλλὰ καὶ οὐρῆας μεγαλᾶν ὑπέλύσαν ἀμαξᾶν,
 καὶ τὰν βῶν ἔφαγεν, τὰν Ἐστίᾳ ἔτρεφε μήτηρ,
 καὶ τὸν ἀεθλοφόρον καὶ τὸν πολεμήσιον Ἴππον,
- 110 καὶ τὰν μάλουριν, τὰν ἔτρεφε θηρία μικκά.
 μέστα μὲν ἐν Τριόπασσι δόμοις ἔτι χρήματα κείτο,
 μώνον ἄρ' οἰκείοι θάλαμοι κακὸν ἠπίσταντο.
 ἀλλ' ὄκα τὸν βαθὺν οἶκον ἀνεξήραναν ὀδόντες,
 καὶ τόχ' ὃ τῶ βασιλῆος ἐνὶ τριόδοισι καθῆστο
- 115 αἰτίζων ἀκόλως τε καὶ ἔκβολα λύματα δαιτὸς.
 Δάματερ, μὴ τήνος ἐμὶν φίλος, ὅς τοι ἀπεχθής,
 εἶη μηδ' ὁμότιχος· ἐμοὶ κακογείτονες ἐχθροί.

(Καλλίμαχος, εἰς Δῆμητρα)

Callimachus, Hymn to Demeter, ed. N. Hopkinson, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1984, σ. 60-73, στίχ. 24-27, 31-117

Τα παιδιά του Ὀρμενου ἦρθαν να τον καλέσουν στις Αθῆνας Ἰτωνιάδας τους αγώνες μα η μητέρα αρνήθηκε: «Δεν εἶναι ἐδῶ [ο Ἐρυσίχθων], πήγε στην Κραννῶνα χθες να εἰσπράξει ἕνα χρέος εκατὸ βοδιῶν». Ὅταν ἦρθε η Πολυξῶ, η μητέρα του Ἀκτορίων, να καλέσει τον Τριόπα και τον γιο του στον γάμο του παιδιού της, κλαίγοντας η δύστυχη γυναίκα της εἶπε: «Ὁ Τριόπας θα ἔρθει, ὁμως κάπρος πλήγωσε τον Ἐρυσίχθονα στην Πίνδο με τις στρωτές πλαγιές και εννέα μέρες τώρα εἶναι στο κρεβάτι». Δύστυχη φιλότεκνη μητέρα, πόσα ψέμματα δεν εἶπες! Τον καλούσαν σε συμπόσιο; «Εἶναι στα ξένα ο Ἐρυσίχθονας», ἔλεγε. Κάποιοι παντρεύονταν; «Τον Ἐρυσίχθονα τον χτύπησε δίσκος, στη δισκοβολία». Ἡ «ἔπεσε ἀπὸ το ἄρμα του», ἢ «εἶναι στην Ὀθρυ και μετράει τα κοπάδια μας». Μα ὅλες αυτές τις μέρες αὐτὸς βρισκόνταν μέσα στο σπίτι και ἔτρωγε ὅτι ἔβρισκε. Κι ὄλο ταραζῶταν ἀπ' το γουργούρισμα η κοιλιὰ του, ἄδεια σαν τον βυθὸ της θάλασσας, κι ας καταβρόχχιζε τα πάντα! Ὅπως πάνω στον Μίμαντα λιώνει το χιόνι και ὁπως στον ἡλιο το κερὶ ἔτσι και αὐτὸς ἔλιωνε, ὡστόσο η μύτη και τα ὀστά μονάχα μείναν στον ταλαίπωρο. Κι ἐκλαίει η μητέρα του βαρυστέναζαν οἱ δύο ἀδελφές του, και ἐκεῖνη που τον θήλασε, καθῶς και δέκα δούλες. Τότε ο πατέρας του, ο Τριόπας, στ' ἄσπρα του μαλλιά ἔβαλε τα χέρια και ἀπευθύνθηκε προσευχόμενος στον Ποσειδῶνα: «Πατέρα, δες αὐτόν, ὅπου στην τρίτη ἀπὸ ἐσέ γενιά ἀνήκει –αν βέβαια και ἐγὼ ἀπ' της Κανάκης, της κόρης του Αἰόλου, κρατῶ την γενιά. Μα ἀπὸ μένα γεννήθηκε το ἄθλιο τούτο τέκνο. Μακάρι, χτυπημένο ἀπ' τον Απόλλωνα, να τον ἔθαβα με τα χέρια μου. Τώρα ὁμως, μπροστὰ στα μάτια μου, δεν εἶναι παρὰ η ἴδια η Λάμια! Ἡ διῶξε του την φοβερὴ τη νόσο (πείνα), ἢ πάρε τον ἐσὺ ο ἴδιος για να τον τρέφεις, ἀφοῦ ἀδειάσαν τα τραπέζια τα δικὰ μου, τα μαντριά μου ρήμαξαν, ἀδειες και οἱ αὐλές μου ἀπὸ τετράποδα, κι οἱ μάγειροι ἀπηύδησαν και με παράτησαν. Κι ἀπ' τη μεγάλη ἄμαξα ξεζέψαν τα μουλάρια και τα ἔφαγε! Και τη δαμάλα ἔφαγε που ἔτρεφε η μάνα του για την Ἐστίᾳ και τον ἀθλοφόρο ἵππο που εἶχαμε για τους αγώνες κι ἔφαγε ἀκόμα και τον γάτο μας, που τον ἔτρεμαν οἱ ποντικοί!» Κι ὅσο καιρὸ ἀκόμα υπήρχε κατὶ φαγώσιμο μέσα στο σπίτι του Τριόπα το καταβρόχθισε. Κι ἀφοῦ τα δόντια του ροκάνισαν τον πλούσιο οἶκο εντελῶς, τότε αὐτὸς, γιος του βασιλιά, στηνόντανε στα σταυροδρόμια ἐπαιτώντας λίγα ψίχουλα ἀπ' τους περαστικούς. Ὁ Δῆμητρα, φίλος μου να μην εἶναι αὐτὸς, που ἐσὺ ἀπεχθάνεσαι, οὔτε και γείτονάς μου. Οἱ ἐχθροὶ οἱ δικοὶ σου και της Γης, κακοὶ γείτονες εἶναι.

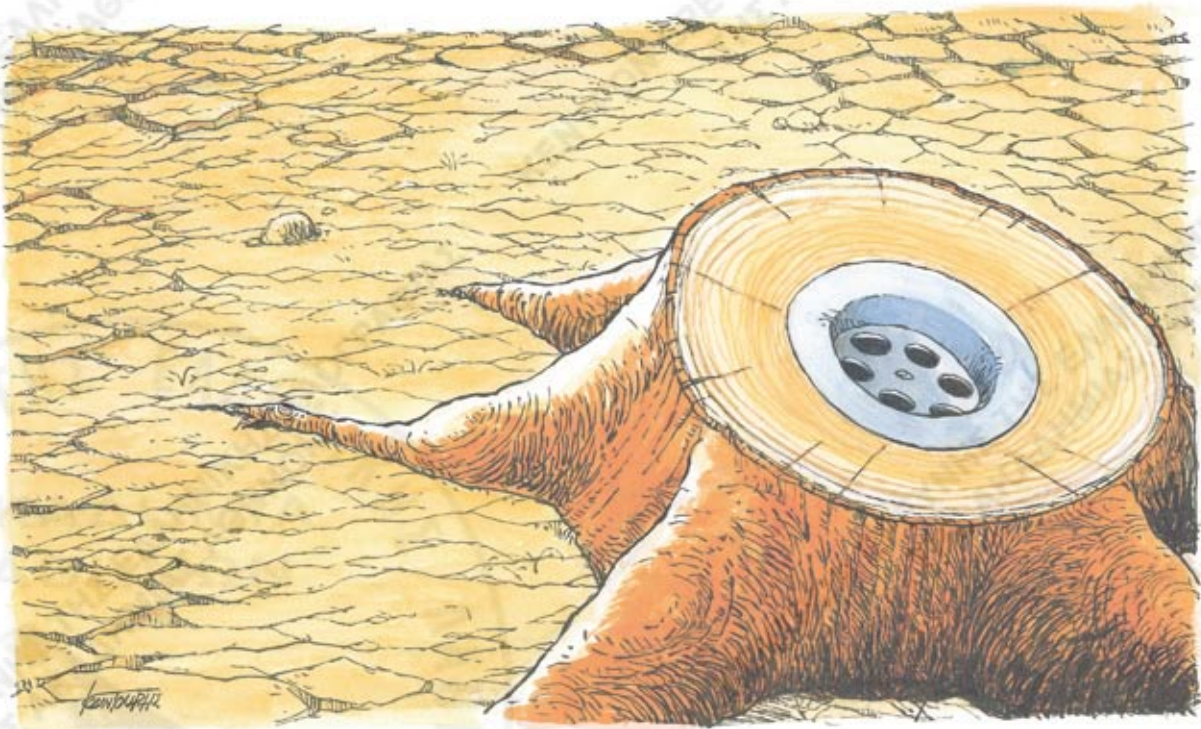

Σκηνές από τον μύθο του Ερυσίχθονα. Από τα 150 χαρακτηριστικά της εικονογράφησης της έκδοσης του κειμένου «Μεταμορφώσεις» του Οβιδίου*, 1563, 1581

Μιχάλης Κουντούρης | Σύγχρονος άνθρωπος και Περιβάλλον Παραλογισμοί | σκίτσο |
(1ο Βραβείο Ranan Lurie Political Cartoon Award, Ηνωμένα Έθνη 2008)

Μιχάλης Κουντούρης | Σύστημα απορροής | σκίτσο |

Ερυσίχθων, ο υπερόπτης άνθρωπος των ημερών μας

Πάνος Α. Λιγομενίδης, Ακαδημαϊκός,
π. Πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών,
Επόπτης του Κέντρου Λαογραφίας

Αναμφίβολα η συμβίωση με την τεχνολογία δημιουργεί κάποιο μέτρο ψυχολογικής αλλαγής στον άνθρωπο και επιφέρει βαθιές τομές στην κοινωνική συμπεριφορά του. Ήδη, μπορούμε να παρατηρήσουμε πως το ειδοποιό χάσμα, που χωρίζει τις μηχανές από τον άνθρωπο, κλείνει και από τις δύο πλευρές. Στη σημερινή κοινωνία προχωρούμε συνεχώς στη δημιουργία μηχανών με όλο και περισσότερο ανθρωπομορφικές συμπεριφορές μέσα σε ένα κοινωνικό περιβάλλον, που τείνει να δημιουργεί αυτοματοποιημένους ανθρώπους. Οι τρόποι ζωής, εργασίας, ακόμη και διασκέδασης, προβάλλουν ανθρώπους που συμπεριφέρονται αυτοματοποιημένα, ως εξαρτήματα διαφόρων μεγαμηχανών, σε μια κοινωνία μηχανών όλο και περισσότερο ανθρωπομορφικών.

Ίσως για πολλούς από εμάς το όραμα μιας υποβιβασμένης κοινωνίας, στην οποία θα συμβιώνουν στενά αλληλεξαρτώμενοι μηχανοποιημένοι και τεχνολογικά καλωδιωμένοι άνθρωποι και ανθρωπομορφικές ή “νοήμονες” μηχανές, είναι μια εφιαλτική δυνατότητα. Οι εμπειρίες του παρελθόντος μας διδάσκουν πως τυχόν δυσμενείς κοινωνικές επιπτώσεις, που μπορεί να προκληθούν σε μια τέτοια κοινωνία, δεν θα είναι αποτέλεσμα ανθρώπινης ανεπάρκειας ή ανικανότητας, αλλά μόνο ανθρώπινης ανοησίας. Η πρόβλεψη των τυχόν αρνητικών επιπτώσεων είναι επιβεβλημένη. Ο έλεγχος των αρνητικών επιπτώσεων οφείλει να στηρίζεται αφενός στην σοφή χρησιμοποίηση της Τεχνολογίας και αφετέρου στις αντισταθμιστικές επιδράσεις, που έχουν η παραγωγή των γραμμάτων, των τεχνών και της φιλοσοφίας, δηλαδή των ουμανιστικών επιδόσεων του ανθρώπου, αυτών που προβάλλουν το άτομο σε μια κοινωνία, που τείνει να το ολοκληρώσει σε διάφορα τεχνολογικά mega-συστήματα.

Σχετικά με τις επιδράσεις που μπορεί να έχουν οι ταχέως αναπτυσσόμενες τεχνολογίες της Πληροφορικής και των Τηλεπικοινωνιών και ειδικότερα οι, συχνά, ανεξέλεγκτα αναπτυσσόμενες μέθοδοι μαζικής πληροφόρησης, σε μια πολύπλοκη “ανοικτή και δημοκρατική” κοινωνία με εκρηκτική πληροφόρηση, έχει καταστεί πρόδηλη η πιθανή εκμετάλλευση της “πληροφορίας” ως δύναμης επιρροής, θετικής ή αρνητικής, πάνω στην ψυχολογία του ατόμου και της κοινωνίας. Για μια ακόμη φορά θέλω να τονίσω τον υπεύθυνο μορφοποιό ρόλο της “δυνητικής Παιδείας του γίνεσθαι” στην ελαχιστοποίηση των προβλημάτων και στην εποικοδομητική χρησιμοποίηση της τεχνολογίας της Πληροφορικής. Κυρίως, λόγω της μη-προσαρμογής της Παιδείας στις απαιτήσεις της σύγχρονης ανοικτής και δημοκρατικής κοινωνίας με την εκρηκτική πληροφόρηση, δεν γίνεται σωστή εφαρμογή της ταχέως αναπτυσσόμενης τεχνολογίας της Πληροφορικής για την αποτελεσματική εκπαίδευση ατόμων, που να είναι ικανά να μετουσιώσουν την πληροφορία σε δυνητική Γνώση και κριτική ικανότητα. Όταν η Παιδεία είναι ανεπαρκής στην αποστολή αυτή, υπάρχει ο κίνδυνος της αυτοματοποιημένης “παραγωγής” ατόμων και κοινωνιών, που είναι ευάλωτα σε πολλών ειδών εκμεταλλεύσεις, τέτοιες που τείνουν να παραλύσουν την ιδιωτική πρωτοβουλία. Θα μπορούσε κανείς

να συνοψίσει αυτά τα μηνύματα αναφερόμενος στο δίδαγμα του Orwell (από το βιβλίο του “1984”), στο οποίο αναφέρεται στην “κυριαρχία πάνω σε μία κοινωνία με στέρηση της πληροφόρησης”. Παραφράζοντάς το, θα μπορούσαμε να το διατυπώσουμε ως “εκμετάλλευση μιας σύγχρονης ανοικτής και δημοκρατικής κοινωνίας ατόμων στερημένων δυνητικής κρίσης, με υπερπλεονάζουσα πληροφόρηση, που δεν αφομοιώνεται και προξενεί πνευματική παράλυση και απομόνωση”.

Για να αντιμετωπίσουμε τις αρνητικές επιδράσεις που απορρέουν από την συμβίωση με τις νοήμονες μηχανές, θα πρέπει να συγκεντρώσουμε τις προσπάθειές μας πάνω στην εξέλιξη μιας ανθρώπινης κοινωνίας, που θα λειτουργεί με ορθολογισμό, με ηθική και με πνευματικότητα, μιας κοινωνίας που δεν θα αυτοκαταστρέφεται. Το πρόβλημα αφορά κυρίως την “δυνητική Παιδεία του γίνεσθαι”.

Η δική μας γενιά, του homo sapiens, και αυτές που ακολουθούν αμέσως μετά, είναι οι πρώτες γενιές στην ιστορία του ανθρώπινου γένους, που έχουν την δυνατότητα να παροπλίσουν την φυσική εξελικτική επιλογή, που επιτελείται από την αρχή του χρόνου, και να εκτροχιάσουν την γενεσιουργό δύναμη που έφτιαξε τον φυσικό κόσμο και εμάς. Συνειδητοποιούμε ότι είμαστε η πρώτη, και ίσως η τελευταία, γενιά ανθρώπων με την τεχνολογική δύναμη να αλλάξουμε το κλίμα της Γης και να διαταράξουμε τη φυσική εξέλιξη σε παγκόσμια κλίμακα. Από την εποχή, πριν από 65 εκατομμύρια χρόνια, που ένας μετεωρίτης διαμέτρου 10 χιλιομέτρων έπεσε κοντά στην χερσόνησο Yucatan¹ (του Μεξικού) τερματίζοντας την εποχή των δεινοσαύρων και των μεγάλων ερπετών, είμαστε τώρα εμείς ο μεγαλύτερος καταστροφέας της ζωής στον πλανήτη μας. Ο τεχνολογικά καλωδιωμένος άνθρωπος, τον οποίο ο Ε.Ο. Wilson ονόμασε homo proteus, ο υπερόπτης άνθρωπος που πιστεύει στην απεριόριστη δυνατότητα προσαρμογής του στο όποιο τεχνητό περιβάλλον και στην εξασφάλιση μιας ελεγχόμενης, και κατ' επιλογήν ρυθμιζόμενης, διαβίωσης της αρεσκείας του, αυξάνει τον πληθυσμό του, παραμυθιάζεται με την ιδέα να εποικήσει το Διάστημα και παραβιάζει τους φυσικούς νόμους της οικολογικής εξέλιξης. Εξαγγέλλει “ρητορικά μνημόσυνα θλίψης” για τις απώλειες διαφόρων βιολογικών ειδών, αλλά θεωρεί ότι αυτό είναι το αναγκαίο τίμημα της “προόδου και του εκσυγχρονισμού”, που όμως, όπως διατείνεται, δεν έχει να κάνει με το δικό του μέλλον, το οποίο μπορεί να σχεδιάζει και να κατασκευάζει ο ίδιος. Εξαντλεί όμως το κεφάλαιο του πλανήτη, τους φυσικούς πόρους και την βιολογική ποικιλότητα. Δεν έχω εδώ τον χώρο να απαριθμήσω τις καταστροφικές συνέπειες από την αλόγιστη εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος και από τις πιέσεις που ασκούνται γι' αυτό από μερικά εκ-

¹ Με ταχύτητα περίπου 30 χλμ/δλ (10 φορές την ταχύτητα σφαίρας όπλου), δηλαδή με δύναμη 100 εκατ. μεγατόνων TNT. Δημιουργήθηκε κρατήρας διαμέτρου 100 χλμ. και βάθους 30 χλμ.

βιομηχανισμένα κράτη, ούτε να αναφερθώ στις εξωραϊσμένες συνταγές ευημερίας που προτείνονται ως αντάλλαγμα, οι οποίες διαφημίζονται και εύκολα υιοθετούνται από τον απληροφόρητο κόσμο.

Μερικοί δημοσιογραφούντες και πελάτες τηλεοπτικών εκπομπών θα ονομάσουν πιθανότατα αυτή την σύντομη παρουσίαση “περιβαλλοντική καταστροφολογία” και ίσως παρουσιάσουν την προστασία του περιβάλλοντος ως ένα πολύ αμφιλεγόμενο ζήτημα. Το σύνθημα επιχείρημα είναι πως όλα τα προβλήματα θα λυθούν με τις νέες τεχνολογίες μέσα στα πλαίσια του δόγματος της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς. Ειλικρινά θα ευχόμουν να αποδεικνύονταν σωστοί. Δυστυχώς όμως η αλήθεια είναι με το μέρος της συντριπτικής πλειονότητας των καταξιωμένων ειδικών επιστημόνων που μελετούν το περιβάλλον, οι οποίοι επισημαίνουν τους πραγματικούς κινδύνους από την καταστροφή των οικοσυστημάτων.

Καθένας από εμάς αναγνωρίζει τις αρνητικές επιπτώσεις της τεχνολογίας, η οποία, παρά τα όποια ευεργετικά προϊόντα που έχει προσφέρει, έχει αναπτύξει φοβερά όπλα μαζικής καταστροφής, έχει εκφυλίσει την φυσική και την διανοητική διαβίωση και έχει υποβιβάσει σοβαρά την ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος και της ζωής μας. Όλο και περισσότερο η επιστήμη, μέσω της τεχνολογίας, επιδρά σε πρακτικό επίπεδο και αλλάζει ριζικά τους τρόπους ζωής στις ανθρώπινες κοινωνίες². Αυξάνει την εξάρτηση του ανθρώπου από την τεχνολογία με τρόπους που εμποδίζουν την αμεσότητα με την οποία οι αναγνωρισμένες θρησκείες παρείχαν βοήθεια στους ανθρώπους για την αντιμετώπιση προσωπικών, ψυχολογικών και κοινωνικών προβλημάτων.

Στο βαθμό που εξαρτιόμαστε από την τεχνολογία, αν, εν ονόματι της προόδου, χωρίς περίσκεψη, καθυποτάξουμε την Ηθική, την Επιστημονική ανακάλυψη, τον Πολιτισμό και τις Τέχνες σε μια καθ’ ἑξιν ανόητη συλλογιστική, τότε θα εκτοπίσουμε τα άλλα έμβια όντα του “κήπου” μας και θα φτωχύνουμε το είδος μας για πάντα. Αν θεωρήσουμε τους εαυτούς μας ως το “κατ’ εξαίρεσιν” μοναδικό προνομιούχο είδος στην διαχείριση και την εκμετάλλευση της κληρονομιάς του φυσικού περιβάλλοντος, τότε θα γίνουμε ένα τίποτε.

Στις μέρες μας, οι καταπληκτικές πρόοδοι της επιστήμης και τα νέα οράματα που παρέχει η επιστήμη για τον φυσικό κόσμο σχετικά με την επιστημονική αντίληψη για την φύση της πραγματικότητας και κυρίως οι πρόσφατες έρευνες γύρω από το “συνειδησιακό γίνεσθαι του κόσμου μας”, δίνουν την ευκαιρία στους επιστήμονες να παίξουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της πνευματικότητας, ακόμα και στην ανάπτυξη της θρησκευτικότητας του ανθρώπου.

Όσον αφορά στο θέμα του “συλλογικού νοήματος και σκο-

² Π. Α. Λιγομενίδης, *Η φλούδα του Βερίκοκου*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002.

πού της ανθρώπινης παρουσίας στον πλανήτη μας”, έχουμε σήμερα μπροστά μας μια φασουσιανή επιλογή: Είτε να αποδεχθούμε την ριψοκίνδυνη αντιμετώπιση της τεχνολογικής διάβρωσης του περιβάλλοντος και της ψυχολογίας μας ως το απαραίτητο τίμημα της οικονομικής ευρωστίας ή να επαυκτιμήσουμε την πορεία μας και να αναζητήσουμε μια νέα περιβαλλοντική ηθική. Η επιλογή είναι επιτακτική και κατεπείγουσα. Για να πορευτούμε φρόνιμα, πρέπει να προαγάγουμε την κατανόηση της ανθρώπινης φύσης, την κατανόηση των νόμων της Φύσης και την κατανόηση των ψυχολογικών, των κοινωνικών, των οικονομικών και των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των εφαρμογών της τεχνολογίας.

Η ανθρωπότητα πρέπει να βρει ένα τρόπο να κάνει τις **σοφές** επιλογές, ώστε να περάσει μέσα από την στενωπό των αυξημένων αναγκών και απαιτήσεων της πολιτισμένης ζωής χωρίς να καταστρέψει το φυσικό περιβάλλον, από το οποίο εξαρτάται η ίδια μας η ύπαρξη. Η μοιρολατρική προσημονή κάποιος μεγάλης καταστροφής θα μας οδηγήσει στην εξαφάνιση. Μοναδική ελπίδα είναι να προαγάγουμε την ενημέρωση των πολλών (κάτι σαν αυτό που κάνουμε εδώ) και να αναβαθμίσουμε το επίπεδο της γνώσης και της Παιδείας, ώστε να αλλάξουμε την ποιότητα των ανθρωπίνων αντιλήψεων και πεποιθήσεων. Χρειαζόμαστε ένα νέο όραμα για την Φύση. **Η επιστήμη, μαζί με την θρησκεία, τα γράμματα και τις τέχνες, μπορεί να φτιάξει το νέο όραμα της Φύσης και της θέσης του ανθρώπου μέσα σε αυτήν.**

Ο Απόστολος Παύλος, στην προς Ρωμαίους επιστολή του (Κεφ. Α', στιχ. 22) γράφει: “Φάσκοντες είναι σοφοί εμωράθησαν”, δηλαδή, κατά την μετάφραση του Παναγιώτη Τρεμπέλα: “Και ενώ ισχυρίζονται ότι είναι σοφοί, έγιναν μωροί και ανόητοι”.

Πρέπει να ακούσουμε την συμβουλή του Βολταίρου, ο οποίος πριν από περίπου 250 χρόνια είχε συστήσει πως: “Il faut cultiver notre jardin”, δηλαδή “πρέπει να καλλιεργήσουμε τον κήπο μας”.

Η Σύγκλητος της Ακαδημίας Αθηνών, το φθινόπωρο του 2009, ενέκρινε το Πρόγραμμα “Δάσος - Ζωή - Πολιτισμός” με το όραμα : (1) Να είναι ένα συνεχές πρόγραμμα ετήσιας διαδοχής θεμάτων επικεντρωμένων στις έννοιες του “Δάσους”, της “Ζωής”, και του “Πολιτισμού”. (2) Να ευαισθητοποιήσει στα θέματα αυτά κυρίως τους νέους της κοινωνίας μας. (3) Να έχει πανελλαδική εμβέλεια.

Οφείλω να ευχαριστήσω την Σύγκλητο της Ακαδημίας Αθηνών για την υποστήριξη της πρωτοβουλίας. Την οργάνωση, τον συντονισμό και την εκτέλεση του Προγράμματος ανέλαβε το Κέντρο Λαογραφίας, το οποίο εποπτεύω, υπό τη διεύθυνση της κυρίας Αικ. Πολυμέρου - Καμηλάκη, το οποίο συχαίρω και ευχαριστώ.

Ομιλία στην Ανατολική Αίθουσα του Μεγάρου της Ακαδημίας Αθηνών στις 14 Μαΐου 2010, κατά την έναρξη του προγράμματος “Δάσος - Ζωή - Πολιτισμός” της Ακαδημίας Αθηνών και του Μουσείου Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας, υπό την αιγίδα του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Αντιλήψεις του αρχαίου κόσμου περί δάσους και οικολογίας

Νίκη Γουλανδρή,

Πρόεδρος του Δ.Σ. του Μουσείου Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας

Από το βήμα της Ακαδημίας Αθηνών θέλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον Ακαδημαϊκό κ. Πάνο Λιγομενίδη, τ. πρόεδρο της Ακαδημίας Αθηνών, για την τιμή που μου κάνει να μετέχω στο πρόγραμμα και τις εκδηλώσεις της Ακαδημίας στο πλαίσιο του τρίπτυχου “Δάσος - Ζωή - Πολιτισμός” και να συχαρώ το Κέντρο Λαογραφίας της Ακαδημίας και την Διευθύντριά του κ. Αικ. Καμηλάκη για την οργάνωση των εκδηλώσεων.

Η ανακοίνωσή μου αφορά στις αντιλήψεις του αρχαίου κόσμου περί του Δάσους και της Οικολογίας.

Η ελληνική φύση είχε για τον αρχαίο κόσμο, πέραν από την βιολογική της σημασία, μια πνευματική διάσταση, που την συνέδεε με την ενόραση και τον στοχασμό χιλιάδων ετών. Ήταν το γεωγραφικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν η ολιστική ερμηνεία της Φύσης του Εμπεδοκλή, η περιβαλλοντική ηθική σκέψη του Πυθαγόρα, οι συναρπαστικές οικολογικές παρατηρήσεις του Θεοφράστου, αλλά και η ευσέβεια και η προστασία προς τα ιερά άλση ως καταφύγια της αρχέγονης μορφής ζωής.

Η αξία της Φύσης και το πεπερασμένο των φυσικών πόρων δεν είναι νέα αντίληψη του σύγχρονου κόσμου, όπως και τα οικολογικά προβλήματα δεν είναι σημερινά. Συνετέλεσαν στην παρακμή πολλών αρχαίων πολιτισμών, όπου στους χώρους τους συναντάμε σήμερα ερήμους ή υποβαθμισμένους βιολογικά χώρους. Την φθορά αυτή των φυσικών πόρων εξισορροπούσαν τα αποθέματα του πλανήτη, όπου η ανθρώπινη παρουσία δεν είχε ανατρέψει την φυσική ισορροπία του περιβάλλοντος. Η διαμόρφωση ενός κατοικημένου γεωγραφικού χώρου αντικατοπτρίζει την πολιτισμική δραστηριότητα της κοινωνίας του.

Η φύση προσφέρει το σκηνικό, το πλαίσιο λειτουργίας, με το έδαφος, το κλίμα, τις πρώτες ύλες και δέχεται τις επεμβάσεις του ανθρώπου, που εγγράφονται και αποτυπώνονται επάνω της στη διαδρομή της ιστορικής του παρουσίας. Οι επεμβάσεις αυτές αποτελούν τεκμήρια της οικονομικής και κοινωνικής ζωής, της τεχνολογίας και της οργάνωσης της παραγωγής του.

Από τις παρεμβάσεις αυτές η φύση χάνει την λειτουργικότητά της και γίνεται τμήμα του πολιτισμού. Υποτάσσεται στις ανθρώπινες δραστηριότητες, δηλαδή στην τεχνολογία, με την οποία διαχειρίζεται ο άνθρωπος την παραγωγική του δραστηριότητα. Γίνονται πόλεις, αεροδρόμια, δρόμοι, φράγματα, τουριστικές εγκαταστάσεις, βιομηχανικές μονάδες, χιονοδρομικά κέντρα, δεύτερες και τρίτες εξοχικές κατοικίες, ενώ η θάλασσα γεμίζει με ιχθυοκαλλιέργειες, με μαρίνες, με ρύπανση, με χιλιάδες πετρελαιοκίνητα σκάφη.

Οι παρεμβάσεις αυτές γίνονται με βάση τις ανάγκες της κοινωνίας και εκφράζουν τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής συγκρότησης, της κοσμοθεωρίας και της θεώρησης της σχέσης ανθρώπου-φύσης. Σήμερα, μόλις σήμερα, συνειδητοποιούμε ότι ο σημερινός άνθρωπος έγινε καταναλωτής και οδηγεί στην εξάντληση των φυσικών πόρων.

Ο Έλληνας κατείχετο από την υπαρξιακή ανησυχία για το οντολογικό καθεστώς που διέπει τον κόσμο, του οποίου ο ίδιος αποτελούσε αναπόσπαστο μέλος. Η ελληνική φύση με την καταπληκτική ομορφιά της και την ποικιλότητά της απετέλεσε το βάθρο, το σκηνικό της ιστορίας και του πολιτισμού του. Ήταν ο κύριος παιδαγωγός του Έλληνα και η ελληνική μυθολογία η πρώτη προσέγγιση του ανθρώπου με τα ενδοκοσμικά.

Την αξία της φύσης γνώριζε ο αρχαίος ελληνικός κόσμος και είχε αναπτύξει μία σοφή άποψη σχετικά με την προστασία της. Οι αρχαίοι Έλληνες ήσαν βαθείς παρατηρητές του φυσικού κόσμου και είχαν συνειδητοποιήσει ορισμένες μορφές περιβαλλοντικών απειλών.

Το αρχαίο ελληνικό τοπίο ήταν κατάστικτο με εκατοντάδες περιοχές που εθεωρούντο ιερές. Αυστηροί κανόνες προστάτευαν την λειτουργία των χώρων αυτών, που θυμίζουν τους κανονισμούς λειτουργίας των εθνικών δρυμών σήμερα.

Σε ορισμένες περιπτώσεις οι περιοχές που χαρακτηρίζονταν ως άλση ή τεμένη περιλάμβαναν μερικά τετραγωνικά χιλιόμετρα ή ένα ολόκληρο βουνό: ένα άλσος στην Δάφνη της ελληνιστικής Συρίας είχε περιφέρεια 16 χλμ. Ο ιερός χώρος της Κρίσας, το Κρисяίο πεδίο κοντά στους Δελφούς, ήταν μια πεδιάδα πολλών τετραγωνικών χλμ. Το άλσος κοντά στην Λέρνα απλωνόταν από την κορυφή του βουνού μέχρι τη θάλασσα. Σε όλους αυτούς τους χώρους τα ήθη και ο νόμος απαγόρευαν την καλλιέργεια, το κυνήγι, το ψάρεμα και την κοπή των δένδρων.

Το να υπερβαίνεις τα όρια και να μεταβάλλεις τη φυσική διάταξη εθεωρείτο αδικία και προσβολή προς τους Θεούς. Π.χ. όταν οι Κνίδιοι θέλησαν να ανοίξουν διώρυγα στο ακρωτήριο που τους συνέδεε με την Μ. Ασία, οι εργάτες τους τραυματίζονταν από τα θραύσματα των βράχων. Εζήτησαν τότε την συμβουλή του Μαντείου των Δελφών που τους απήντησε: "Σταματήστε να σκάβετε. Μην εγκλεισθείτε σε νησί. Αν ο Ζευς το ήθελε, θα είχε αυτός δημιουργήσει νήσο."

Με ποιητικό λόγο εκφράσθηκε η πρώτη ερμηνεία του Έλληνα του φυσικού και υπερβατικού κόσμου. Εκεί φυλάσσονται τα αρχέτυπα ως στοιχειώδεις έννοιες, που επανέρχονται με διαφορετικά ενδύματα ανάλογα με τις ιστορικές εποχές.

Η δεξαμενή που τροφοδότησε την ελληνική σκέψη ήταν οι μύθοι, οι δοξασίες, πραγματικά και φανταστικά γεγονότα, που συνέθεσαν την αρχαία θρησκεία.

Η αρχαιότερη λατρεία είναι της γαίας, ή της φύσης, γνωστής από την κρητομυκηναϊκή εποχή, που συνδέεται με την Ευφορία, τη Βλάστηση, τη Ζωή.

Συγγενής προς τη θεά Γη είναι η Περσεφόνη ως θεά της Ευφορίας, της Ζωής και του Θανάτου. Στους αρχαίους χρόνους ανάγεται και η λατρεία της Αρτέμιδος, που λατρευόταν ως *πότνια θηρών*.

Στον Δία ήταν αφιερωμένη η Δρυς η φηγός. Είχε τη δύναμη να χρησιμοδοτεί χάρις στο θρόισμα των φύλλων της. Έτσι λειτούργησε το Μαντείο των Δωδώνης. Κάθε δέντρο δρυός προστατευόταν από μία νύμφη, δρυάδα ή αμαδρυάδα.

Στον Πλούτωνα ήταν αφιερωμένο το κυπαρίσσι. Σύμφωνα με τον μύθο συμβόλιζε το πένθος, κάτι που ισχύει και σήμερα.

Το δάσος αποτελεί τη σπονδυλική στήλη της οικολογικής ισορροπίας του χερσαίου περιβάλλοντος και δεν μπορεί να νοηθεί προστασία της φύσης χωρίς την προστασία του δάσους.

Η χώρα μας μπορεί να μην έχει σήμερα μεγάλο ποσοστό δασοκάλυψης, η οποία φθάνει στα 26,5%, εμφανίζει όμως μια πολύ μεγάλη ποικιλία δασικών οικοσυστημάτων, τη μεγαλύτερη στην Ευρώπη. Η μεγάλη αυτή ποικιλία οφείλεται στην πολύ πλούσια κλωρίδα, στην ποικιλία κλιματικών τύπων από το καθαρό μεσογειακό μέχρι το καθαρό ηπειρωτικό κλίμα, στην ορογραφική διαμόρφωση η Ελλάδα είναι μια κατ'εξοχήν ορεινή χώρα με 42 κορυφές, πάνω από τα 2.000 μέτρα, στη μεγάλη ποικιλία γεωλογικών σχηματισμών και πετρωμάτων, στην ποικιλία εδαφικών τύπων και στην ιστορική – πολιτιστική εξέλιξη και την οικονομική και κοινωνική δομή της χώρας.

Η χώρα μας είναι κατ'εξοχήν χώρα των δρυοδασών. Το 44% των δασών είναι δρυοδάση. (Δεν είναι τυχαίο ότι ο λαός μας ταυτίζει την έννοια του δένδρου με τη δρυ και του δάσους με τον δρυμό. (8 είδη δασών δρυός). Με κατάλληλη καλλιέργεια τα δάση αυτά μπορούν να καταστούν τα πολυτιμότερα δάση μας.

Τα δάση της οξυάς είναι από τα ωραιότερα δάση της χώρας μας. Στις ζώνες επαφής με άλλες φυτοκοινωνίες δημιουργούν ζώνες σπάνιας ομορφιάς με είδη πεύκης, ελάτης, σημύδας και αγριολεύκης.

Στην Ροδόπη, στην Ελατία, εμφανίζεται η ερυθρελάτη, λείψανο της παγετώδους εποχής. Μαζί με την οξυά και την ελάτη δημιουργεί ένα από τα καλύτερα διατηρημένα παρθένα δάση της Ευρώπης και το πιο πλούσιο οικολογικό μαζί με τα αρπακτικά είδη (αρκούδα, λύκος, λύγκας, που αποτελούν την κορυφή της τροφικής πυραμίδας).

Με την επίδραση και συνεπίδραση όλων αυτών των παραγόντων δημιουργούνται στη χώρα μας έξι βιοκλιματικές ζώνες δασικής βλάστησης: Η μεσογειακή, η ανωμεσογειακή, η υποηπειρωτική, η ζώνη των μεσογειακών ορεινών κωνοφόρων, η ηπειρωτική και η υπαλπική των ψυχροβίων κωνοφόρων. (Στοιχεία από το υπό έκδοσιν βιβλίο του καθηγ. Σπύρου Ντάφη).

Η αρχαία θρησκεία ανεγνώριζε την ενότητα του ανθρώπου και της φύσης. Ο μύθος της Δήμητρας και της κόρης της Περσεφόνης συνέδεε τη φυσική αναπαραγωγή με τη γονιμότητα της γης στην αιώνια ανακύκλωση.

Με την προσέγγιση αυτή είχαν ανακηρύξει τις περιοχές ιδιαίτερου κάλλους και βιολογικής αξίας σε άδρυτα, σε καταφύγια των Θεών. Ήσαν δάση, πηγές, βουνά, ποτάμια, λίμνες, αμμόδεις ακτές, τοπία συναρπαστικά, αλλά και ήρεμα, επιλεγμένα θα έλεγε κανείς, με οικολογικά κριτήρια αντιπροσωπευτικά των μεσογειακών οικοσυστημάτων.

Όλοι οι μεγάλοι θεοί συνδέονταν με τη φύση και άλλοι μικρότεροι εκπροσωπούσαν ποταμούς και ανέμους.

Οι ναοί τοποθετούνταν με βάση το φυσικό τοπίο, το οποίο επιλεγόταν με ιδιαίτερα κριτήρια: το Μαντείο των Δελφών σε ένα από τα πιο συναρπαστικά φυσικά σκηνικά της Γης, η Επίδαυρος, η Δωδώνη, η Ολυμπία. Η αίσθηση της ιερότητας του χώρου προϋπήρχε, προτού ανεγερθεί ο ναός. Η φυσική μορφολογία (διάπλαση) του ελληνικού χώρου, οι άπειρες παραλλαγές του, η αρμονία του τοπίου, ο πλούτος της βλάστησης, η παρουσία των αγρίων ζώων συνέθεταν την τάξη και την ισορροπία του κόσμου. Την ισορροπία θεωρούσαν σε συνάρτηση με την δικαιοσύνη.

Έτσι λειτούργησε ο αρχαϊκός ελληνικός κόσμος: η θρησκεία ερμήνευε τις κοσμογονικές δυνάμεις, αλλά καθόριζε και την λειτουργία της ανθρώπινης ζωής, των ταπεινών ζώων και βοτάνων και κράτησε την ανθρώπινη ύπαρξη "οικολογικά" δεμένη στη νομοτέλεια του φυσικού κόσμου.

Ο αρχαϊκός κόσμος είχε σαφή επίγνωση της οικονομικής σημασίας των φυσικών πόρων, που επηρεάζουν ή προσδιορίζουν και στηρίζουν την ύπαρξη του ανθρώπινου γένους.

Κεντρικό πρόσωπο στην ελληνική μυθολογία ήταν η Θέμις, κόρη της Γαίας και του Ουρανού. Αντιπροσώπευε τον νόμο με την απαρσάλευτη τάξη, το θείο δίκαιο.

Θυγατέρες της ήταν η Δίκη, οι Ώρες (οι εποχές), οι Μοίρες, που αντιπροσώπευαν το πεπρωμένο, και η Αστροία την ισορροπία και τη δικαιοσύνη.

Οι θρησκευτικές αυτές θέσεις περί φύσης και δημιουργίας κλονίζονται ξαφνικά τον 5ο π.Χ. αιώνα. Ένας μαθητής του Αριστοτέλη, ο Πρόδικος από την Κέα, παρουσίασε τη φιλοσοφική θέση ότι οι θεοί ήσαν δημιούργημα του ανθρώπου. Για την προσβολή και την υποβίβαση του θείου καταδικάστηκε σε θάνατο με κώνιο. Ο αιώνας της ηθικής φιλοσοφίας και της πολιτικής ευθύνης του ανθρώπου άρχισε.

Οι Έλληνες, απελευθερωμένοι από τα δεσμά του μύθου και του θαύματος, ζήτησαν να εξηγήσουν με του νου τη βοήθεια τον κόσμο που μας περιβάλλει και μέσα σ' αυτόν και τον άνθρωπο. Έτσι οδηγήθηκαν στις επιμέρους επιστήμες, στα μαθηματικά, την αστρονομία, την ιατρική, τη γεωγραφία, τη βοτανική.

Για πρώτη φορά η ανθρώπινη σκέψη μπήκε σε κίνηση και σε μια μακρά διαδρομή απέβαλε τα υπερβατικά στοιχεία και οδήγησε στην επιστημονική ερμηνεία. Η λογική αυτή διεργασία πέρασε από ιδιαίτερα ξεχωριστές μορφές, για να καταλήξει στην επιστημονική σκέψη, που διαρκώς συνεχίζεται.

Ο Πυθαγόρας από όλους τους αρχαίους φιλοσόφους στήριξε την περιβαλλοντική του θεώρηση στην οικολογική ισορροπία της φύσης. Πίστευε ότι όλες οι μορφές της ζωής είναι αλληλένδετες και ότι κάθε άτομο είναι ο μικρόκοσμος του σύμπαντος.

Ο Πυθαγόρας διακρίνεται για την περιβαλλοντική ηθική σκέψη του, ενώ πολλά από τα αποφθέγματά του θυμίζουν ρήσεις σύγχρονων οικολόγων ως προς την ουσία και τις αρχές.

Οι Πυθαγόρειοι, που ακολούθησαν την πανθειστική ερμηνεία του Ορφισμού, θεωρούσαν το σύμπαν σφαιρικό, έμψυχο και νοήμον σε συνεχή κυκλική εξέλιξη όλων των όντων. Κανένα δημιουργήμα δεν προέρχεται από το μηδέν και τίποτε δεν χάνεται.

Ο Φιλόλαος ερμήνευσε τον κόσμο ως αρμονία στοιχείων ετερόκλητων και ο Αναξαγόρας θεωρούσε ότι το παν συνίσταται *“εκ μορίων αϊδίων, ομοιομερών και μεμιγμένων”*.

Πρώτος ο Εμπεδοκλής μίλησε για το ότι δεν υπάρχει γένεση στα θνητά, ούτε το τέλος επέρχεται με τον θάνατο. Υπάρχει μόνο μείξη και διασύνδεση των πάντων *“μείξεις τε και διάλλαξις τις μιγέντων”*.

Στον Εμπεδοκλή αποδίδεται η πρώτη προσέγγιση της έννοιας της φυσικής επιλογής ως γενέσεως των ειδών. Τον απασχόλησαν επίσης οι επιπτώσεις του κλίματος, της υγρασίας του εδάφους στην ανάπτυξη των φυτών, στη σύγχρονη αλληλεξάρτηση των ζώντων οργανισμών με το περιβάλλον.

Στην επίδραση του φυσικού περιβάλλοντος στον άνθρωπο και στον πολιτισμό του πρώτος αναφέρεται ο Ιπποκράτης. Στο έργο του ερευνά τις επιπτώσεις του περιβάλλοντος στην υγεία τόσο την φυσική όσο και την πνευματική.

Ο Ιπποκράτης περιγράφει την επίδραση του κλίματος και των συστατικών στοιχείων του εδάφους όχι μόνο στην υγεία των ανθρώπων, αλλά και στον χαρακτήρα και την ψυχολογία των λαών, άρα και στην διαμόρφωση αντίστοιχα της Ιστορίας. Γνωστή είναι η ρύση του: *“Ηγεμονικότερον απάντων Φύσις”*.

Ο Αριστοτέλης μελέτησε τις σχέσεις των ζωικών οργανισμών μεταξύ τους και σε σχέση με το περιβάλλον. Μίλησε για την αλληλεξάρτηση των όντων, τις προϋποθέσεις αυξήσεως των πληθυσμών, του ζωτικού χώρου, της συμπεριφοράς, του ανταγωνισμού και της επικράτησης μεταξύ των ειδών, της μετανάστευσης και της χειμερίας νάρκης. Γνώριζε την συμβίωση και τον παρασιτισμό.

Ο Θεόφραστος, ο σπουδαιότερος μαθητής του Αριστοτέλη μετά τον Αλέξανδρο, αποτελεί τον πληρέστερο περιβαλλοντικό συγγραφέα της αρχαιότητας. Ταξινόμησε τα φυτά σε τέσσερες ομάδες - δένδρα, θάμνους, φρύγανα και πόες. Είναι η σημερινή ταξινόμηση της μεσογειακής βλάστησης. Στο έργο του *“Περί φυτών ιστορίας”*, περιέγραψε πώς τα φυτά ανταγωνίζονται, αλληλεπιδρούν και παρασιτούν μεταξύ τους και πώς συμβιώνουν με τα ζώα. Εγνώριζε τις διαδικασίες των καλλιεργειών και των ανθρώπινων επιδράσεων στα φυτά, το

φαινόμενο της εξαφάνισης και τις συνέπειες της αποδάσωσης στο κλίμα.

Η μεγάλη του συμβολή είναι η ανακάλυψη της επιστήμης της Οικολογίας, όπως την μελέτησε στα δασικά οικοσυστήματα. Η ερμηνεία του ήταν οικολογική υπό την έννοια ότι πάντοτε παρατηρούσε τα είδη στο γενικό πλαίσιο των σχέσεών τους με το περιβάλλον: την ηλιοφάνεια, το έδαφος, το κλίμα, το νερό, την σχέση τους προς τα άλλα φυτά και ζώα. Η πιο σημαντική οικολογική του θέση ήταν ότι θεωρούσε ότι για κάθε φυτό υπάρχει ένας ευνοϊκός τόπος, ο κατάλληλος χώρος, η *“οικεία του θέσης”* ή *“niche”* των νέων οικολόγων. Ο Θεόφραστος χρησιμοποίησε τη λέξη *“οικείος”* καθώς και την αλληλεξάρτηση και συμβίωση των ειδών με την σημερινή τους οικολογική σχέση, χωρίς όμως να καταλήξει στην διατύπωση του όρου οικολογία. Ο Θεόφραστος παρατήρησε ανθρωπογενείς μεταβολές στο κλίμα από αποδάσώσεις, ακόμα και μεταβολή στην θερμοκρασία και μείωση των υπόγειων νερών.

Σε ποιο βαθμό η περιβαλλοντική σκέψη των αρχαίων Ελλήνων επέδρασε στη συμπεριφορά τους προς το φυσικό περιβάλλον; Και σε ποιο βαθμό τα περιβαλλοντικά προβλήματα είχαν ήδη πλήξει τον αρχαίο κόσμο; Με κίνητρο τη θρησκεία, οι αρχαίοι Έλληνες δημιούργησαν μία κυρίαρχη μορφή διαφύλαξης των σημαντικότερων βιολογικών τους οικοσυστημάτων.

Μέχρι τον 5ο αιώνα μ.Χ. ο εδαφικός χάρτης της λεκάνης της Μεσογείου έφερε χαραγμένες τις προστατευόμενες αυτές περιοχές. Τα ιερά άλση προστατεύονταν από δικαστές, που είχαν δικαιοδοσία πάνω στα θρησκευτικά ζητήματα. Όποιος συλλαμβανόταν για βεβήλωση του άλσους, αντιμετώπιζε τιμωρίες, πρόστιμα και θρησκευτικούς αναθεματισμούς, έτσι ώστε η παρεχόμενη προστασία να είναι σημαντική. Ο Πλάτων είχε μάλιστα προτείνει και φυλάκιση.

Ως αποτέλεσμα αυτής της προστασίας τα δένδρα έφθαναν συχνά σε αξιοσημείωτα μεγέθη. Μία δρυς στην Κόρνη είχε 10 μέτρα περιφέρεια, ένα δένδρο στη Λυκία 25 μέτρα. Αργότερα τοποθετήθηκαν αγάλματα στα δάση και ναοί αφιερωμένοι στους θεούς, ενώ οι βωμοί έμεναν στο ύπαιθρο κάτω από τα δένδρα. Αλλά το άλσος -η φυσική περιοχή που προστατεύονταν από το τείχος του τεμένους- παρέμενε ιερός χώρος, όπου οποιοδήποτε αντικείμενο ή ζωντανός οργανισμός έμενε ανενόχλητος.

Έτσι οι αρχαίοι Έλληνες είχαν εφαρμόσει τα σύγχρονα εθνικά πάρκα ως χώρους προστασίας της αρχέγονης φυσικής ζωής. Έτσι επέζησαν αυτά τα εκτεταμένα καταφύγια σε όλη τη διάρκεια της κλασικής περιόδου. Όταν ο Σύλλας χρειάστηκε τεράστιους δοκούς για να εκπορθήσει τα τείχη των Αθηνών το 80 π.Χ., έκοψε δένδρα της Ακαδημίας, ηλικίας εκατοντάδων χρόνων.

Όμως περιβαλλοντικές καταστροφές είχαν ήδη πλήξει σοβαρά τον ελληνικό χώρο: Οι αποδάσώσεις, η υπερβόσκηση και η διάβρωση έχουν αφήσει τα ίχνη τους μέχρι σήμερα. Το

ξύλο ήταν η κύρια πρώτη ύλη (και ονομάζετο ύλη) για καύσιμα, για οικοδομικό υλικό, για μεταφορές, για πολεμικούς και εμπορικούς σκοπούς και οικιακή χρήση. Η μεταλλουργία, η κεραμική, η εμπορική και πολεμική ναυτιλία και ναυπηγική απορροφούσαν τεράστιες εκτάσεις δασών. Η διάβρωση, η απώλεια γόνιμου εδάφους, η αποψίλωση των βουνών ήσαν τα επακόλουθα και η υπερβόσκηση ανέτρεπε κάθε δυνατότητα φυσικής αναδάσωσης.

Ο Αναξίμανδρος πρώτος ανίχνευσε το ρεύμα και μας πληροφορεί για τις συνθήκες του κοσμικού γίγνεσθαι. Μας μίλησε για την δικαιοσύνη του χρόνου, την δικαιοσύνη του σύμπαντος. Στα ελάχιστα δισωθέντα κείμενά του μας έδωσε την πρώτη αναφορά της έννοιας της Δίκης, της κοσμικής Δικαιοσύνης, όπως λειτουργεί σαν εγκόσμια τάξη. Στην τάξη αυτή υπάρχουν σημεία ευφορίας, έξαρσης και υπέρβασης, που ακολουθούνται από σημεία πτώσης, φθοράς και συρρίκνωσης. Για πρώτη φορά εμφανίζεται η ύβρις και η νέμεσις -η υπέρβαση και η τιμωρία- σαν στάδια προσβολής και επαναφοράς “κατά την του χρόνου τάξιν”. Η δικαιοσύνη δεν ήταν μόνο αίτημα της ανθρώπινης κοινωνίας, αλλά συνδυαστικό νήμα μεταξύ ανθρώπου, φυσικού κόσμου και θεών, ώστε να συντηρείται η ισορροπία του πλανήτη.

Στην αναζήτηση αυτή η χαμένη ισορροπία, η οποία φθάνει στις ημέρες μας σε κρίσιμο σημείο, ηθικά και κοινωνικά, πιστεύω ότι η αναφορά στον Αναξίμανδρο είναι επίκαιρη.

Οι συνεχιζόμενες καταστροφές από την κινητοποίηση των γεωλογικών δυνάμεων του πλανήτη (ηφαίστεια, σεισμοί πλημμύρες κ.λπ.) και το απρόβλεπτο του μέλλοντος οδηγούν τον σύγχρονο άνθρωπο στο να επανεξετάσει την θέση του στη φύση.

Σήμερα η αναζήτηση του ανθρώπου για την χαμένη ισορροπία του κόσμου, τόσο στο φυσικό, όσο και στο κοινωνικό επίπεδο, οδηγεί σε αναζήτηση νέου κώδικα αξιών. Μία νέα παιδεία πρέπει να επαναφέρει τον άνθρωπο σε μια ισορροπία “κατά την του χρόνου τάξιν”.

Εύχομαι η πρωτοβουλία της Ακαδημίας Αθηνών να οδηγήσει διά της παιδείας τον άνθρωπο στη κοινωνία εκείνη, που κάποτε τον 5ο αιώνα την οδήγησε στην πολιτική ευθύνη και τις ηθικές επιστήμες. Σήμερα το δάσος, ως κορυφαίο οικοσύστημα της ζωής, θα ήταν σκόπιμο να ενταχθεί στην κοσμική Δικαιοσύνη του Αναξίμανδρου, από τη βαθμίδα της φθοράς και συρρίκνωσης, όπου βρίσκεται, στην αναγέννηση και ευφορία.

Σήμερα, στην αρχή του 21ου αιώνα, η Ακαδημία Αθηνών οδηγεί σε μια πορεία γνωριμίας και ένταξης του νέου Έλληνα με το δασικό οικοσύστημα της χώρας του. Τον οδηγεί στη φύση - παιδαγωγό του. Η παιδεία αυτή – άτυπη- εύχομαι να εξελιχθεί σε πυρήνα αναπαραγωγής της κοινωνίας μας.

Η διεθνής έκδοση το 2010 του “State of the World” του Παγκόσμιου Ινστιτούτου, που παρουσιάζει την ετήσια απογραφή της περιβαλλοντικής κατάστασης του Πλανήτη, είναι

αφιερωμένη εφέτος στον “Καταναλωτισμό”. Ως τσουνάμι παρουσιάζει την αύξηση της κατανάλωσης που καταποντίζει όλα τα οικοσυστήματα και τους πολιτισμούς. 50 διεθνείς ερευνητές παρουσιάζουν τις απόψεις τους για έναν νέο προσανατολισμό της παιδείας, των ΜΜΕ, των επιχειρήσεων, κυβερνήσεων, και παραδόσεων προς την αειφορία. Πώς θα εμπνεύσουμε στον άνθρωπο “το μέτρο”. “Το μηδέν άγαν” και όπως λέγεται σήμερα ότι το “Less is more – Το λιγότερο είναι περισσότερο”.

Ομιλία στην Ανατολική Αίθουσα του Μεγάρου της Ακαδημίας Αθηνών στις 14 Μαΐου 2010, κατά την έναρξη του προγράμματος “Δάσος - Ζωή - Πολιτισμός” της Ακαδημίας Αθηνών και του Μουσείου Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας, υπό την αιγίδα του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Το πρόγραμμα “Δάσος-Ζωή-Πολιτισμός”

Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη

Διευθύντρια του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών

Θα ήθελα να ευχαριστήσω εξ αρχής τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας κύριο Κάρολο Παπούλια, ο οποίος έθεσε το Πρόγραμμα υπό την αιγίδα του. Ευχαριστώ κυρίως τον ακαδημαϊκό και Επίοπτη του Κέντρου Λαογραφίας κ. Πάνο Λιγομενίδη, ο οποίος κατά τη διάρκεια της Προεδρίας του στην Ακαδημία Αθηνών (2009) οραματίστηκε την πραγματοποίηση σε βάθος χρόνου και ουσίας του Προγράμματος “Δάσος – Ζωή – Πολιτισμός” σε στενή συνεργασία με την αφιερωμένη στη μελέτη και προστασία του περιβάλλοντος, λόγω και έργω, κ. Νίκη Γουλανδρή, μοιράστηκαν αρχικά μαζί μου τις σκέψεις τους και στη συνέχεια εμπιστεύτηκαν στο Κέντρο Λαογραφίας την υλοποίησή του σε συνεργασία με το Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας. Έτσι στον αρχικό κύκλο προσετέθη η μουσειολόγος του Κέντρου κ. Λουίζα Καραπιδάκη και από την πλευρά του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας η κ. Φαλή Βογιατζάκη. Αυτός ο μικρός αριθμός ατόμων, που συνεδρίασαν αρκετές φορές στον φιλόξενο χώρο του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας στην Κηφισιά, άρχισε να απλώνεται τόσο πολύ, που σήμερα να αγκαλιάζει ολόκληρη την Ελλάδα από την Κρήτη και τα Δωδεκάνησα ως τη Μακεδονία και τη Θράκη, με δυναμική παρουσία του πολύπαθου λεκανοπεδίου της Αττικής.

Το σκεπτικό

Το πρόγραμμα με θεματικό πλαίσιο “Το Δάσος ως πηγή ζωής και πολιτισμού” πρέπει να πω ότι στηρίζεται και σε μια βαθιά θεμελιωμένη από τους δημιουργούς του και εμπνευστές του φιλοσοφική διάθεση, η οποία μετουσιώνεται σε πρόθεση να καταστεί ένα βήμα ελεύθερης και τεκμηριωμένης με επιστημονική γνώση συζήτησης των σχετικών θεμάτων, αλλά παράλληλα να αποτελέσει μοχλό ευαισθητοποίησης των τοπικών κοινωνιών (μέσω αναβαθμισμένων αυτοδιοικητικών φορέων) και προπαντός των νέων μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας, αλλά και των ελεύθερων δραστηριοτήτων στο πλαίσιο των Συλλόγων, της οικογένειας, της Εκκλησίας.

Είναι γνωστό ότι, ιδιαίτερα μετά τη βιομηχανική επανάσταση, η πρόοδος της τεχνολογίας έχει προχωρήσει συχνά εις βάρος του φυσικού κόσμου. Όσο οι άνθρωποι πληθυσμοί αυξάνονται, καταλαμβάνουν εκτάσεις και εκμεταλλεύονται φυσικούς πόρους, τόσο οι πληθυσμοί άλλων ειδών τείνουν να μειώνονται, κάποιοι μέχρι την πλήρη εξαφάνισή τους. Βεβαίως αυτό είναι φυσικό. Κάποιοι θα αναρωτηθούν κατά πόσον τέτοια ζητήματα έχουν σημασία. Ακόμη θα διατυπώσουν την ένσταση μήπως τα ανθρώπινα συμφέροντα πρέπει να θεωρούνται πιο σημαντικά από τα μη ανθρώπινα; Η οικονομία δεν υπερισχύει της οικολογίας; Η διατήρηση των άγριων πλασμάτων και τοπίων δεν αποτελεί απλώς μια προτίμηση των αργόσχολων, προνομιούχων τάξεων, επηρεασμένων από τον ρομαντισμό του 19ου αιώνα; Είναι ερωτήματα που μπορούν να απαντηθούν με ποικίλα επιχειρήματα. Εξαρτάται από ποια σκοπιά τα βλέπουμε κάθε φορά.

Ωστόσο, πρέπει να δεχθούμε ότι οι δικαιολογίες που συ-

χνά επιστρατεύθηκαν δεν μπορούν να αντικρούσουν πλέον το δεδομένο ότι η ζωτική προτεραιότητα της διατήρησης ή αποκατάστασης της ισορροπίας της φύσης είναι ανάγκη να υποστηριχθεί με πειστικά επιχειρήματα σε πολλαπλές βάσεις: ότι δηλαδή η ανθρώπινη ύπαρξη εξαρτάται από ένα σύνθετο, αλληλένδετο οικοσύστημα, ότι η φύση συντηρεί την ψυχική μας ισορροπία, ότι τα μη ανθρώπινα πλάσματα έχουν κι αυτά το δικαίωμα της ύπαρξης, ότι η φύση είναι ένα θείο δημιούργημα, ότι οι παραδοσιακές υποθέσεις πως τα αγαθά της φύσης είναι ανεξάντλητα ακυρώνονται από τη σημερινή παγκόσμια οικολογική κρίση. Έτσι προτού οι άνθρωποι προθυμοποιηθούν να πληρώσουν το κόστος για να προστατέψουν τη φύση, θα ήταν προτιμότερο να νοιαστούν για την ευημερία της. Η ισχύς πάνω στη φύση, που η τεχνολογία έχει δώσει στον σύγχρονο πολιτισμό, αποτελεί σοβαρή απειλή για το οικοσύστημα, αλλά ταυτόχρονα μας παρέχει τη δυνατότητα, εάν το επιλέξουμε, να εργαστούμε προς νέους τρόπους συμμετοχής στις σύνθετες ισορροπίες της φύσης. Μακριά από μας εδώ οικολογικές υστερίες και κασσανδρίες προβλέψεις για το μέλλον του πλανήτη.

Ωστόσο, πρέπει να παραδεχθούμε ότι οι παραδοσιακές κοινωνίες, από τις οποίες πανηγυρίζουμε ότι έχουμε αποστασιοποιηθεί, είχαν την σωτήρια αντίληψη ότι το φυσικό τοπίο διαπνέεται και παίρνει ζωή από ένα συνεκτινόμενο μυθικό τοπίο, που αποτελείται από ιστορίες, τραγούδια, πνεύματα και άλλα στοιχεία αυτού που ο Αντону Νάνσον, διάσημος παραμυθάς, αποκαλεί “μαγεία”. Αυτή η μαγεία της φύσης μας εξασφάλιζε τη συνειδητοποίηση ότι τα αναγκαία προς το ζην εξαρτώνται από τη γονιμότητα της φύσης, καθώς και τη γνώση της άντλησης των πόρων της χωρίς να τους εξαντλούμε. Μας ενέπνεε τον φόβο για τη δύναμη, που έχει η φύση να κάνει κακό, μας ξυπνούσε την ανάμνηση του τόπου, όπου οι πρόγονοί μας έζησαν και ενταφιάστηκαν. Η μαγεία της φύσης μας χάριζε έναν ηθικό χάρτη, σχεδιασμένο πάνω σε τόπους και πλάσματα. Ιστορικά, τέτοιες αντιλήψεις απορρίπτονταν ως δεισιδαιμονίες, από τις οποίες οι άνθρωποι μπορούσαν να ελευθερωθούν διαμέσου της χριστιανικής και αργότερα της υλιστικής θεωρίας περί της “αλήθειας”. Η παλίνρροια του εκσυγχρονισμού εξάλειψε τη μαγεία της φύσης, την ίδια στιγμή που εξάλειψε και μεγάλο μέρος της ίδιας της φύσης. Ωστόσο, κανείς δεν μπορεί να υποστηρίξει σοβαρά ότι μπορεί ή πρέπει να ανακατασκευαστεί η νοοτροπία παλαιότερων κοινωνιών ή να εγκαταλειφθεί η επιστημονική κατανόηση που έχει απελευθερώσει τους ανθρώπους από άσκοπους φόβους και επιζήμια άγνοια ή ακόμη να διατηρηθεί η προσκόλληση σε μη λογικά συστήματα πεποιθήσεων, που θεωρούνται αναμφισβήτητη αλήθεια.

Με αυτές τις σκέψεις το Πρόγραμμα αναζήτησε μέσα από την εμπειρία του παρελθόντος δοκιμασμένες γονιμοποιούς ιδέες για να προσελκύσει κυρίως τις δύσπιστες νέες γενιές χρησιμοποιώντας παλιά και νέα μέσα επικοινωνίας. Κύριος στόχος ετέθη η διαχείριση του δάσους, του φυσικού γενικότερα περιβάλλοντος, που έχει παραμείνει πηγή ζωής για τις

σύγχρονες πόλεις και τους οικισμούς, όχι μόνο από πλευράς υλικών παροχών και αισθητικής.

Ειδικότερα, το Πρόγραμμα “Δάσος – Ζωή – Πολιτισμός” έχει ενταχθεί από την Σύγκλητο της Ακαδημίας Αθηνών στα Προγράμματά της, περιλαμβάνει εκδηλώσεις και δραστηριότητες, που έχουν ως κύριο στόχο, όπως ήδη αναφέραμε, την ευαισθητοποίηση των νέων.

Η έκθεση «Ερυσίχθων. Σύγχρονη ανάγνωση του μύθου»

Με το παραπάνω σκεπτικό επελέγη ως πρώτη εκδήλωση η σύγχρονη προσέγγιση ενός ήδη γνωστού από την αρχαιότητα μύθου, που συμβολίζει την αλόγιστη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, που χωρίς μέτρο καταναλώνει πάνω από τις φυσικές του ανάγκες ο άνθρωπος και την αδηφαγία, παράλληλα με άλλα, συμπαρομαρτούντα συνήθως ελαττώματα, όπως είναι η ασέβεια, η περιφρόνηση της κοινής γνώμης, η αυθαιρεσία, η αδιαφορία για όσους ακολουθούν στο μέλλον κ.ά. Με βάση τις έννοιες **δάσος, ζωή και πολιτισμό** προγραμματίζονται ενημερωτικές και στοχαστικές συζητήσεις, εξορμήσεις και δραστηριότητες σε πρακτικό επίπεδο για τη γνωριμία με το δάσος και κυρίως συμμετοχική κινητοποίηση των νέων για την προστασία του φυσικού κόσμου, μέσα στον οποίο θα ζήσουν.

Συνήθως λέμε ότι “η φύση τιμωρεί”. Όμως η φύση δεν έχει συναισθήματα, για να θυμώνει και να τιμωρεί. Αυτό που φαίνεται σε μας ως τιμωρία είναι το αποτέλεσμα των ενεργειών μας, όταν αυτές διαταράσσουν την ισορροπία των στοιχείων της. Οι παρεμβάσεις του ανθρώπου, όταν κατευθύνονται από την πλεονεξία, την αδηφαγία και την απερισκεψία, είναι επικίνδυνες, είτε πρόκειται για την καταστροφή ενός δάσους ή ενός αλσουλίου, είτε για την μόλυνση της ατμόσφαιρας, των ποταμών και των θαλασσών. Ο πρωτόγονος άνθρωπος, αντιμέτωπος με τα στοιχεία της φύσης, τα θεοποίησε και απέδωσε σ’ αυτά τιμές για να τα εξευμενίσει. Όσο οι γνώσεις του για το φυσικό περιβάλλον αυξάνονταν, ανακάλυπτε πόσο εύθραυστες είναι οι ισορροπίες που το διέπουν και πως οφείλει να το προστατεύει, για να είναι φιλικό μαζί του. Αυτή η προστασία περνούσε συχνά από την ιεροποίηση των ζωτικών στοιχείων της φύσης ως αποτέλεσμα σεβασμού ή φόβου. Έτσι δάση και άλση αφιερώνονταν σε θεότητες, τα δένδρα είχαν ψυχή, που τα προστάτευε (Δρυάδες, Αμαδρυάδες, Δενδρίτες θεούς), οι πηγές, τα ποτάμια, οι λίμνες είχαν τις νεράιδες, τις νύμφες, τις λάμιες, που απέτρεπαν τον επίδοξο πλεονέκτη να επωφεληθεί, υπονομεύοντας ακόμη και το μέλλον των επόμενων γενεών.

Ο μύθος του Θεσσαλού Ερυσίχθωνα, που διασώζει στον ύμνο του στη θεά Δήμητρα ο ποιητής Καλλίμαχος και μεταπλάθει ο Οβίδιος, φανερώνει πως οι αρχαίοι μας πρόγονοι είχαν αντιληφθεί την αναγκαιότητα να σέβεται, ακόμη και να αντιμετωπίζει με δέος, ο άνθρωπος τον φυσικό κόσμο, διαφορετικά θα υποστεί, αργά ή γρήγορα, τις συνέπειες των

ενεργειών του. Ο Ερυσίχθων υπήρξε ένας πλεονέκτης, βέβηλος και ασεβής άνθρωπος. Η επιθυμία του να κόψει το ιερό δένδρο της Δήμητρας, παρά τις παρακλήσεις και τις προειδοποιήσεις της νύμφης που το κατοικούσε, οδήγησε στην τιμωρία του με ακόρεστη πείνα. Αφού κατανάλωσε ό,τι του ανήκε, αλλά και ό,τι ανήκε στο περιβάλλον του, έφαγε τα ίδια του τα μέλη και πέθανε, χωρίς ποτέ να ικανοποιήσει την πείνα του.

Ο Ερυσίχθων, λοιπόν, και η ανάγνωση του σχετικού μύθου από τη σκοπιά του σύγχρονου ανθρώπου, επίκαιρου όσο ποτέ, αποτελεί την πρώτη μεγάλη εκδήλωση-έκθεση, η οποία συγκέντρωσε το ενδιαφέρον πολλών καλλιτεχνών. Για την οικονομία του χώρου, αναφέρομαι επιγραμματικά στον ευρύτερο σχεδιασμό του προγράμματος, στις συνεργασίες που έχουν μέχρι σήμερα ενταχθεί σ’ αυτό, καθώς και στους στόχους του, κοντινούς και πιο μακρινούς.

Οι μετέχοντες

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε και από τη θέση αυτή όλους τους καλλιτέχνες, που με προθυμία δημιούργησαν ή παραχώρησαν έτοιμη καλλιτεχνική εργασία τους για την έκθεση.

Τύχη αγαθή δημιουργήθηκε κατά το προηγούμενο έτος το Δίκτυο Μουσείων του Κέντρου των Αθηνών, το οποίο ενέταξε την έκθεση “Ερυσίχθων” στις δραστηριότητές του, ως πρώτη κοινή εκδήλωση 18 μουσείων (14 - 18 Μαΐου 2010).

Ευχαριστούμε το νεοσύστατο **Δίκτυο των Μουσείων του Κέντρου της Αθήνας**, στο πρόσωπο της Διευθύντριας του Κέντρου Μελέτης Νεότερης Κεραμικής της Οικογένειας Ψαροπούλου, που έχει την προεδρία του Δικτύου, της Ειρήνης Γαβριλάκη για την άψογη συνεργασία. Ευχαριστούμε επίσης θερμά το Μουσείο Ιστορίας της Ελληνικής Ενδυμασίας του Λυκείου των Ελληνίδων, το Μουσείο Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων Φ. Ανωγειανάκη, το Μουσείο Ηρακλειδών, το Μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης, το Ίδρυμα Άγγελου και Λητούς Κατακουζηνού, το Μουσείο Κοσμήματος Ηλιά Λαλαούνη, το Μουσείο Σπύρου Βασιλείου, το Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, το Ίδρυμα Εικαστικών Τεχνών & Μουσικής Β. και Μ. Θεοχαράκη, το Μουσείο Φρυσιρά, το Μουσείο Πολιτικών Εξοριστών Άη Στράτη, το Ινστιτούτο των Ελληνικών Μύλων, το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, την Ευώνυμο Βιβλιοθήκη.

Ευχόμαστε και ελπίζουμε αυτή η σπουδαία πρωτοβουλία και κίνηση συνεργασίας να δώσει αποτελέσματα, τόσο επιθυμητά στους δύσκολους από πάσης πλευράς καιρούς που διανύουμε. Οι άξονες της πρωτοβουλίας αυτής για τη δημιουργία κοινής επικοινωνιακής βάσης, την ανταλλαγή τεχνογνωσίας και τη συνεργασία τόσο σε επιστημονικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο κοινών δράσεων, με την ενδυνάμωση της παρουσίας τους, την πολύπλευρη επεξεργασία ευρύτερων προγραμμάτων και συνεπώς την προσέγγιση και ευαισθητοποίηση μεγαλύτερων ομάδων κοινού για τα πολιτιστικά αγαθά δημιούργησε ένα “εργαλείο” προκειμένου να υπηρετούνται

αποτελεσματικά, αξιοποιώντας τα σύγχρονα δεδομένα, η Παιδεία και ο Πολιτισμός¹.

Οι ευχαριστίες

Οι ευχαριστίες μας είναι ιδιαίτερες προς την **Ελληνοαμερικανική Ένωση** η οποία, υπό την προεδρία του Κρις Σπύρου, την εμπνευσμένη διεύθυνση του Φοίβου Κόσκου και την αδιάκοπη φροντίδα της Ήρας Παπαδοπούλου, ανέλαβε την πραγματοποίηση μεγάλης έκθεσης φιλοξενώντας τα έργα που αναφέρονται στην αμέλεια, ασυδοσία και αδηφαγία του ανθρώπου προς το περιβάλλον (14 - 18 Μαΐου 2010).

Η Ελληνοαμερικανική Ένωση έχει διοργανώσει σειρά εκδηλώσεων, πολλές από τις οποίες έχουν σκοπό την ενίσχυση της συνείδησης και ευαισθητοποίησης των νέων γύρω από περιβαλλοντικά θέματα, όπως για παράδειγμα ο σχεδιασμός και η υλοποίηση εκπαιδευτικού προγράμματος για μαθητές με τίτλο "Γνωρίζω τα κτήρια της πόλης μου" στο πλαίσιο της έκθεσης "Τα Κτήρια της Νέας Υόρκης" το 2007 και άλλα ενδιαφέροντα εκπαιδευτικά προγράμματα. Εφέτος (2010) στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Ελευσίνας και στους χώρους της Ελληνοαμερικανικής Ένωσης παρουσιάστηκε η έκθεση της φωτογράφου Μελίνας Καμινάρη με τίτλο "Στα όρια των αρχαιολογικών χώρων" με φωτογραφίες και συνεντεύξεις ατόμων, που η καλλιτέχνιδα συνάντησε στη διάρκεια της έρευνάς της στις περιοχές που καθορίζουν τα όρια μεταξύ των αρχαιολογικών χώρων και των σύγχρονων πόλεων της Αθήνας και της Ελευσίνας. Το ίδιο έτος υποστήριξε το "Ecoweek 2010: Οικολογία + Κοινωνία + Αρχιτεκτονική", που ασχολήθηκε με την καθιέρωση του σειφόρου σχεδιασμού στην οικολογική δόμηση, όπως και την επίδρασή της στις μικρές και μεγάλες κοινωνίες.

Ο τρίτος μεγάλος εταίρος και συνεργάτης μας στο πρόγραμμα είναι ο **Δήμος Ελευσίνας**, της πόλης που κουβαλά την πανάρχαια ιστορική μνήμη και κληρονομιά, αλλά και την ιστορία του μόχθου για τη δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους, που αγωνίζεται να ισορροπήσει ανάμεσα στο χτες και το σήμερα. Η άναρχα ανεπτυγμένη βιομηχανική δραστηριότητα πάνω στις αρχαιότητες και δίπλα στην περιοχική κατοικίας, η εκτεταμένη ρύπανση του περιβάλλοντος

απειλήσαν την πόλη και τους κατοίκους της. Στον 21ο αιώνα, την εποχή της βιώσιμης ανάπτυξης, η αρχαία ιστορία και η πρόσφατη βιομηχανική διαμορφώνουν την εικόνα της σύγχρονης Ελευσίνας. Η ρύπανση χάρη και στους αγώνες των πολιτών έχει μειωθεί. Ο δραστήριος Δήμος αγωνίζεται να ανακτήσει τα ανενεργά εργοστάσια, όπου θα στεγαστεί η σύγχρονη βιομηχανική και τεχνολογική ιστορία. Η Ελευσίνα έχει βραβευθεί για τις πολεοδομικές αναπλάσεις και τις επιδόσεις της στην οικολογία και την ανακύκλωση. Τα Αισχύλεια, προς τιμήν του Αισχύλου, από το 1975, είναι η κορυφαία πολιτιστική εκδήλωση της Ελευσίνας και πραγματοποιείται τον Σεπτέμβριο, την ίδια περίοδο, που κατά την αρχαιότητα, πραγματοποιούνταν τα Ελευσίνια Μυστήρια.

Ο Δήμος Ελευσίνας φιλοξενεί το σύνολο της έκθεσης "Ερυσίχθων" στο Πολιτιστικό Κέντρο "Λεων. Κανελλόπουλος" από τις 5 Ιουλίου (εγκαίνια) ως τις 3 Οκτωβρίου του 2010. Ευχαριστίες οφείλονται στην Α.Ε. Τσιμέντων ΤΙΤΑΝ για την εκτύπωση του καταλόγου και τη χορηγία της έκθεσης.

Τον Οκτώβριο η Έκθεση θα μεταφερθεί στο **"Κέντρο Αγροτικής Ζωής και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Αμφίκλειας Φθιώτιδας"**, που ανήκει στον Δήμο Αμφίκλειας με τον οποίο το Κέντρο Λαογραφίας συνεργάζεται εδώ και δέκα χρόνια, καθώς ίδρυσε και λειτουργεί εκεί το *Μουσείον του Άρτου*. Ο **Δήμος της Αμφίκλειας** έχει ιδιαίτερη ευαισθησία σε θέματα του περιβάλλοντος. Έχει ψηφίσει και εκδώσει Κανονισμό Καθαριότητας, υλοποιεί προγράμματα ανακύκλωσης συσκευασιών, ηλεκτρικών-ηλεκτρονικών συσκευών, μπαταριών, κομποστοποίησης στην πηγή (σπίτι) με χορήγηση δωρεάν κάδων σε πολίτες, και έχει προβεί στην ανάπλαση παλαιών χωματερών σε όλα τα τοπικά διαμερίσματά του. Τελευταία έχει προβεί σε δενδροφύτευση της πλαγιάς του Παρνασσού πάνω από την Αμφίκλεια (περίπου 1000 δένδρα). Ο Δήμος εφαρμόζει πρόγραμμα εθελοντικής πυροπροστασίας, το οποίο εντείνεται τις ημέρες και νύχτες που σύμφωνα με την πρόγνωση του καιρού και τις ανακοινώσεις της Υπηρεσίας Πολιτικής Προστασίας υπάρχει αυξημένη επικινδυνότητα.

Παράλληλες Εκδηλώσεις

Ο **Δήμος Νεάπολης Λασιθίου** στο πλαίσιο του Προγράμματος πραγματοποιεί το Β' συνέδριο "Νερό - Ζωή- Πολιτισμός" στις 9-12 Ιουλίου 2010 σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο του Κορνέλλ της Αμερικής και με προοπτική να δημιουργήσει ένα παρατηρητήριο του Νερού στην Ανατολική Μεσόγειο.

Στις 12-17 Ιουλίου 2010 ο **Δήμος Μουρσειού του Πηλίου** θα πραγματοποιήσει στην κεντρική πλατεία της Τσαγκαράδας με το τεράστιο πλατάνι, στο πλαίσιο του Προγράμματός μας, σειρά εκδηλώσεων με γενικό τίτλο "Κουβέντες κάτω από τα δένδρα" με τον αφηγητή Στέλιο Πελασγό και προσκεκλημένους διαπρεπείς ξένους παραμυθάδες.

Ο **Δήμος Σοχού**, ο δεύτερος μεγαλύτερος δήμος της επαρχίας Λαγκαδά, στους πρόποδες του όρους Βερτίσκου, μόλις 50 χιλιόμετρα από την πόλη της Θεσσαλονίκης, έχει πραγ-

¹ Ειδικότερα ευχαριστούμε τους καλλιτέχνες: Ηώ Αγγελή, Αλεξάνδρα Αθανασιάδη, Έλενα Ακύλα, Λήδα Αλεξίου, Θωμά Αποστόλου, Χρύσα Βέργη, Παυλίνα Βερούκη, Πάκου Βλασσοπούλου, Katharina Bolesch, Βελισάριο Βουτσά, Πέτρο Βρέλλη, Μαρία Γιαννακάκη, Ειρήνη Γκόνου, Στέφανο Ζαννή, Απόστολο Ζολωτάκη, Ιωάννα Θέμελη, Iotoff Ventseslav, Κωνσταντίνο Καπαγιαννίδη, Αλέκα Καραβέλα, Κωνσταντίνα Κατρακάζου, Μάνο Κάτσαρη, Λήδα Κοντογιαννοπούλου, Χάρη Κοντοσφύρη, Βασιλική Κοσκινιώτου, Μιχάλη Κουντούρη, Σπύρο Κρητικό, Αφροδίτη Λίτη, Ανδρέα Λόλη, Θανάση Μακρή, Μιχάλη Μανουσάκη, Τάσο Μαντζαβίνο, Τάκη Μάρθα, Γρηγόρη Μαρκάτο, Καλλιρρόη Μαρούδα, Πάνο Μητσόπουλο, Νίκο Μόσκο, Κωστή Μουδάτσο, Θανάση Μπερούτσο, Βένια Μπεχράκη, Ειρήνη Ολυμπίου, Μίλτο Παντελιά, Κώστα Παπανικολάου, Σαββίνα Πατρίκιου, Πάυλο Σάμιο, Μαρίνα Σιούτη, Καλλιρρόη Σπυριδωνος, Μάγδα Ταμμάμ, Γιώργο Ταξιαρχόπουλο, Παναγιώτη Τέση, Δημήτρη Τζάνη, Ελένη Τζατζαλος, Γιώργο Τσακίρη, Γιώργο Τσεριώνη, Χρήστο Τσίντζο, Κώστα Τσιρώνη, Κώστα Τσώλη, Απόστολο Χαντζαρά, Χαρίση, Χρήστο Χαρίση, Τζέλη Χατζηδημητρίου, Reid Yalom

ματοποιήσει δράσεις και προγράμματα που συνδέονται με τη διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος, καθιερωμένο "Φεστιβάλ στο Ράκοβο" στο ανοιχτό θέατρο του Δήμου, που βρίσκεται σ' ένα πανέμορφο, προστατευόμενο, καταπράσινο, φυσικό τοπίο του Σοχού. Ένας από τους στόχους είναι η ευαισθητοποίηση των νέων σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος.

Ο **Δήμος Νιγρίτας**, με τον οποίο το Κέντρο Λαογραφίας έχει αναπτύξει μια πολύ σημαντική στα θέματα των λαϊκών δρωμένων.

Ο **Δήμος Καμείρου της Ρόδου** με έδρα της Σορωνή θα παρουσιάσει στις 14 Σεπτεμβρίου το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για την ελιά και το λάδι, που δημιούργησε με το Κέντρο Λαογραφίας. Πέραν των άλλων περιβαλλοντικών έργων, ο δήμος στα πλαίσια του έργου Life-Φύση καταβάλλει προσπάθειες να προστατεύσει και να διασώσει το γκιζάνι, ένα ψάρι μικρού μεγέθους, που ζει αποκλειστικά στα γλυκά νερά της Ρόδου.

Μεγάλη και σημαντική είναι η συμμετοχή στο Πρόγραμμα δήμων της Αττικής, οι οποίοι, λόγω και της ευθύνης που έχουν απέναντι στις νέες γενιές για την παραμόρφωση του Αττικού τοπίου και της εξάντλησης των δυνατοτήτων του, προσπαθούν να περισώσουν ό,τι απέμεινε και να το παραδώσουν στους νεότερους.

Ο **Δήμος Κερατέας** με τον οποίο το Κέντρο Λαογραφίας έχει συνάψει σύμφωνο συνεργασίας σε θέματα πολιτισμού, έχει πραγματοποιήσει σημαντικό έργο στον τομέα του πυροπροστασίας. Είναι ο πρώτος βραβευμένος δήμος της Αττικής στην πολιτική προστασία, με το καλύτερο σύστημα πρόληψης, διάγνωσης και καταστολής πυρκαγιών, με 130 οργανωμένους εθελοντές και 4 υδροφόρα οχήματα. Έτσι, παρά το γεγονός ότι η περιοχή της Κερατέας έχει πολλές πυρκαγιές κάθε χρόνο, οι καταστροφές είναι περιορισμένες. Ο Δήμος Κερατέας έχει το μεγαλύτερο μήκος ακτογραμμής ανοιχτής στο κοινό, παρά τις προσπάθειες των ενδιαφερομένων να τις οικειοποιηθούν με το πρόσχημα της αξιοποίησης. Στον τομέα του πολιτισμού έχει ξεκινήσει, σε συνεργασία με το Κέντρο Λαογραφίας ένα μεγαλόπνοο έργο δημιουργίας του Πολιτιστικού Κέντρου Αττική Γη, ξεκινώντας από την μόνιμη φιλοξενία της έκθεσης "Ελαίαις Εγκώμιον". Η "Αττική Γη" θα περιλάβει αντίστοιχα τα ορυκτά, την ιστορία και μελέτη του αμπελιού, της συκιάς και του μελιού, των κυριότερων δηλαδή προϊόντων της περιοχής.

Ο **Δήμος Καλυβίων Θορικού**, με ορεινούς όγκους το Πάνοι Όρος, την Αιματόριζα και τον Λαυρεωτικό Όλυμπο και ευρύ παραλιακό μέτωπο, καταβάλλει μεγάλες προσπάθειες για την αναδάσωση και το πότισμα των δενδρυλίων, καθώς και για να κρατήσει ανοιχτές και καθαρές τις ακτές. Παράλληλα πραγματοποιεί ένα αξιοζήλευτο πολιτιστικό έργο με συνέδρια, δημοσιεύσεις, εκδηλώσεις υψηλού επιπέδου. Το πρόγραμμά του θα παρουσιάσει στις 4 Σεπτεμβρίου στα Καλύβια Αττικής.

Οι **Δήμοι Πεντέλης (Παλαιάς και Νέας)** πραγματοποιούν επίσης αξιόλογο έργο για την προστασία της Πεντέλης, όση απέμεινε άκτιστη, έχοντας ως οδηγό τη φράση του Ν. Κα-

ζαντζάκη: "να αγαπάς την ευθύνη να λες εγώ μοναχός έχω χρέος να σώσω τη γη. Αν δεν σωθεί, εγώ φταίω", τοποθετώντας τον Εθελοντισμό στην κορυφή της ελπίδας για το Πεντελικό περιβάλλον.

Δεκατρείς δήμοι έχουν εκδηλώσει την επιθυμία τους να συνεργασθούν στο πλαίσιο του προγράμματος και έχουν προσδιορίσει τις εκδηλώσεις τους μέσα στο 2010. Οι δήμαρχοι, με τους οποίους συζητάμε, είναι ευαίσθητοι κατ' αρχήν πολίτες στα θέματα που αφορούν τόσο τον δήμο τους όσο και τον σύγχρονο κόσμο. Δεν ρωτήσαμε και δεν χρειάστηκε να αναρωτηθούμε σε ποιο κόμμα ανήκουν. Ανήκουν βεβαίως στην κατηγορία των προβληματισμένων Ελλήνων και αυτό μας είναι αρκετό. Ήδη και άλλοι δήμοι εκδήλωσαν την επιθυμία να ενταχθούν στο πρόγραμμα. Το σημαντικότερο είναι ότι αυτό το πρόγραμμα δεν διαθέτει χρήματα. Διαχειριζόμαστε τον αυθόρμητο εθελοντισμό και είμαστε ιδιαίτερα χαρούμενοι γι' αυτό.

Αφήσαμε τελευταίους κάποιους σημαντικούς επίσης συνεργάτες στην προσπάθειά μας. Το **Ελληνικό Τμήμα του National Geographic**, που στέκεται δίπλα μας με το υλικό του από όλο τον κόσμο και το προσωπικό ενδιαφέρον του καθηγητή Νίκου Μάργαρη, ο οποίος στο πλαίσιο του Προγράμματος θα πραγματοποιήσει στις 21 Σεπτεμβρίου 2010 ειδική ημερίδα με θέμα τη Διαχείριση του Δάσους και τη Βιοποικιλότητα με διαπρεπείς ειδικούς πανεπιστημιακούς ομιλητές.

Το **Μουσείο της Ελληνικής Συλλογής Nobel** θα πραγματοποιήσει το Σεπτέμβριο του 2010 προβολές στον Κήπο - Περιβόλι - Παράδεισο του Μουσείου και δωρεάν διανομή υλικού για τη σημασία του δάσους στη διάρκεια του μεσαίωνα, για τους κατοίκους της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης και τη σχέση τους με τη φύση, τον πολιτισμό, την καλλιέργεια, τη ζωή, την επιβίωσή τους.

Στόχος μας ήταν και είναι η κινητοποίηση των παιδιών, μέσα από τους Προσκόπους, τα Σχολεία, τους Συλλόγους. Η αρχή είναι πάντα δύσκολη, όταν πρόκειται να οργανώσεις μεγάλες ομάδες παιδιών. Είμαστε σε πολύ καλό δρόμο, καθώς ήδη του Υπουργείου Παιδείας ενδιαφέρεται να συνδράμει σ' αυτή την επικοινωνία και έχουν μπει οι βάσεις για συνεργασία με μεγάλες ομάδες παιδιών, όπως είναι οι Πρόσκοποι.

Για το φετινό μας πρόγραμμα το **Μουσικό Γυμνάσιο της Παλλήνης** με δάσκαλο τον εξαίρετο εκπαιδευτικό, μουσικό και τραγουδιστή Χρυσόστομο Μητροπάνο και την οικονομική υποστήριξη του **Δήμου Ασπρούργου**, θα παρουσιάσει στις 8 Ιουλίου 2010 στο ανοιχτό θέατρο του Πνευματικού Κέντρου Λεωνίδας Κανελλόπουλος του Δήμου Ελευσίνας μια σειρά από τραγούδια με θέμα το δάσος, το δέντρο, τα λουλούδια, τη φύση.

Τέλος οι μαθητές του **Stagecoach Theatre Arts** με την καθοδήγηση της Θάλειας - Μαρί Παπαδοπούλου, αλλά και την ουσιαστική υποστήριξη της Ελληνικής Θεαμάτων στον χώρο του Θεάτρου Κιβωτός παρουσίασε με επιτυχία στις 20 Ιουνίου 2010 το έργο του Καλλιμάχου "Ερυσίχθων" σε ελεύ-

θερη απόδοση. Τα έξοδα της παράστασης μοιράστηκαν η Σχολή και οι γονείς των μαθητών.

Θεωρούμε ότι, παρά τις δυσκολίες που γενικότερα αντιμετωπίζει η ελληνική κοινωνία, η ανταπόκριση στο Πρόγραμμα που σχεδίασε η Ακαδημία Αθηνών και το Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας ήταν εντυπωσιακή. Στο τέλος του έτους, όταν θα γίνει ο συνολικός απολογισμός, θα είμαστε πιο βέβαιοι για τη διαπίστωση αυτή. Αυτό μας ενθαρρύνει να συνεχίσουμε. Το επόμενο έτος με την συμμετοχή περισσότερων δήμων, διευρυμένων με τον "Καλλικράτη", περισσότερων παιδιών και κοινού και θέμα τη **Ζωή** σε σχέση με το περιβάλλον-δάσος και τον πολιτισμό, ελπίζουμε να είμαστε σε θέση να συμβάλλουμε πιο ουσιαστικά στην σωστή διαχείριση του φυσικού κόσμου για ένα καλύτερο μέλλον των νέων γενεών. Στόχος μας είναι εντός του έτους να δημιουργηθεί ένας χώρος στο διαδίκτυο, ανοιχτός στην ανταλλαγή απόψεων και πληροφοριών-γνώσεων, ένα πραγματικό Δίκτυο προστασίας αυτού που οι πρόγονοί μας ομολογού-

σαν ότι ανήκει όχι σε μας αλλά στους αγέννητους, που θα μας καταδικάσουν για τις όποιες φθορές προκαλέσουμε στο Περιβάλλον.

Ευχαριστούμε τη Λουίζα Καραπιδάκη, που ενστερνίστηκε τις ιδέες μας και προσπάθησε κάτω από οποιοσδήποτε συνθήκες, να τις φέρει σε πέρας, τον ερευνητή του Κέντρου Ευάγγελο Καραμανέ που παρακολουθεί άγρυπνος όλες τις δραστηριότητες του Προγράμματος και παρεμβαίνει σωστικά, τους ερευνητές Πάρη Ποτηρόπουλο, Ζωή Μάργαρη και Γιάννη Πλεμμένο για τη ουσιαστική βοήθειά τους, τις συνεργάτριες Ζωή Αναγνωστοπούλου, Ανθούλα Μπάκολη και Κλεοπάτρα Φατούρου, καθώς και τον Σωκράτη Λούπα για την υποστήριξή τους, πέρα από το υπηρεσιακό τους ωράριο.

Αυτό το πρόγραμμα είναι μια εθελοντική ομαδική προσπάθεια, στην οποία όλοι έχουν τη δυναμική τους συμβολή.

Η ομιλία του Αγίου Φραγκίσκου στα πτηνά, 1243, ζωγραφική σε ξύλο, Εκκλησία της a Croce, Παρεκκλήσιο Bardí, Φλωρεντία, (Αρχειό Μουσείου της Ελληνικής Συλλογής Nobel)

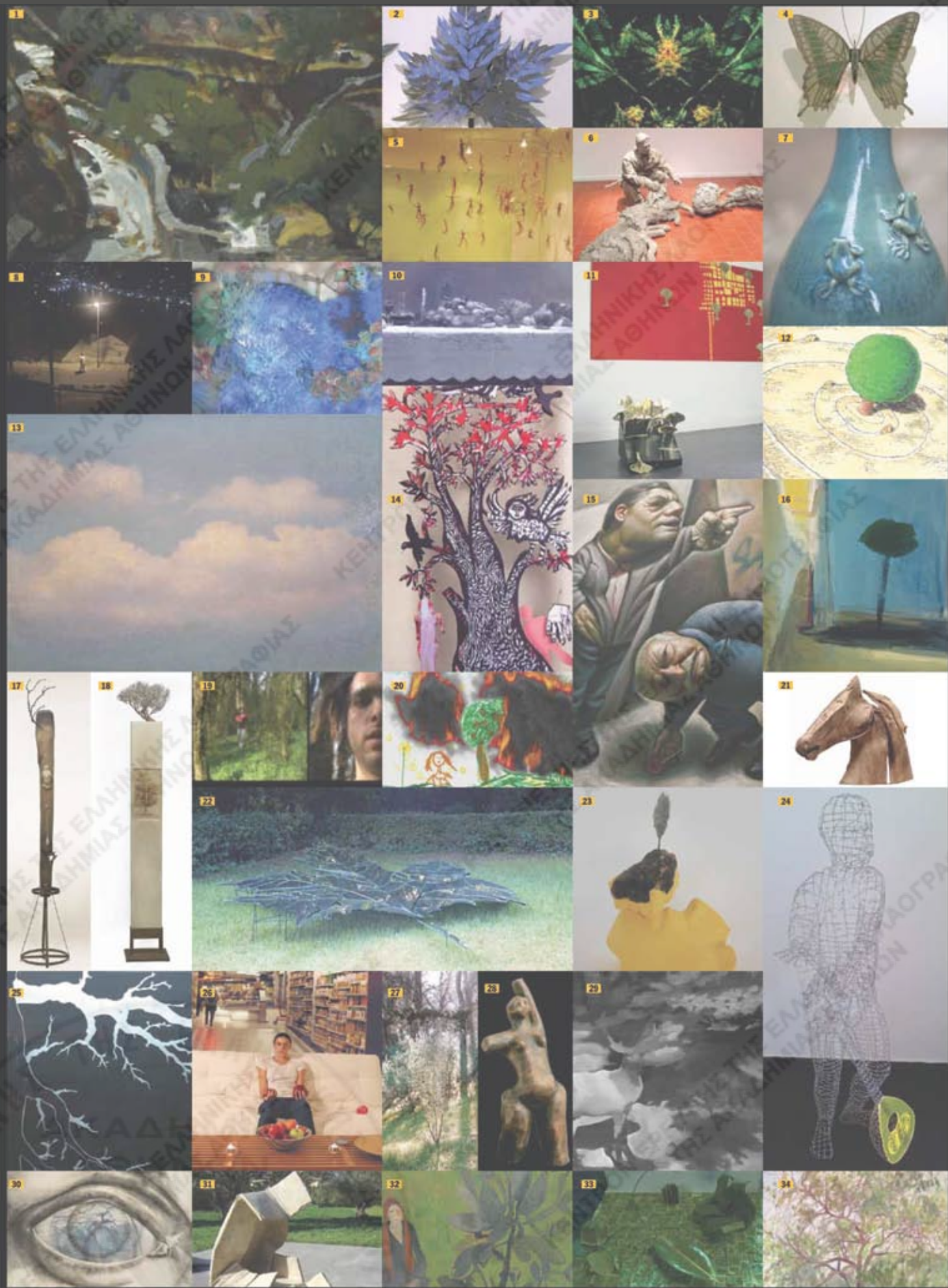

Rose, Από το «Tacuinum Sanitatis», 14ος αιώνας, Βερόνα (Αρχειό Μουσείου της Ελληνικής Συλλογής Nobel)

Ο Κήπος-Περιβόλι-Παράδεισος στο Μουσείο της Ελληνικής Συλλογής Nobel μπροστά στο αγιογραφημένο εκκλησάκι της "Αγίας Αικατερίνης-Αγίας Βαρβάρας και Αγίων Ακινδύνων"

Αφίσα της έκθεσης "Ερυσίχθων, σύγχρονη ανάγνωση του μύθου", που φιλοξενήθηκε από το Δίκτυο Μουσείων Κέντρου Αθηνών, το 2010

1 ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΕΤΣΗΣ / Ακαδημία Αθηνών	9 ΜΑΡΙΑ ΓΙΑΝΝΑΚΑΚΗ / Ιατρικά Εργαστήρια Τεχνών & Μουσικής Β. και Μ. Θεσσαλονίκης	18 ΜΙΛΤΟΣ ΠΑΝΤΕΛΙΑΣ / Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τραπεζίας	26 ΒΕΝΙΑ ΜΠΕΧΡΑΚΗ / ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ
2 ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΛΙΤΗ / Εθνικό Μουσείο Ελλάδας	10 ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΑΡΙΣΙΟΣ / ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ	19 ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΜΑΡΚΑΤΟΣ / Μουσείο Κοζιμμάτος	27 ΙΩΑΝΝΑ ΡΑΛΛΗ / ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ
3 ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΖΟΛΩΤΑΚΗΣ / Κέντρο Μελέτης Νεότερης Κεραμικής - Δρ. Ουλ. Γ. Φαροπούλου, Μουσείο Ηρακλείου	11 ΕΛΕΝΗ ΤΣΑΤΣΑΛΟΣ / Λύκειο των Αθηνών, ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ	20 ΠΕΤΡΟΣ ΒΡΕΛΛΗΣ / ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ	28 ΚΑΤ. ΧΑΡΙΑΤΗ-ΣΙΣΜΑΝΗ / Μουσείο Ποσειδών Εσπερίων Αν Στρατι
4 ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΛΙΤΗ / Μουσείο Ηρακλείου, Μ.Ε.Α.Τ. - Λύκειο των Αθηνών	12 ΜΕΧΑΛΗΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΗΣ / Ακαδημία Αθηνών	21 ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΑΒΑΝΑΣΙΑΔΗ / Μουσείο Κοζιμμάτος Ηλια Αλαούνη	29 ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΟΛΗΣ / Μουσείο Γουαθαμπί Φιλικής Ιστορίας
5 ΚΑΛΑΪΡΡΟΗ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ / Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τραπεζίας	13 ΣΠΥΡΟΣ ΚΡΗΤΙΚΟΣ / Ακαδημία Αθηνών	22 ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΛΙΤΗ / Προλαύριο Μπαρό (Κρήνη)	30 ΚΟΝ/ΝΑ ΚΑΤΡΑΚΑΖΟΥ / ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ
6 ΧΑΡΗΣ ΚΟΝΤΟΦΥΡΗΣ / ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ	14 ΤΑΣΟΣ ΜΑΝΤΖΑΒΙΝΟΣ / Μουσείο Ελληνικής Παλαιάς Τέχνης	23 ΓΩΡΓΟΣ ΤΣΕΡΩΝΗΣ / ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ	31 ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΔΑΜΗΣ / Ιατρικά Εργαστήρια Αν Λυττε Κατακόζινης
7 ΚΑΤΗΡΙΝΑ ΒΟΛΕΣΧ / Μουσείο Σπύρου Βασιλάου	15 ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΝΝΗΣ / ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ	24 ΘΑΝΑΣΗΣ ΜΠΕΡΟΥΤΣΟΣ / Μουσείο Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Όργανων Φ. Αποσταθμάρη	32 ΙΩ ΑΓΓΕΛΗ / ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ
8 ΓΩΡΓΟΣ ΤΑΣΙΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ / Μουσείο Κοζιμμάτος Ηλια Αλαούνη	16 ΝΙΚΟΣ ΜΟΣΧΟΣ / ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ	25 ΜΑΓΔΑ ΤΑΜΜΑΜ / ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ	33 ΣΑΒΒΙΝΑ ΠΑΤΡΙΚΟΥ / Μουσείο Κοζιμμάτος
	17 ΕΙΡΗΝΗ ΓΚΟΝΟΥ / Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τραπεζίας		34 ΚΑΛΑΪΡΡΟΗ ΜΑΡΟΥΔΑ / Μουσείο Φύσης

Δάσος

από το μύθο του Ερυσίχθονα
σε μια σύγχρονη σχέση

Λουίζα Καραπιδάκη, Ιστορικός Τέχνης,
μόνιμη συνεργάτις του Κέντρου Λαογραφίας
της Ακαδημίας Αθηνών, επιμελήτρια της έκθεσης

Χαρακτηριστικός όσο και επίκαιρος ο αρχαίος μύθος του Ερυσίχθονα αποτελεί έναν ριζικό τρόπο αναφοράς στο δάσος και στη σχέση μεταξύ ανθρώπου-περιβάλλοντος, που έχει σήμερα ανεπανόρθωτα διαρραγεί, μέσα από την ιστορία ενός προνομιούχου αλλά καθημερινού ανθρώπου, που, αν και έζησε πολλούς αιώνες πριν, κουβαλούσε όλες τις ψυχικές ασθένειες του μέλλοντός του. Καταραμένος από τους θεούς σε αιώνια πείνα, ο Ερυσίχθων συμβολοποιεί την ακόρεστη δίψα του ανθρώπου για κυριαρχία και υλική μεγέθυνση που οδηγεί σήμερα, την εποχή της τεχνολογικής επανάστασης, σε μια ανεπιστρεπτή εξάντληση των φυσικών πόρων, εξαφάνιση οικοσυστημάτων και μαρασμό της γης, θέτοντας επιτακτικά το ερώτημα των αιτιών, των συνεπειών και της επόμενης ημέρας. Ο ποιητής Καλλίμαχος επεξεργάστηκε τον μύθο του Ερυσίχθονα, αναφέροντας χαρακτηριστικά: «[...] *Μα όταν η ευπρέπεια χάθηκε από τους Τριοπίδες τότε ο Ερυσίχθωνας, του βασιλιά Τριόπα ο γιος, βουλήθη τα χειρότερα. Παίρνοντας είκοσι βοηθούς, και όλους στην ακμή τους, όλοι τους γιγαντόκορμοι, αρκετοί να ξεπατώσουν πόλη ολάκερη, μ' αυτά τα δυο τους όπλισε: τσεκούρια και αξίνες και δράμανε με αναΐδεια στις Δήμητρας το άλσος [...]*».

Η εικαστική έκθεση **Ερυσίχθων: σύγχρονη ανάγνωση του μύθου** θέτει έναν δύσκολο στόχο. Μέσα από την εικαστική ανάγνωση του μύθου από εξήντα περίπου σύγχρονους Έλληνες καλλιτέχνες, προτείνει στην ουσία την κατάκτηση μιας νέας σχέσης, μιας νέας συνείδησης για την φυσική μας πολιτιστική κληρονομιά. Η εικαστική γραφή των δημιουργών και ο ανοικτός διάλογος των έργων με το κοινό θέτουν προβληματισμούς σχετικά με το ζήτημα των ορίων της «ελευθερίας» και της ισόρροπης συνύπαρξης ανθρώπου-φύσης, της προστασίας του «πολύτιμου» φυσικού περιβάλλοντος που απειλείται, της ανάπτυξης που καταστρέφει και της καταστροφής που αναγεννά, εν τέλει της αμφίδρομης ζωτικής μας σύνδεσης με τον φυσικό κόσμο.

Το σενάριο της έκθεσης αποτελείται από τέσσερις ενότητες, τους σταθμούς ζωής ενός **δάσους** που ταυτίζονται με τους βασικούς σταθμούς ζωής του πρωταγωνιστή του αρχαίου μύθου: την ευφορία, την αμέλεια, την καταστροφή και την επόμενη μέρα.

I. Ζωή και ευφορία

Οι συνειρμοί που πηγάζουν ήδη από το άκουσμα της λέξης δάσος είναι ότι αποτελεί πηγή ζωής που συνδέεται με την υγεία, το οξυγόνο, την ομορφιά, την αναψυχή, τον πολιτισμό, τη ψυχική γαλήνη, την ευημερία. Αντίστοιχοι συνειρμοί πηγάζουν και από τον πίνακα του ακαδημαϊκού **Παναγιώτη Τέτση**, το *Σίφνος εν κατόψει IV*, μια εξπρεσιονιστική τοπιογραφία που παρουσιάζει αφηγηματικά αλλά και αφαιρετικά την αρμονική συνύπαρξη του ανθρώπου με τη φύση.

Σ' αυτή την πρώτη ενότητα παρουσιάζονται κυρίως έργα τέχνης που απεικονίζουν το δάσος σαν πηγή ζωής, δασικά τοπία ή μεμονωμένα στοιχεία του δάσους, όπως δέντρα και φύλλα. Εξαιρεση αποτελεί η νατουραλιστική πνευματική ατμόσφαιρα του ουράνιου τοπίου του **Σπύρου Κρητικού**, που αναφέρεται νοσταλγικά στην βιβλική καταστροφή της γενέτειράς του, παραπέμποντας σε οικείες για όλους μας αναμνήσεις. Αναφέρει, χαρακτηριστικά, ο ίδιος στο κείμενό του: «[...] *ο νους μου, γι' ακόμη μια φορά, πέταξε στα πολύπαθα χώματα της γενέτειράς μου. [...] Τώρα, εκεί που άλλοτε κυριαρχούσε το πράσινο, βασιλεύει το μαύρο, εκεί που κάποτε ακουγόταν ο κεληδισμός του αηδονιού, η σιωπή, κι εκεί που κάποτε το βοριαδάκι φυσούσε ανάμεσα απ' τις φυλλωσιές, χαϊδεύοντάς τες με ήχο γλυκό, τώρα παραμένει η στάχτη [...]*».

Στο ζωγραφικό της έργο *Mirror I* η **Χρύσα Βέργη** μας μεταφέρει με ένα παιχνίδι οφθαλμαπάτης σε μια αρμονική ένταση. Το υδάτινο στοιχείο ερωτοτροπεί με το γήινο και μετατρέπεται σ' ένα ονειρικό αισθησιακό τοπίο. Η φύση αποδίδεται ρεαλιστικά με ρυθμό και ναρκισσιισμό, ενώ οι ανθρώπινες φιγούρες ακολουθούν ευλαβικά, σαν διακοσμητικό στοιχείο, το μεγαλείο της φύσης. Το ονειρικό στοιχείο κυριαρχεί και στο έργο της **Μαρίας Γιαννακάκη**. Με την αναγνωρίσιμη προσωπική της γραφή, αναμειγνύει ένα αθώο νεανικό πρόσωπο με ένα δαιδαλώδη φυτικό κόσμο και δημιουργεί ένα μορφοπλαστικό παιχνίδι με παραμυθένια μαγική διάσταση.

Σ' ένα τρίπτυχο μεγάλων διαστάσεων η **Καλλιρρόη Μαρούδα** παρουσιάζει ένα δασικό τοπίο της ιδιαίτερης πατρίδας της, που παραπέμπει στους στίχους του ποιητή Σπυρίδωνα Βασιλειάδη «*πλημμυρίς αισθημάτων ωραίων / αναπάλλει το στήθος γλυκό...*». Μέρος της φύσης απεικονίζεται με αμεσότητα και συναίσθημα, ενώ το φως αποτυπωμένο με επιδεξιότητα μεταφέρει στο ρεαλιστικό τοπίο ζωτικότητα. Ένα επίσης ποιητικό δασικό τοπίο, με αρμονία χρωμάτων, ισορροπημένη σύνθεση και δυναμική, ζωγραφίζει η **Λήδα Κοντογιαννοπούλου**, με μια αφηγηματική διάθεση.

Ο **Μίλτος Παντελιάς** δημιουργεί έναν ύμνο στο κυρίαρχο στοιχείο του δάσους, το «δέντρο», παρουσιάζοντας μια περίοπτη σύνθεση που η όψη της θυμίζει τους αρχαίους οδοδείκτες, τις Ερμές. Ο ίδιος γράφει στο σημειωματάριο Διοσημεία το καλοκαίρι του 2006: «*Συνάντησα αυτό το δέντρο κατηφορίζοντας τις νότιες πλαγιές του βουνού Ζας στη Νάξο, στο δρόμο που πηγαίνει από το Φιλότι στον Καλαντό. Όσοι τον ξέρουν θυμούνται το τοπίο με την άσπρη πέτρα και το λιγροστό χώμα, τα σκίνα και τα κοπάδια των κατσικιών. Το κράτησα στη μνήμη μου γοητευμένος από το πείσμα του για τη ζωή και την στενή του συγκατοίκηση με την πέτρα*». Με μια κατασκευή, επίσης, ο **Ventseslav Iotoff** μετατρέπεται το τοπίο της φύσης σε ένα παιχνίδι γεωμετρίας, δημιουργώντας μια χρωματική συμφω-

νία και ένα διαφορετικό όγκο, πέρα από την πραγματικότητα της εικόνας.

Με φωτεινούς τόνους, καθαρότητα στις απεικονίσεις και ανατρεπτική σύνθεση, ο **Κώστας Παπανικολάου** εναλλάσσει ανθρώπινες μορφές και κορμούς δέντρων σε μια διαρκή κίνηση. Μέσα σ' ένα παιχνίδι όγκων οι μικροσκοπικοί άνθρωποι κινούνται ασταμάτητα ανάμεσα στους τεράστιους κορμούς και χάνονται στη μεγαλειώδη φύση, δημιουργώντας ένα λαβύρινθο ορίων, μια συνύπαρξη άνιση ή υπερβατική, σε μια ατμόσφαιρα που θα μπορούσε να παραπέμπει και στο γνωστό παραμύθι της κοκκινোসκουφίτσας «εις το δάσος περπατώ, λύκε, λύκε είσαι δω!».

Ο **Τάκης Μάρθας** πρωτοπόρος μοντερνιστής και φανατικός της αφαίρεσης απασχολήθηκε με πολλά μορφικά στοιχεία της φύσης, όμως στη σύνθεσή του *Φαντάσματα Νο2* όλα τα νατουραλιστικά στοιχεία υποχωρούν και η έμφαση δίδεται περισσότερο στην αισθησιακή ατμόσφαιρα του δάσους με τα ξωτικά του. Αντίστοιχα, η **Καλλιρρόη Σπυρίδωνος** με μια εγκατάσταση μας οδηγεί, επίσης, σε έναν άλλο κόσμο του δάσους, αυτόν των μύθων και των παραμυθιών, των νεράιδων και των ξωτικών, όπως στον ύμνο του Καλλίμαχου: «... Υπήρχε και μια λεύκα εκεί, δέντρο πανέμορφο, μέγα, που άγγιζε τα αιθέρια / όπου και τέρπονταν σ' αυτήν τα μεσημέρια οι νύμφες...».

Στο αφαιρετικό έργο του **Θανάση Μακρή** η ένταση είναι το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο. Το χρώμα ρέει σε ποσότητες, οι φαρδιές πινελιές δίδουν κίνηση στην εικόνα και μια εγρήγορση συντελείται στη ζωγραφική επιφάνεια δηλώνοντας την ίδια την καταστροφική ή αναγεννητική δύναμη της φύσης. Από την άλλη πλευρά, τα έργα της **Αφροδίτης Λίτη**, ελκυστικά και δελεαστικά, αφουγκράζονται την ίδια τη φύση με την αυστηρότητα, την αχειροποίητη υφή και την τελειότητά τους. Η Λίτη λέει πως «ο κόσμος της γλυπτικής μου βρίσκεται μέσα σ' ένα δάσος [...] Το φύλλο γίνεται ποιητική μονάδα, η οποία επιτρέπει το μαγικό πέρασμα από τον φυτικό στον ζωικό και από κει στο γεωφυσικό κόσμο». Αισθησιακή συγκίνηση αποπέμπει και η ανάγλυφη εφυσωμένη κεραμική της **Katharina Bolesch** με την νατουραλιστική προσέγγιση και την επιδεξιότητα της κατασκευής, να ξεδιπλώνει μπροστά μας μια πτυχή του ευαίσθητου μικρόκοσμου της φύσης.

Στην πρώτη ενότητα παρουσιάζονται δύο βίντεο, του **Γρηγόρη Μαρκάτου** και της **Λήδας Αλεξίου**. Στο τρίπτυχο βίντεο του Γρηγόρη Μαρκάτου οι εικόνες εναλλάσσονται, άλλοτε αργά και άλλοτε γοργά, θίγοντας τα επισφαλή όρια και την ασταθή ισορροπία της σχέσης ανθρώπου-φύσης. Αντίθετα, στο βίντεο της Λήδας Αλεξίου η εικόνα είναι σχεδόν στατική. Τα κλαδιά ενός δέντρου που φιλοξενεί πουλιά, περιβάλλονται με ήχους ενός παραδεισένιου τοπίου. Η αντιστικτική οικεία τρυφερότητα της εικόνας και του ήχου αναμετριέται με το εκστατικό απόμακρο μεγαλείο της απεραντοσύνης της φύσης.

Το πρώτο σύνολο ολοκληρώνεται με το έργο τριών φωτογράφων, που έχουν ιδιαίτερα ασχοληθεί με την εικονογραφία του δάσους. Τον κύκλο της ζωής μέσα στον κύκλο του

χρόνου επέλεξε η **Τζέλη Χατζηδημητρίου** να παρουσιάσει με τις απεικονίσεις δύο δέντρων σε διαφορετικές εποχές του χρόνου. Μέσα από τις συγκρούσεις των χρωμάτων στο δίπτυχο, φανερώνεται η αιώνια πάλη ζωής και θανάτου στη φύση. Παράλληλα, ο **Κωνσταντίνος Καπαγιαννίδης** αναφέρεται σφαιρικά στη φύση, στη φωτογραφία του *Πέρδικα*, ενώ το έργο του ριζοσπαστικού φωτογράφου, **Reid Yalom**, αποτελεί μια ασπρόμαυρα αποτυπωμένη ελεγεία στο δάσος, που μετατρέπει τη λεπτομέρεια σε θεματικό σύνολο.

II. Αμέλεια, Ασυδοσία

Ενώ τα δάση ασκούν πάνω μας μια προστατευτική και καθαρτήρια επίδραση, η αμέλεια και κυρίως η ασυδοσία που συνοδεύει την αρχαία «ύβρι», την υπέρβαση δηλαδή του ανθρώπινου μέτρου, επιφέρει την καταστροφή και συνεπάγεται έντονες «διαβρώσεις» τόσο στο φυσικό, όσο και το ανθρώπινο τοπίο. Τα δάση χρειάζονται προστασία για να διατηρηθούν και να μπορούν, μέσω της ζωογόνου αναψυχικής δύναμής τους, να συμβάλλουν στην αειφόρο ανάπτυξη ενός τόπου. Το οικολογικό είναι όχι μόνο το σημαντικότερο, αλλά και το πιο επιτακτικό πρόβλημα της εποχής μας. Η πίστη του ανθρώπου στην υλική συσσώρευση τον έφερε αντιμέτωπο με τον ίδιο του τον εαυτό του, όπως ακριβώς συνέβη και στον Ερυσίχθονα που εξαναγκάστηκε να καταστρέψει τα πάντα γύρω του για να ικανοποιήσει την ακόρεστη πείνα του.

Το δεύτερο μέρος της έκθεσης απαρτίζεται από μια σειρά έργων που επικεντρώνουν στις ανθρώπινες παρεμβάσεις πάνω στο φυσικό περιβάλλον, εκούσιες ή ακούσιες (φωτιά, καταστροφή χλωρίδας και πανίδας, υπερκατανάλωση, έλλειψη ενδιαφέροντος, ευαισθησίας, πληροφόρησης, κρατικής μέριμνας κ.λπ.).

Στην τιμωρία από αμέλεια αναφέρεται η **Ειρήνη Γκόνου** με την παραστατική, όσον αφορά την θεϊκή τιμωρία, κατασκευή της *Ξόανο Δήμητρας*, παραπέμποντας στην αρχαία μαρτυρία: «Στο Ελάιο όρος, βρισκόταν η ιερή σπηλιά της Μέλαινας Δήμητρας. [...] Όταν κάποτε το ξόανο της θεάς κάηκε και οι κάτοικοι της Φιγαλείας ξέχασαν να το αντικαταστήσουν και να κάνουν τις γιορτές, τις προσφορές και τις θυσίες προς τιμήν της, η θεά στέρησε τα δέντρα από τους καρπούς τους και η γη έγινε άγονη».

Η αμέλεια προβάλλεται και μέσα από το συναρπαστικό βίντεο της **Σαββίνας Πατρικίου**, ενώ στο έργο της **Ειρήνης Ολυμπίου**, ένα δίπτυχο που συνδυάζει τη φωτογραφία με τη ζωγραφική, θίγονται τα φαινόμενα της καταστροφικής ορμής της ίδιας της φύσης. Ο **Μιχάλης Κουντούρης**, σκιτσογράφος στο αφηγηματικό και απόλυτα λιτό, γεμάτο ειρωνεία και χιούμορ, έργο του μετασχηματίζει εύληπτα την αναμενόμενη καταστροφή που επιφέρει η ανθρώπινη απρονοησία και επιπολαιότητα σε προειδοποίηση. Η *έξοδος από τον παράδεισο* είναι κοντά. Στην ασυνείδητη καταστροφή της φύσης αναφέρεται και το βίντεο *STRiKE* του **Γιώργου Ταξιάρχου**. «Πρόκειται για μια ρομαντική αλλά βίαια χειρονομία, οδηγούμενη σχεδόν από ένστικτο, ενάντια στον σύγχρονο ανθρώπινο πολιτισμό και την συνειδητή οικολογική καταστροφή

που επέβαλαν οι άνθρωποι στο τοπίο διαμέσου αυτού του πολιτισμού».

Οικολογικό μήνυμα με αναφορά στην επιλεκτική υλοτομία και την οικονομική εκμετάλλευση των δασών, εκπέμπει και το έργο του **Μιχάλη Μανουσάκη**. Αντίστοιχη αναφορά σε καταστροφή οικοσυστημάτων γίνεται και με την εγκατάσταση του **Χάρη Κοντοσφύρη**, *Η σφαγή των λύκων*. Η ένταση μεταξύ του ανθρώπου και της φύσης και η προσπάθεια κυριαρχίας επί του φυσικού περιβάλλοντος, η manía εξημέρωσης της φυσικής αγριότητας, αντικατοπτρίζονται σε δραστηριότητες όπως το κυνήγι άγριων ζώων, ενώ παράλληλα στα παραμύθια ο λύκος απεικονίζεται παραδοσιακά ως κακός, διαμορφώνοντας τη συνείδηση της ανοίκειας απόστασης μεταξύ του ανθρώπινου και του φυσικού.

Το θέμα της φθοράς της φύσης θίγεται από τα «ζωντανά έργα» του **Γιώργου Τσακίρη** τις *Νεκρές φύσεις σε εξέλιξη* για τις οποίες ο καλλιτέχνης σημειώνει: «[...] με σκοπό να αποδώσω εικαστικά βιολογικές λειτουργίες, με έργα-κατασκευές, σχοινοβατώ, στη μεταμοντέρνα εποχή, μεταξύ δύο τόσο διαφορετικών πεδίων: της Τέχνης και της Βιολογίας. Κεντρικοί άξονες είναι οι οργανικές και βιολογικές λειτουργίες, οι οποίες από μόνες τους περιλαμβάνουν μια τόση αυτάρκεια διαδικασίας και ζωής σε σχέση προς το ανθρώπινο βλέμμα. Η ίδια η φύση είναι το αντικείμενο [...]».

Εμπνευσμένη, επίσης, από τη διαρκή φθορά της φύσης, η **Μάγδα Ταμμάμ**, δημιούργησε το έργο *I archive*, ένα διαδραστικό, site specific έργο, που αποτελείται από 15 πλακάκια από ψευδάργυρο, λουστραρισμένα και χαραγμένα με την τεχνική της βελονογραφίας. Η ίδια σημειώνει: «[...] Η επιφάνεια του έργου μετατρέπεται έτσι σε ένα συλλέκτη αποτυπωμάτων, στην οποία εγγράφεται η αλλαγή, η παρέμβαση, η καταστροφή – μία μεταφορά της σχέσης μας με το περιβάλλον... Πρόκειται για ένα τεκμήριο ενός ανοικτού αρχείου της διαρκούς, τυχαίας και ανεξέλεγκτης σχέσης μας με ό,τι μας περιβάλλει [...]». Τη φθορά της φύσης προδίδει και η κατασκευή της **Πάκου Βλασσοπούλου**, όπου, σε μια ειρωνική μίμηση, το πιο ζωογόνο στοιχείο του δέντρου, η ρίζα, μετατρέπεται σε μια ράθυμη ανθρώπινη φιγούρα. Η γλυπτή σύνθεση του **Θανάση Μπερούτσου**, εμπνευσμένη από την αρχαία αγειογραφία του μύθου του Ερυσίχθονα, παρουσιάζει τον αρχαίο καταστροφέα ολόσωμο, ολόγλυφο, φιλόμουσο με την καταστροφική του τάση αποτυπωμένη στο λαούτο του. Την ασυδοσία και γενικότερα την αδηφαγία σχολιάζει μ' έναν εύσχημο και παραστατικό τρόπο στο έργο του ο **Νίκος Μόσχος**.

Η αδηφαγία δεν αφορά μόνο το διατροφικό μέρος, είναι κυρίως μια στάση ζωής, ένα γενικότερο φαινόμενο του ψυχικού ακόρεστου, που όλο και περισσότερο κατακτά τον άνθρωπο. Η υπερκατανάλωση αγαθών αποτελεί ακόμη μια βασική αιτία υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Είναι η «αδηφαγία», όπως προφητικά την περιέγραψε ο Πολωνός διανοούμενος Stanislaw Witkiewigz την δεκαετία του '20, και αναφέρεται σε έννοιες όπως: *Η μύηση, η ηδονή, η ματαιότητα./ Η λαγνεία, η manía, η απόγνωση./ Η ύπαρξη, η ελευθερία, η ουτοπία./ Η διάνοια, η υπέρβαση, η παράνοια./ Η αρχή και το τέλος της αυτα-*

πάτης. Αυτό ακριβώς το θέμα, με τις προεκτάσεις του, αποτυπώνεται στο έργο της **Βένιας Μπεχράκη** *Supermarket*. Η καλλιτέχνης τολμά, μέσα από την προκλητική σύνθεση του έργου της, να δείξει μια ανυποψίαστη γυναίκα-θύμα, που έχει εγκατασταθεί αναπαυτικά στην κοιλιόδουλη πηγή και έχει αφεθεί στο μοιραίο πάθος της. Το ίδιο θέμα επεξεργάζεται, με υπερρεαλιστικό οίστρο, στο ζωγραφικό έργο της η **Μαρίνα Σιούτη**, ενώ ο αυτοδίδακτος **Χρήστος Τσίτζος**, ζωντανά και με ένταση, συνοψίζει με παραστατικό τρόπο την ανεξέλεγκτη σύγχρονη κατάσταση.

III. Ποινή, αυτοκαταστροφή

Η τρίτη ενότητα περιλαμβάνει έργα που συνοψίζουν την έννοια και τις προεκτάσεις της καταστροφικής αναμέτρησης. Η αμεριμνησία και η απάθεια για την φθορά του φυσικού στοιχείου ισοδυναμεί με αυτοκαταστροφή και θέτει το υπαρξιακό ερώτημα της βιολογικής αλλά και κοινωνικής επιβίωσης του ανθρώπου. Σαφείς οι κοινωνικές αναφορές των περισσότερων έργων της συγκεκριμένης ενότητας θίγουν ζητήματα συλλογικής ευθύνης και κοινής προσπάθειας αντιμετώπισης του οικολογικού προβλήματος τόσο στην πλανητική μακροκλίμακα όσο και στη μικροκλίμακα της ζωής στη σύγχρονη μητρόπολη.

Η **Έλενα Ακύλα** αναφέρεται στην καταστροφή του πάρκου επί των οδών Κύπρου και Πατησίων, σε μια πολύ επιβαρυσμένη κεντρική περιοχή της Αθήνας, σημειώνοντας με κόκκινη κλωστή την ανθρώπινη σχέση μέσα σε ένα αχανές άνυδρο τοιμεντένιο τοπίο. Με επίκεντρο, επίσης, την τοπιογραφία της μητρόπολης, ο **Χρήστος Χαρίσης** αναπαριστά με ρεαλισμό, αλλά και λυρισμό στη ζωγραφική επιφάνεια, τη σκληρή πραγματικότητα του κόσμου των ναρκωτικών.

Στην καταστροφική λαίλαπα της φωτιάς είναι αφιερωμένο ένα μεγάλο μέρος της έκθεσης. Το θέμα συνδέεται στενά με τον Ερυσίχθονα, που είχε και το επώνυμο Αίθων (αυτός που απανθρακώνει), επειδή κι αυτός κατέστρεφε στο διάβα του τα πάντα, όπως και η φωτιά. Η **Κωνσταντίνα Κατρακάζου** αποτυπώνει τη στιγμή της φρίκης της πύρινης καταστροφής μέσα σε τεράστιους οφθαλμούς. Το μέγεθος της απώλειας γιγαντιώνεται από το υπερφυσικό μέγεθος της κόρης του ματιού, που επιθετικά επαναλαμβάνεται πολλαπλασιάζοντας την οδύνη. Την απειλητική καταστροφή και την άνιση αναμέτρηση της φωτιάς με τον άνθρωπο συλλαμβάνουν οι φωτογραφίες του **Βελισάριου Βουτσά**. Ο **Πέτρος Βρέλλης** χρησιμοποιεί επιδέξια τη σύγχρονη τεχνολογία και δημιουργεί ένα εντυπωσιακό διαδραστικό βίντεο. Ένα τρυφερό τοπίο παιδικής ζωγραφικής μετατρέπεται σε παρανάλημα πυρός και ο θεατής πρωταγωνιστεί στην καταστροφή, περνώντας από το στάδιο της αθωότητας στην οδύνη της απώλειας. Χαρασματικά αφαιρετικό είναι και το βίντεο του **Μάνου Κάτσαρη** με την προσήλωση στη χειρονομία, το άναμμα του σπέρτου από το ανθρώπινο χέρι. Ο **Απόστολος Ζωλωτάκης**, με φωτογραφία σε αλουμίνιο, έργο με πολλαπλές λήψεις σε διαφάνεια, μας αφηγείται τη δική του σύγχρονη εκδοχή του μύθου του Ερυσίχθονα. Η φύση έχει αφεθεί στη

δίνη του «πεπρωμένου» πολλών δασών από τους προϊστορικούς χρόνους έως τις μέρες μας, τη φωτιά.

Το κέρινο γλυπτό του **Κώστα Τσιρώνη**, σε στάση παράκλησης ή υποταγής, μετατρέπει τον άνθρωπο –θύμα της εποχής του– σε κερύ που λιώνει, ενώ η εγκατάσταση του **Γιώργου Τσεριώνη**, γεμάτη με συμβολικά στοιχεία, μας μεταφέρει σε κόσμους φρίκης, όπου όλα βρίσκονται πλέον σε υπολειμματική μορφή, οι φυσικοί πόροι, η ίδια η φύση. Ο **Πάνος Μητσόπουλος**, με εμφανή την ειρωνεία στο έργο του *Μετά την καταστροφή*, αναφέρεται στον πόλεμο, το συναισθηματικό εγκλωβισμό, τη μοναξιά. Εγκλωβισμένη σ' ένα διαφανές κλουβί η φωτογραφία νεαρού που καπνίζει στα ερείπια του βομβαρδισμένου σπιτιού του πλαισιώνεται από ένα λουλουδένιο καμβά εορταστικής πρόσκλησης γηροκομείου, δημιουργώντας ένα οξύμωρο σχήμα.

Η **Βασιλική Κοσκινιώτου** με το έργο *Αρχαίο ιερό με υψικαμί- νους ή αλλιώς Ερυσίχθονος μεταμορφώσεις I-Ελευσίνα*, αντιπα- ραθέτει εικονογραφικά ένα ανθρώπινο πανάρχαιο πολιτιστι- κό μνημείο να καταστρέφεται από μια σύγχρονη ανθρώπινη δραστηριότητα. «Πρόκειται για μια προσωπική ανάγνωση του μύθου του Ερυσίχθονα στο μεταφορικό πλαίσιο που προσφέρει άφθονα το τοπίο της σύγχρονης Ελευσίνας, όπως διαγράφεται ολοκάθαρα ως μια σύγχρονη εκδοχή του μύθου. Εξηγούμαι: εδώ, στο βωμό της ακόρεστης κατάκτησης της φύσης, που χαρακτη- ρίζει πια εν πολλοίς τον σύγχρονο δυτικό πολιτισμό, η ομορφιά, η ιερότητα και οι μνήμες ενός αρχαίου τόπου όπως η Ελευσίνα, δεν φαίνεται να έχουν θέσει εμπόδιο στην εκμετάλλευση που του έχει προδιαγραφεί [...]».

Ο **Θωμάς Αποστόλου** παρουσιάζει, σε κατασκευή που συ- μπληρώνεται με βίντεο, μεταλλαγμένα μέλη επίπλων που μι- μούνται τις ανθρώπινες κινήσεις. Είναι η εκδίκηση των σκου- πιδιών που ανδρώθηκαν και μας κατακτούν. Μεταλλαγμένη είναι και η φύση στο έργο της **Αλεξίας Καραβέλα**, που μας οδηγεί, με μικτή τεχνική, στη φρίκη της επόμενης μέρας, όπως και το πεσιμιστικό βίντεο της **Ιωάννας Θέμελη**, που αποτυπώνει σε ρυθμό ροκ το μεγαλείο της τελικής μας πτώ- σης και της επιβίωσης των παρασιτικών στοιχείων που μας έχουν καταδικάσει σε μια πνευματική πενία. Αντίστοιχα, ο **Χαρίσης** ονομάζει το έργο του *Πείνα* και θίγει με τον πιο εκφραστικό τρόπο το θέμα των ορίων της ανθρώπινης δρά- σης. Ο **Παύλος Σάμιος** δείχνει την πλήρη καταστροφή ενώ ο **Απόστολος Χαντζαράς** τα αδιέξοδα του σύγχρονου αν- θρώπου. Ο **Δημήτρης Τζάνης** προκαλεί ακόμα μια φορά με τις εικαστικές προκλήσεις του σχολιάζοντας κι άλλες προεκτάσεις της αποξένωσης του ανθρώπου από τη φύση, όπως αυτή της κατάθλιψης και της εσωτερικής εγκατάλειψης, ενώ, τέλος, στο έργο του **Κωστή Μουδάτσου** ο άνθρωπος, ενταγμένος σ' ένα καταστρεμμένο περιβάλλον, βρίσκεται σε στάση ρομαντικής αναπόλησης ενός παρελθόντος που χάθηκε.

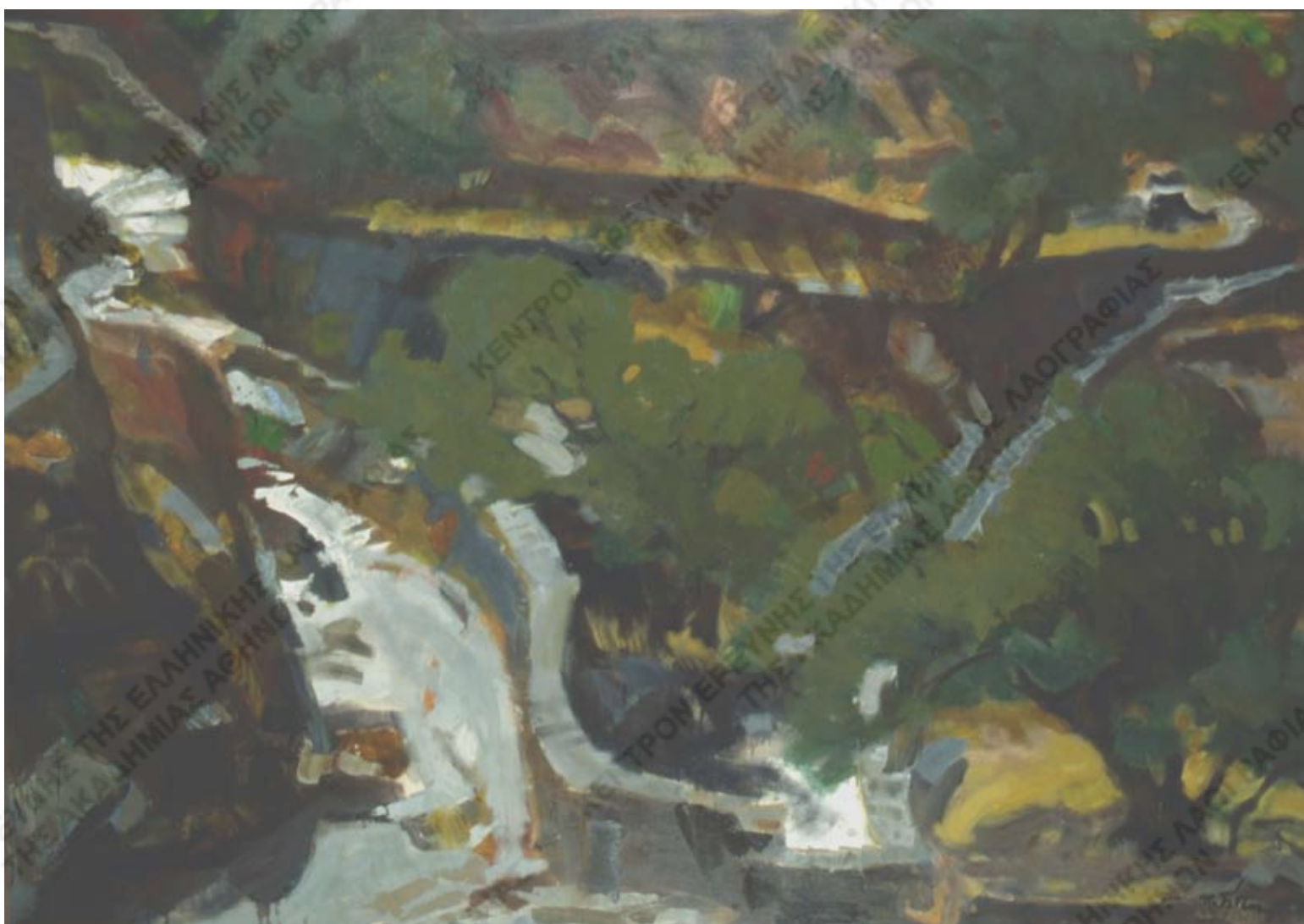
IV. Το τέλος και η επόμενη μέρα

Ποιά είναι τα σενάρια της επόμενης μέρας και πώς καταφέρ-

νουν να συλλάβουν και να αναπαραστήσουν την φυσική κα- ταστροφή; Συνήθως η πρώτη αντίδραση είναι νοσταλγική... το όμορφο δάσος που κάποτε μας τροφοδοτούσε ζωή και θα θέλαμε να αναβιώσουμε ή το όραμα της επιστροφής στη φύση –σ' ένα περιβάλλον ωστόσο που γίνεται κάθε μέρα όλο και πιο ανοίκειο στον άνθρωπο– και σ' έναν διαφορετικό, πιο ήπιο, ρυθμό της ζωής... Όμως, πέρα από κάθε ρομαντική διάθεση, η επόμενη μέρα κάθε φυσικής καταστροφής μας φέρνει πιο κοντά στη συνολική κατάρρευση, αλλά ταυτό- χρονα καθιστά ακόμη πιο έντονο το βάρος της ανθρώπινης ευθύνης. Η ετοιμότητα, η ατομική συνείδηση και η συλλογική δράση μπορούν να διασώσουν τα δασικά οικοσυστήματα, το κλίμα, τον πλανήτη.

Στον τελευταίο αυτό τέταρτο κύκλο εντάσσονται έργα με έντονο σκεπτικισμό ή αισιοδοξία για αυτό που επιφυλάσσει το μέλλον. Η **Ηώ Αγγελή** απαθανατίζει μία σκεπτόμενη αν- θρώπινη φιγούρα σε ένα αφαιρετικό τοπίο εγκατάλειψης. Ο υπερμεγέθης επιθετικός κάκτος δεν μπορεί να αποκρούσει την υφέρπουσα απειλή του βιομηχανικού ορίζοντα. Η εικα- στική γραφή του **Στέφανου Ζαννή**, με σαφή αφαιρετική δι- άθεση και αδρές γραμμές, χαρίζει μια ποιητική εικόνα περι- σκεψής και αγωνίας, μια γόνιμη συνομιλία ανθρώπου-φύσης, με μόνη αναφορά ένα δέντρο κι ένα πρόσωπο. Ο **Τάσος Μαντζαβίνος** με το *Όνειρο* αποδεικνύει την πολλαπλή αφη- γηματική δύναμη των φορτισμένων από πολιτισμικές κατα- βολές έργων του. Με την αναγνωρίσιμη εξπρεσιονιστική του πρακτική παρουσιάζει το δέντρο των ευχών, μια αφιερωμα- τική πρακτική σαν μια ενδόμυχη ευχή στο ασυνείδητό μας, σε αναζήτηση ελπίδας. Η **Αλεξάνδρα Αθανασιάδη** δημι- ουργεί όντα με φθαρμένα στοιχεία της φύσης. Το έργο της σαφώς παραπέμπει σ' αυτόν τον συνεχή κύκλο της ζωής, από τη φθορά στην αναγέννηση και ξανά στη φθορά, σαν ένα παιχνίδι πεπρωμένου, σαν μια διαρκή ιερή, μυστική συμ- φωνία του σύμπαντος. Η **Ελένη Τζάτζαλος** συνδυάζοντας γόνιμα διαφορετικά υλικά μας δίνει μια αίσθηση αισιοδοξίας με τις εγκαταστάσεις της, παραθέτοντάς μας σ' ένα ανοιχτό διάλογο με το φυσικό κάλλος. Η αξία μιας αισθητικής που μας πλημμυρίζει με συναισθήματα ζωντανίας είναι συνάμα και δύναμη επιβίωσης. Ο **Ανδρέας Λόλης** δουλεύοντας το μάρμαρο μιμείται χαρτόκουτα, που μας παραπέμπουν σ' ένα βήμα χρέους, αυτό της ανακύκλωσης, σε μια πράξη ύστατης προσπάθειας προκειμένου να σώσουμε για να σωθούμε. Η **Παυλίνα Βερούκη**, χρησιμοποιώντας το ευγενές μέταλλο του και δημιουργώντας ένα κόσμημα, επιχειρεί μια διαφορε- τική προσέγγιση στο θέμα. Με συμβολική αναφορά σ' ένα ανδρόγυνο, σε μια σχέση ισορροπίας, ορίων και συνύπαρ- ξης θίγει το ζήτημα της αρμονίας και της ψυχικής ισορροπί- ας. Τέλος ο **Κώστας Τσώλης** με μια ασπρόμαυρη απόδοση του αρμονικού τοπίου του δάσους, γεμάτου ζωή (ελάφι), πα- ραπέμπει σε νοσταλγικά τοπία της μνήμης, όπως σε παλιές ασπρόμαυρες φωτογραφίες.

Τέλος τα παιδιά του Μουσείου Ελληνικής Παιδικής Τέχνης με τις ονειρικές δημιουργίες τους μας δείχνουν το δρόμο της επιστροφής στη φαντασία και την έμπνευση της φυγής προς το μέλλον με όχημα τη φύση.

Παναγιώτης Τέτσος, Ακαδημαϊκός | Σίφνος εν κατόψει IV, 1970 | λάδι σε μουσαμά | 140 x 198 εκ.

I. Ζωή και ευφορία

οὔπω τὰν Κνιδίαν, ἔτι Δώτιον ἱρὸν ἔναιον
† τὶν δ' αὐτᾶ† καλὸν ἄλλος ἐποίησαντο Πελασγοὶ
δένδρεσιν ἀμφιλαφές· διὰ κεν μόλις ἦνθεν οἰστός·
ἐν πίτυς, ἐν μεγάλοι πετελείαι ἔσαν, ἐν δὲ καὶ ὄχνηαι,
ἐν δὲ καλὰ γλυκύμαλα· τὸ δ' ὥστ' ἀλέκτρινον ὕδωρ

(Καλλίμαχος, εἰς Ἀθήμητρα)

Λήδα Αλεξίου | Ιδανικά τοπία, 2010 | έγχρωμο βίντεο | διάρκεια 44'

Katharina Bolesch | Frog's tale, 2010 | stoneware | 17 x 27 εκ.

Χρύσα Βέργη | Mirror I, 1999-2000 | μικτή τεχνική | 103 x 255 εκ | Ιδιωτική Συλλογή

Μαρία Γιαννακάκη | Ξανθό κορίτσι με παπαρούνες, 2010 | τύπωμα παστέλ και κάρβουνο σε μουσαμά | 60 x 90 εκ.

Ventseslav Iotoff | Eco Column 17, 2009 | ξύλο, plexiglass, κομμάτια από υπολογιστή | 210 x 20 x 20 εκ.

Κωνσταντίνος Καπαγιαννίδης | Πέρδικα, 1995 | φωτογραφία | 50 x 70 εκ.

Λήδα Κοντογιαννοπούλου | Υμητός, 2002 | λάδι σε χαρτόνι | 19 x 28 εκ.

Σπύρος Κρητικός | Πάνω από τον Κορινθιακό, 2010 | λάδι και αβγοτέμπερα σε καμβά | 147 x 187 εκ.

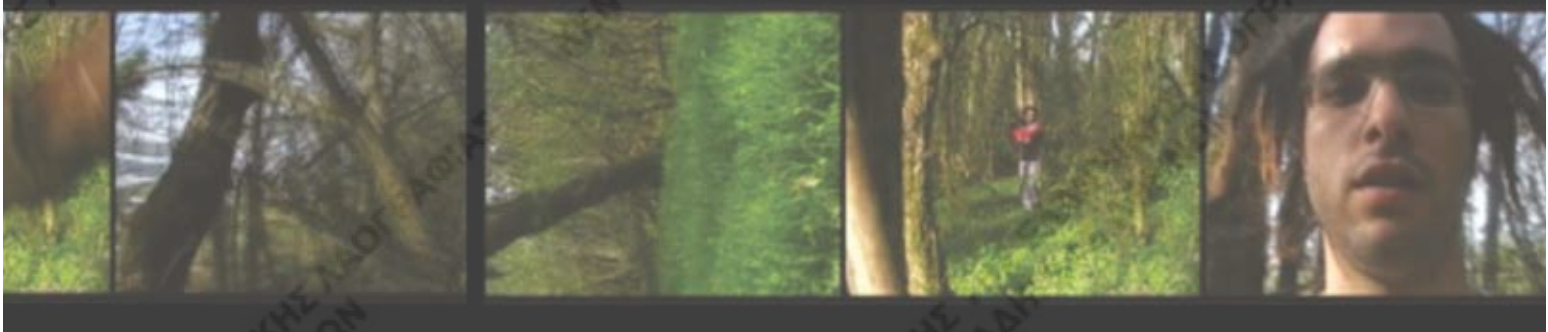
Αφροδίτη Λίτη | Φύλλο, 2010 | ανοξείδωτο μέταλλο και καθρέπτης | 50 x 250 x 250 εκ.

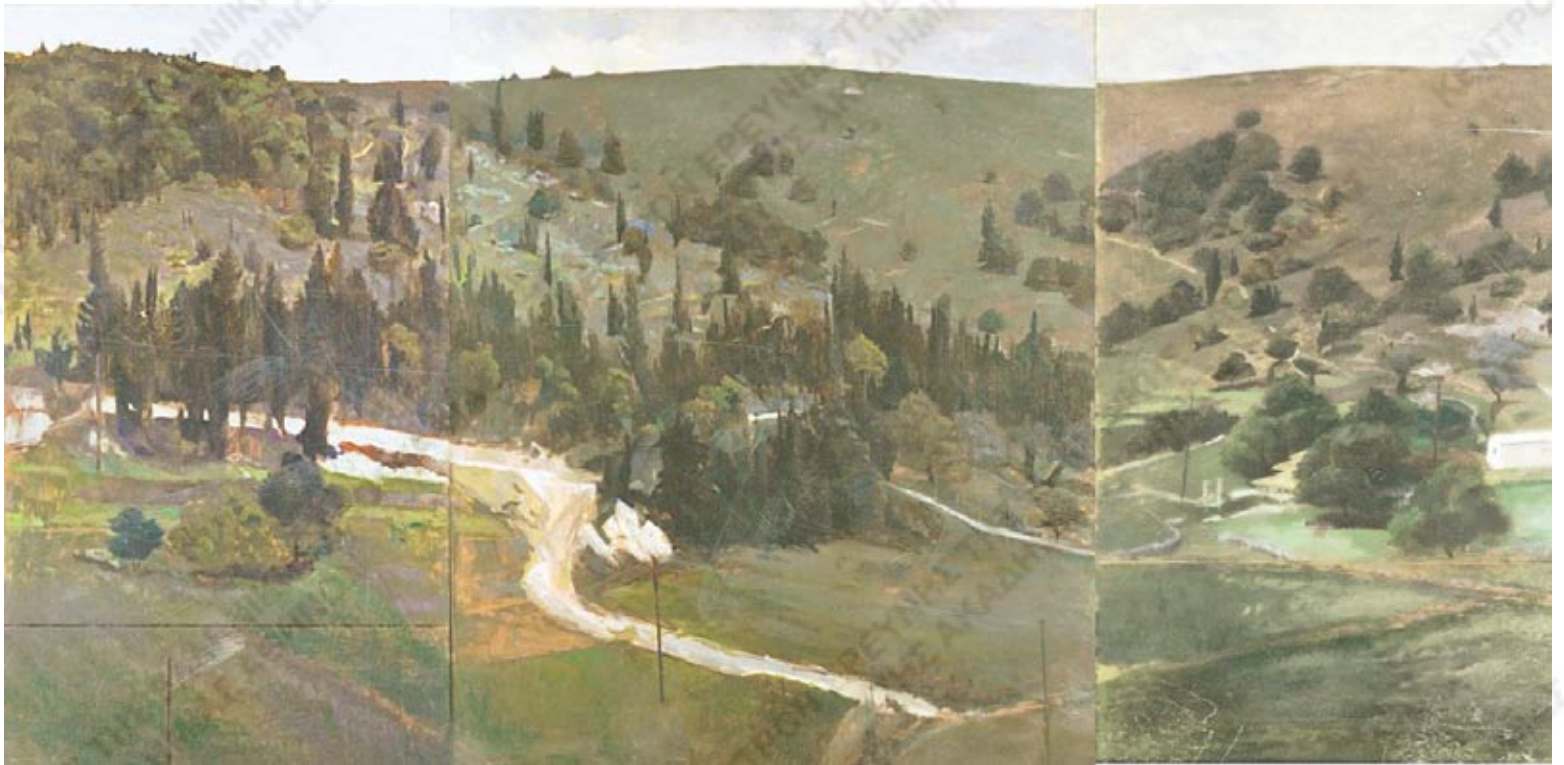
Θανάσης Μακρής | Κατεστραμμένο δάσος, 2009 | λάδι σε ξύλο | 54 x 73 εκ.

Τάκης Μάρθας | Φαντάσματα Νο2, δεκαετία '60 | μικτή τεχνική σε φελλό | 46 x 50 εκ.

Γρηγόρης Μαρκάτος | Moving harmony, 2008 | βίντεο εγκατάσταση

Καλλιρρόη Μαρούδα | Το βουνό, 1990 | λάδι σε μουσαμά | 195 x 345 εκ.

Μίλτος Παντελιάς | Δέντρου ανάμνηση, 2010 | ακρυλικό σε ξύλο | 176 x 27 x 23 εκ.

Κώστας Παπανικολάου | Άνθρωποι στο δάσος, 2009 | αβγοτέμπερα σε κοντραπλάκε θάλασσης | 55 x 45 εκ.

Καλλιρόη Σπυρίδωνος | Ξωτικά του Δάσους, 2010 | μεταλλική κατασκευή, καθρέφτης, χαλκόσυρμα, κορδέλλες, plexiglass | 300 x 140 x 160 εκ.

Τζέλη Χατζηδημητρίου | Ο κύκλος, 2009 | φωτογραφία | 70 x 50 εκ.

Reid Yalom | Jungle swing, 2009 | φωτογραφία | 50 x 70 εκ.

II. Αμέλεια, ασυδοσία

τίς μοι καλά δένδρα κόπτει;

(Καλλίμαχος, εἰς Δίμητρα)

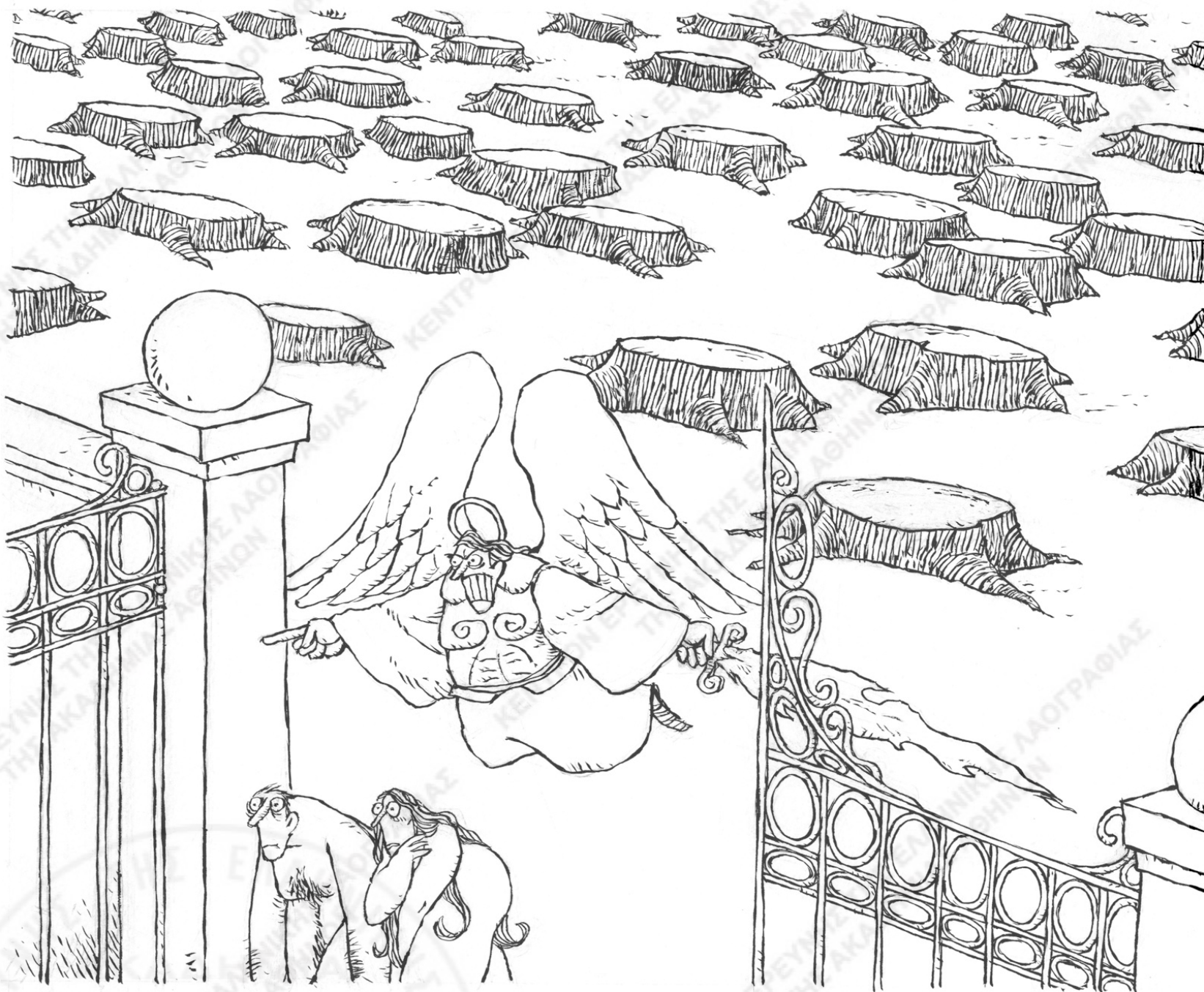

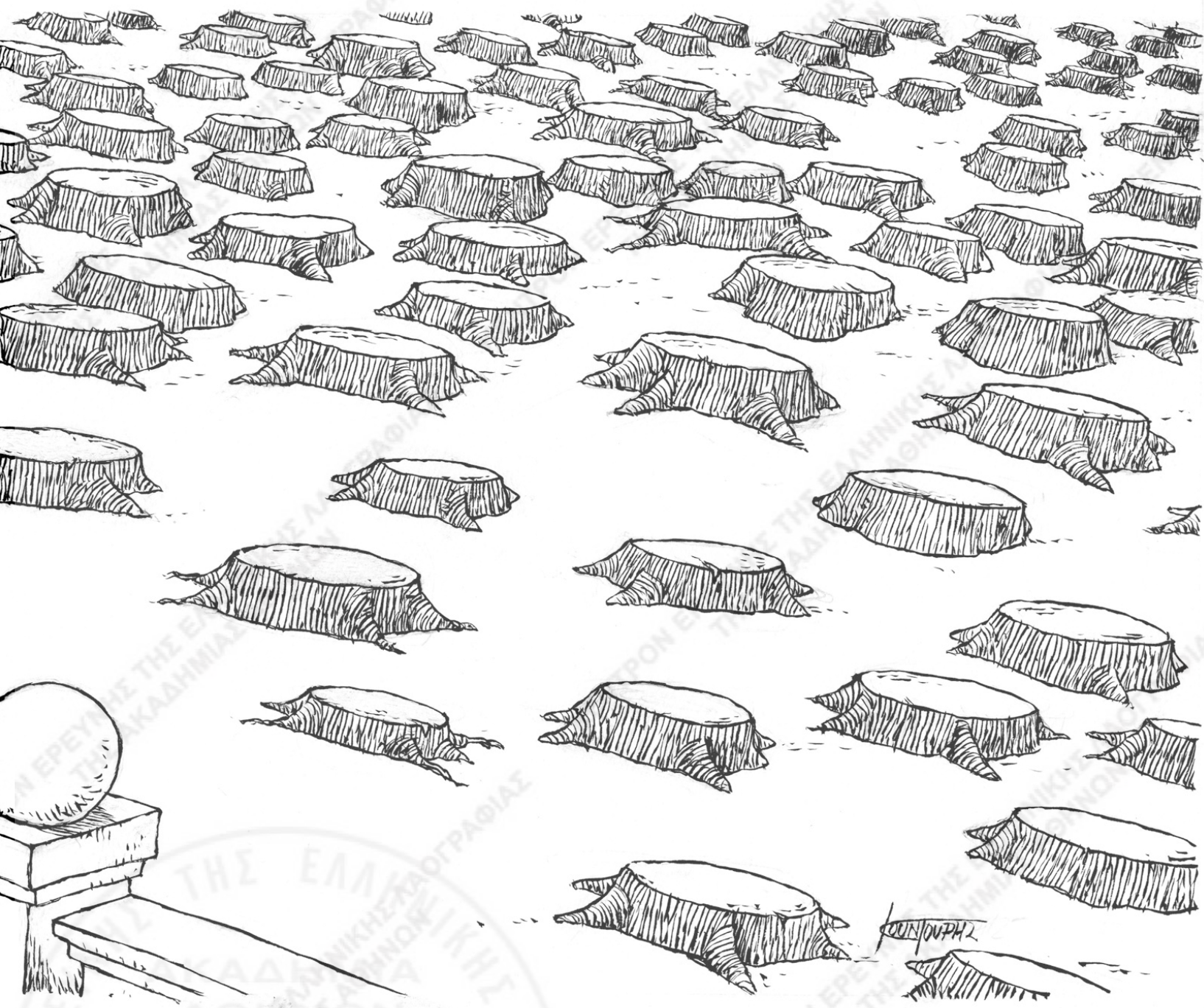
Πάκυ Βλασσοπούλου | Straw beauty, 2009 | πηλός και άχυρα | 165 x 66 x 57 εκ.

Ειρήνη Γκόνου | Ξόανο Δήμητρας, 2009 | Ξύλο, πηλός, σίδηρο | 190 x 20 x 15 εκ.

Μιχάλης Κουντούρης | Η έξοδος από τον παράδεισο, 2009 | σκίτσο | 35 x 50 εκ.

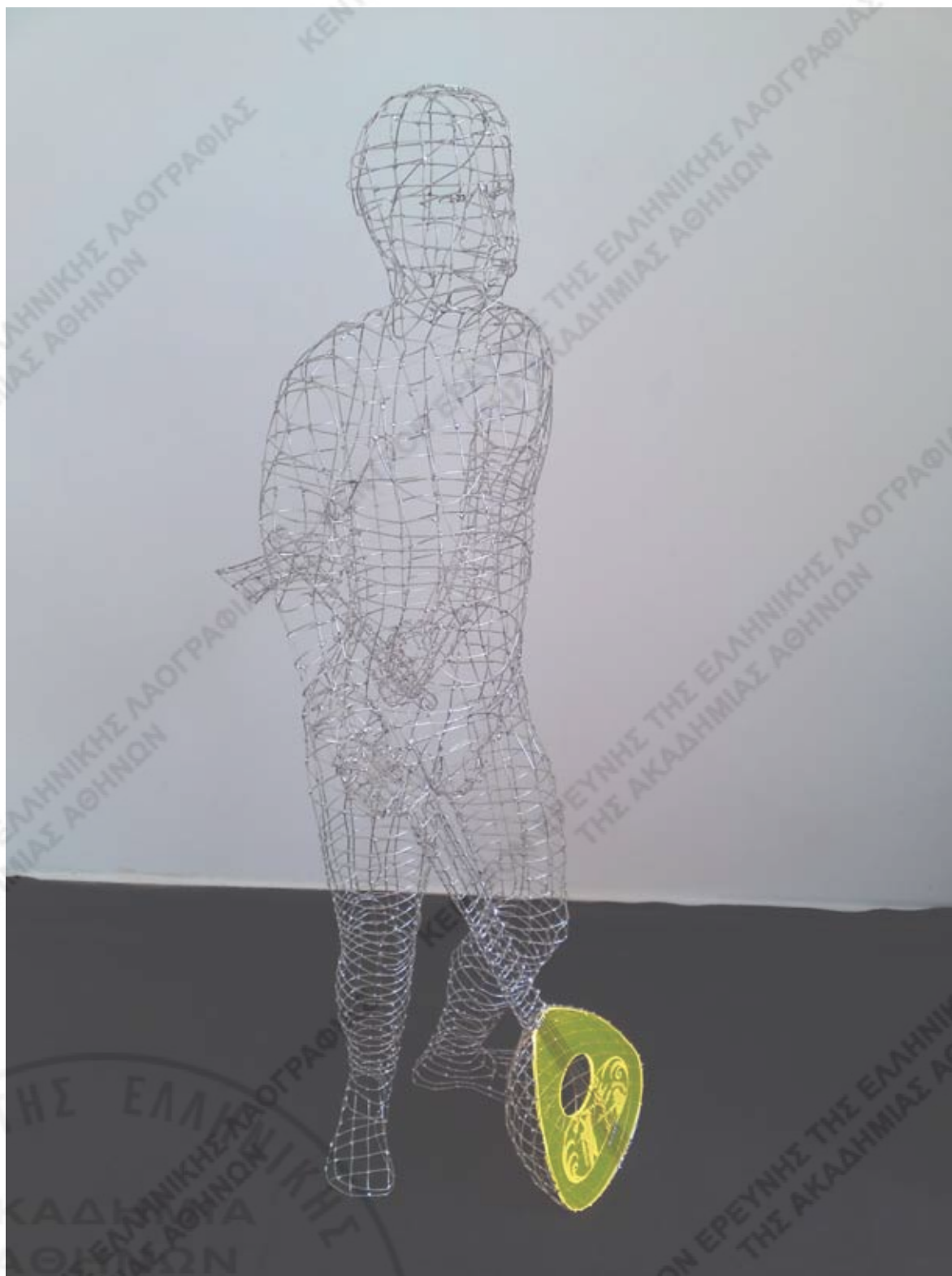
Χάρης Κοντοσφύρης | Η σφαγή των λύκων, 2009 | σωλήνες PVC, φελιζόλ, πανιά, δέρμα, εφημερίδες, πλαστικοποιημένο τσιμέντο, αφρός πολυουρεθάνης | 110 x 400 εκ.

Μιχάλης Μανουσάκης | Άτιτλο, 2009 | ακρυλικό και κάρβουνο σε ξύλο | 100 x 70 εκ.

Νίκος Μόσχος | Με αφορμή το μύθο του Ερυσίχθονα, σπουδή Νο II, 2010 | ακρυλικό σε λινό | 120 x 100 εκ.

Θανάσης Μπερούτσος | Ερυσίχθων 2010 | σύρμα, plexiglass | 85 x 32 x 30 εκ.

Βένια Μπεχράκη | Supermarket, 2004 | digital c print | 50 x 170 εκ.

Ειρήνη Ολυμπίου | άτιτλο, 2009 | ψηφιακή εκτύπωση | 50 x 70 εκ.

άτιτλο, 2009 | ακρυλικό σε χαρτί | 50 x 70 εκ.

Σαββίνα Πατρικίου | Leafing already, 2009 | έγχρωμο βίντεο

Μαρίνα Σιούτη | Η πιο γλυκιά σας δόση, 2007 | λάδι και κάρβουνο σε καμβά | 100 x 100 εκ.

Μάγδα Ταμμάμ | I archive, 2010 | βελονογραφία | 150 x 90 εκ.

Γιώργος Ταξιαρχόπουλος | STRiKE, 2009 | έγχρωμο με ήχο | dv pal, 32''

Γιώργος Τσακίρης | Νεκρές φύσεις σε εξέλιξη, 2000 | μικτή τεχνική | 196 x 65 x 50 εκ.

Χρήστος Τσίντζος | Οι σύγχρονοι Ερυσίχθονες, 2010 | ακρυλικό σε καμβά | 80 x 100 εκ.

III. Ποινή, αυτοκαταστροφή

Νέμεσις δὲ κακὰν ἔγραψατο φωνάν.

(Καλλίμαχος, εἰς Δίμητρα)

Έλενα Ακύλα | Πάρκο Κύπρου και Πατησίων, 2010 | μικτή τεχνική | 29 x 21 εκ.

Θωμάς Αποστόλου | Άτιτλο, 2009 | μικτή τεχνική | 200 x 80 x 60 εκ.

Βελισάριος Βουτσάς | Μην είδατε ένα σαλιγκάρι, 2009 | φωτογραφία | 50 x 70 εκ.

Γέτρος Βρέλλης | Φωτιά, 2010 | διαδραστικό βίντεο

Απόστολος Ζολωτάκης | Ερεσίχθων, σύγχρονη εκδοχή του μύθου, 2010 |
πολλαπλές λήψεις σε διαφάνεια, φωτογραφία σε αλουμίνιο | 50 x 100 εκ.

Ιωάννα Θέμελη | Οι μύγες, 2008 | βίντεο εγκατάσταση

Αλεξία Καραβέλα | Γαγιά - κοτόπουλο - κεράσι 15, 2007 | μικτή τεχνική | 30 x 25 εκ.

Κωνσταντίνη Κατρακάζου | αλήθεια - αναλήθεια αφομοιώνονται γίνονται καπνός, 2009 | μικτή τεχνική, σχέδιο σε χαρτί, μολύβι, ξηροπαστέλ, φωτογραφία | 400 x 150 εκ.

Μάνος Κάτσαρης | Σπίρτο, 2009 | βίντεο εγκατάσταση

Βασιλική Κοσκινιώτου | Αρχαίο ιερό με ψιγκαμίνους, 2010 | λάδια, oilsticks και λαδοπαστέλ σε καμβά | 120 x 120 εκ.

Πάνος Μητσόπουλος | Μετά από μια καταστροφή, 2008 | μικτή τεχνική | 20 x 30 εκ.

Κωστής Μουδάτσος | Requiem, 2009 | λάδι σε καμβά | 100 x 120 εκ.

Παύλος Σάμιος | Το τελευταίο δέντρο, Παρίσι, 1991 | λάδι και κερί σε πανί | 100 x 100 εκ.

Δημήτρης Τζάνης | Ακηδία και Ραστώνη, 2010 | λάδι σε καμβά | 110 x 110 εκ.

Γιώργος Τσεριώνης | Γενέθλια γη, Νο 4 (αφιέρωμα στον Ερυσίχθονα), 2010 | μικτή τεχνική, πηλός, πέτρα, ακρυλικό χρώμα, ξύλο | 110 x 80 x 220 εκ.

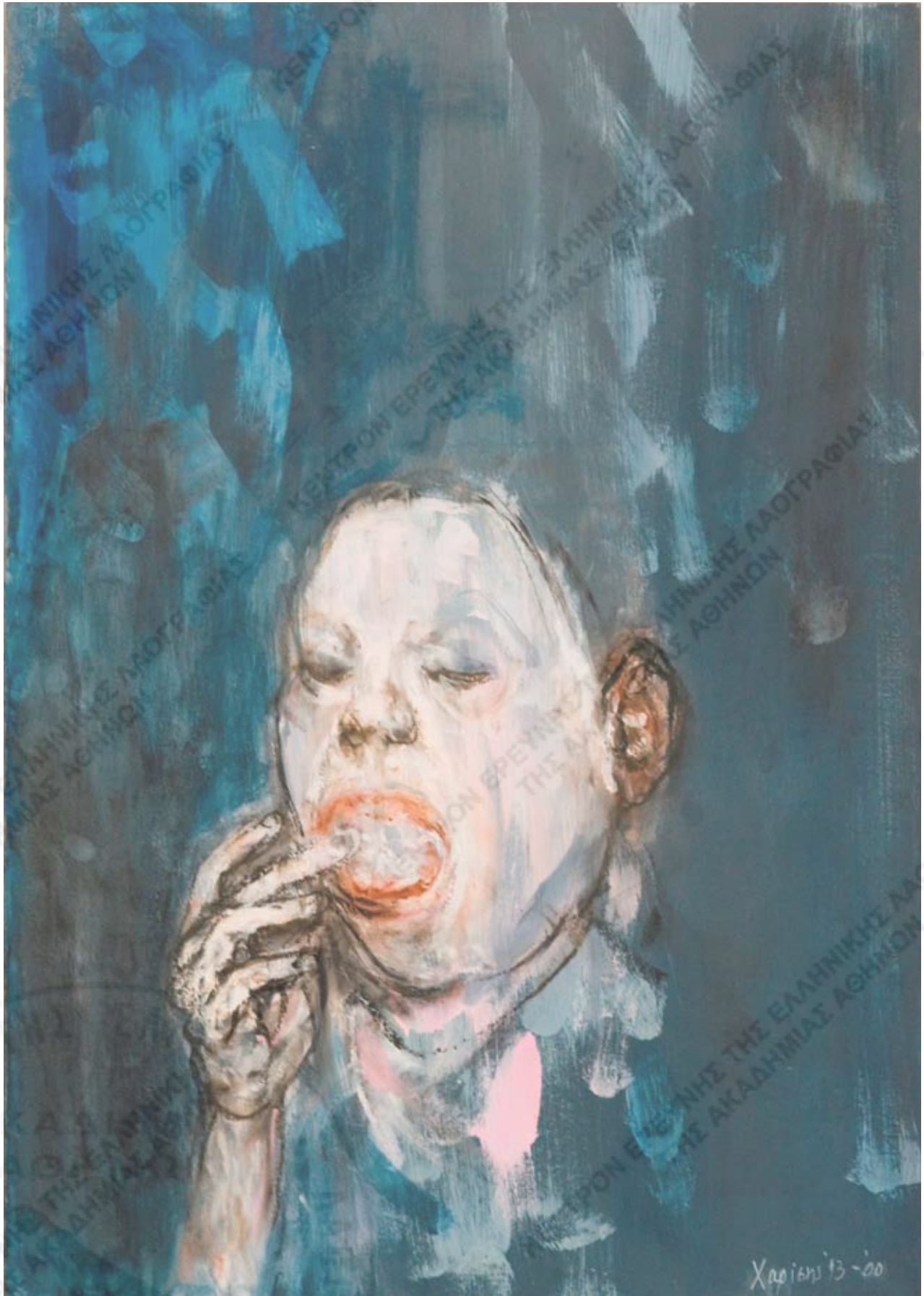
Κώστας Τσιρώνης | Χωρίς τίτλο, 2008 | πλαστικό, πολυεστέρας, κερί | 35 x 45 x 75 εκ.

Απόστολος Χαντζαράς | Ερυσίχθων, 2010 | μικτή τεχνική, ακρυλικό σε ξύλο | 180 x 100 εκ.

Χρήστος Χαρίσης | Νεκρή Φύση, 2010 | ακρυλικό σε καμβά | 130 x 185 εκ.

Χαρίσιος | Πείνα, 1994-2000 | πλαστικό, πολυεστέρας, κερί | 100 x 70 εκ.

...Η δική μας γενιά, του *homo sapiens*, και αυτές που ακολουθούν αμέσως μετά, είναι οι πρώτες γενιές στην ιστορία του ανθρώπινου γένους, που έχουν την δυνατότητα να παροηθήσουν την φυσική εξελικτική επιλογή, που επιτελείται από την αρχή του χρόνου, και να εκτροχιάσουν την γενεσιουργό δύναμη που έφτιαξε τον φυσικό κόσμο και εμάς. Συνειδητοποιούμε ότι είμαστε η πρώτη, και ίσως η τελευταία, γενιά ανθρώπων με την τεχνολογική δύναμη να αλλάζουμε το κλίμα της Γης και να διαταράζουμε τη φυσική εξέλιξη σε παγκόσμια κλίμακα. Από την εποχή, πριν από 65 εκατομμύρια χρόνια, που ένας μετεωρίτης διαμέτρου 10 χιλιομέτρων έπεσε κοντά στην χερσόνησο Γιουκατάν του Μεξικού (με ταχύτητα περίπου 30 χιλ/δλ (10 φορές την ταχύτητα σφαίρας όθλου), δηλαδή με δύναμη 100 εκατ. μεγατόνων TNT. Δημιουργήθηκε κρατήρας διαμέτρου 100 χιλμ. και βάθους 30 χιλμ.) τερματίζοντας την εποχή των Δεινοσαύρων και των μεγάλων ερπετών, είμαστε τώρα εμείς ο μεγαλύτερος καταστροφής της ζωής στον πλανήτη μας.

Ο τεχνολογικά καθωδωμένος άνθρωπος, τον οποίο ο Ε.Ο. Wilson ονόμασε *homo proteus*, ο υπερόπτης άνθρωπος που πιστεύει στην απεριόριστη δυνατότητα προσαρμοχής του στο όποιο τεχνητό περιβάλλον και στην εξασφάλιση μιας ελεγχόμενης, και κατ' επιλογήν ρυθμιζόμενης, διαβίωσης της απεσκέιας του, αυξάνει τον ηλιθυσμό του, παραμυδιάζεται με την ιδέα να εποικήσει το διάστημα και παραβιάζει τους φυσικούς νόμους της οικολογικής εξέλιξης. Εξαχχέλλει "ρητορικά μνημόσυνα θλίψης" για τις απώλειες διαφόρων βιολογικών ειδών, αλλά θεωρεί ότι αυτό είναι το αναγκαίο τίμημα της "προόδου και του εκσυγχρονισμού", που όμως, όπως διατείνεται, δεν έχει να κάνει με το δικό του μέλλον, το οποίο μπορεί να σχεδιάζει και να κατασκευάζει ο ίδιος. Εξαντλεί όμως το κεφάλαιο του πλανήτη, τους φυσικούς πόρους και την βιολογική ποικιλότητα.

Δεν έχω εδώ τον χώρο να απαριθμήσω τις καταστροφικές συνέπειες από την αλόγιστη εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος και από τις πιέσεις που ασκούνται χι αυτό από μερικά εκβιομηχανισμένα κράτη, ούτε να αναφέρω στις εξωραϊσμένες συνταγές ευημερίας που προτείνονται ως αντίδοτο, οι οποίες διαφημίζονται και εύκολα υιοθετούνται από τον αηληροφόρητο κόσμο...

Γιάνος Λιγομνίδης

IV. Το τέλος και η επόμενη μέρα

αὐτίκα οἱ χαλεπὸν τε καὶ ἀγριὸν ἔμβαλε λιμὸν
αἰθῶνα κρατερόν, μεγάλα δ' ἔστρεύγετο νοῦσφ.
σχέτλιος, ὅσσα πάσαιτο τόσων ἔχεν ἴμερος αὐτίς.
εἴκατι δαῖτα πένοντο, δωδέκα δ' οἶνον ἄφυσσον.

(Καλλίμαχος, εἰς Διήμητρα)

Ηώ Αγγελή | Φραγκοσυκιά, 2009 | ακρυλικό σε καμβά | 140 x 150 εκ.

Αλεξάνδρα Αθανασιάδη | Άλογο XXXVIII, 2004 | ξύλο, μέταλλο | 69 x 76 x 30 εκ.

Παυλίνα Βερούκη | Androgen, 2010 | ασήμι και swarovski | 15 x 20 εκ.

Στέφανος Ζαννής | Γη και ουρανός, 2001 | λάδι σε καμβά | 150 x 70 εκ.

Ανδρέας Λόλης | Σκεπτόμενος, 2010 | μάρμαρο | 86 x 110 x 50 εκ.

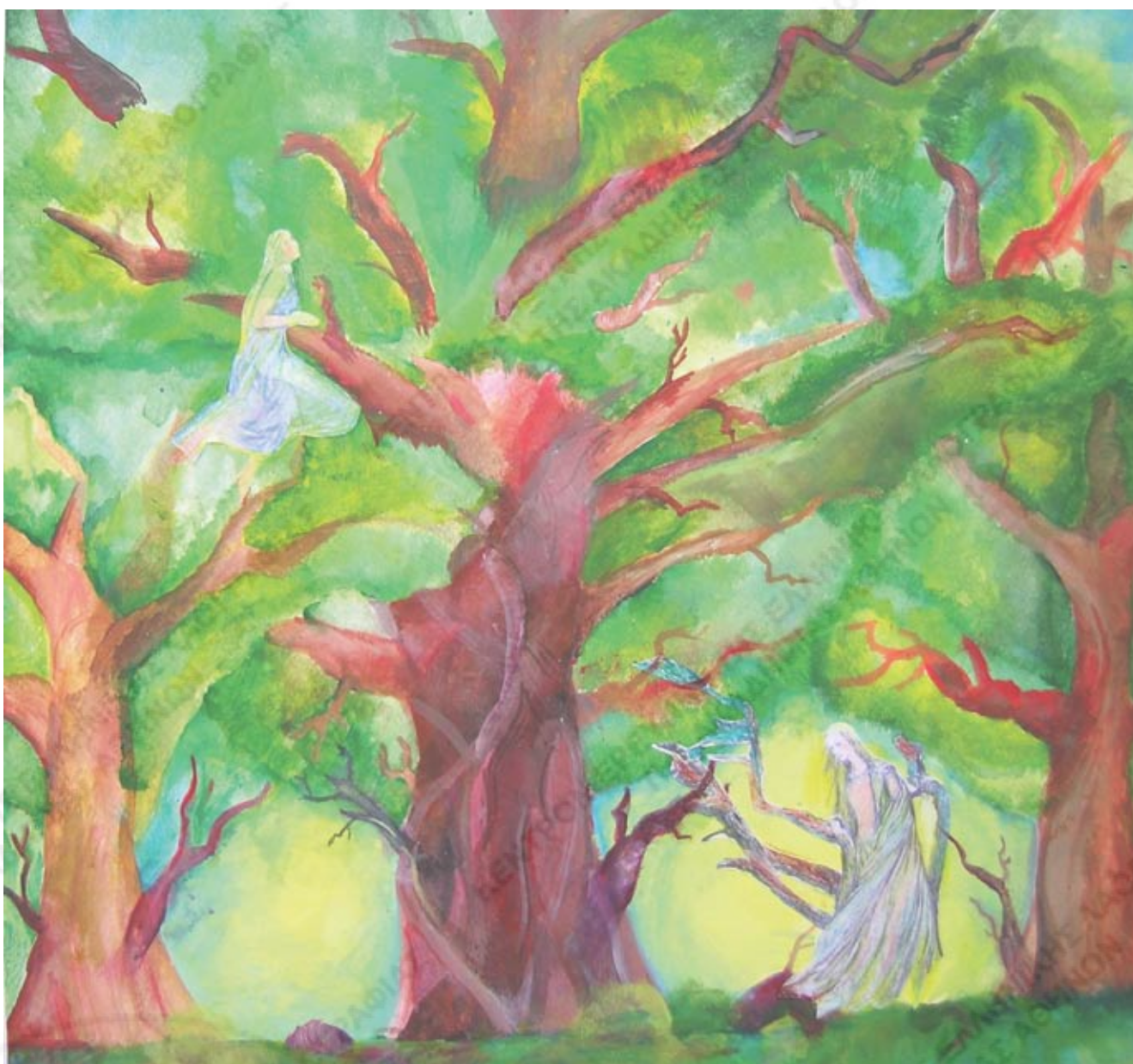
Τάσος Μαντζαβίνος | Όνειρο, 2009 | ξύλο και χρώμα | 106 x 80 εκ.

Ελένη Τζάτζαλος | Καμπανούλα, 2010 | ορείχαλκος | 150 x 50 x 50 εκ.

Κώστας Τσώλης | Ελάφι στο δάσος, 2007 | ακρυλικό | 160 x 240 εκ.

Μιρτώ Θεοκλήτου, ετών 13 | Δρυάδες | μικτή τεχνική | 33 x 35 εκ. | Συλλογή Μουσείου Ελληνικής Παιδικής Τέχνης

Άννη Ρίγα, ετών 12 | Νεράιδες | τέμπρα | 33 x 35 εκ. | Συλλογή Μουσείου Ελληνικής Παιδικής Τέχνης

Ευρετήριο καλλιτεχνών

- Αγγελή Ηώ (1960) IV. Το τέλος και η επόμενη μέρα, σελ. 90
- Αθανασιάδη Αλεξάνδρα (1961) IV. Το τέλος και η επόμενη μέρα, σελ. 91
- Ακύλα Έλενα (1973) III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 68
- Αλεξίου Λήδα (1987) I. Ζωή και ευφορία, σελ. 30
- Αποστόλου Θωμάς (1985) III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 69
- Βέργη Χρύσα (1959) I. Ζωή και ευφορία, σελ. 32
- Βερούκη Παυλίνα (1979) IV. Το τέλος και η επόμενη μέρα, σελ. 92
- Βλασσοπούλου Πάκου (1985) II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 50
- Bolesch Katharina (1965) I. Ζωή και ευφορία, σελ. 31
- Βουτσάς Βελισάριος (1950) III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 70
- Βρέλλης Πέτρος (1974) III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 71
- Γιαννακάκη Μαρία (1958) I. Ζωή και ευφορία, σελ. 33
- Γκόνου Ειρήνη (1955) II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 51
- Ζαννής Στέφανος (1963) IV. Το τέλος και η επόμενη μέρα, σελ. 93
- Ζολωτάκης Απόστολος (1963) III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 72
- Θέμελη Ιωάννα (1985) III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 73
- Iotoff Ventseslan (1955) I. Ζωή και ευφορία, σελ. 34
- Καπαγιαννίδης Κωνσταντίνος (1960) I. Ζωή και ευφορία, σελ. 35
- Καραβέλα Αλέκα (1985) III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 74
- Κατρακάζου Κωνσταντίνα (1953) III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 75
- Κάτσαρης Μάνος (1963) III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 76
- Κοντογιαννοπούλου Λήδα (1971) I. Ζωή και ευφορία, σελ. 36
- Κοντοσφύρης Χάρης (1965) II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 54
- Κοσκινιώτου Βασιλική (1968) III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 77
- Κουντούρης Μιχάλης (1960) II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 52
- Κρητικός Σπύρος (1960) I. Ζωή και ευφορία, σελ. 37
- Λίτη Αφροδίτη (1953) I. Ζωή και ευφορία, σελ. 38
- Λόλης Ανδρέας (1970) IV. Το τέλος και η επόμενη μέρα, σελ. 94
- Μακρής Θανάσης (1955) I. Ζωή και ευφορία, σελ. 39
- Μανουσάκης Μιχάλης (1953) II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 55
- Μαντζαβίνος Τάσος (1958) IV. Το τέλος και η επόμενη μέρα, σελ. 95
- Μάρθας Τάκης (1905-1965) I. Ζωή και ευφορία, σελ. 40
- Μαρκάτος Γρηγόρης (1985) I. Ζωή και ευφορία, σελ. 41
- Μαρούδα Καλλιρρόη (1958) I. Ζωή και ευφορία, σελ. 42
- Μητσόπουλος Πάνος (1965) III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 78
- Μόσχος Νίκος (1979) II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 56
- Μουδάτσος Κωστής (1950) III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 79
- Μπερούτσος Θανάσης (1969) II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 57
- Μπεχράκη Βένια (1974) II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 58

Ολυμπίου Ειρήνη (1987)

Παντελιάς Μίλτος (1954)

Παπανικολάου Κώστας (1959)

Πατρίκιου Σαββίνα (1985)

Σάμιος Παύλος (1948)

Σιούτη Μαρίνα (1985)

Σπυρίδωνος Καλλιρρόη (1970)

Ταμμάμ Μάγδα (1963)

Ταξιάρχopoulos Γιώργος (1972)

Τέτσης Παναγιώτης (1925)

Τζάνης Δημήτρης (1953)

Τζάτζαλος Ελένη (1958)

Τσακίρης Γιώργος (1955)

Τσεριώνης Γιώργος (1967)

Τσίντζος Χρήστος (1940)

Τσιρώνης Κώστας (1954)

Τσώλης Κώστας (1964)

Χαντζαράς Απόστολος (1977)

Χαρίσης (1957)

Χαρίσης Χρήστος (1966)

Χατζηδημητρίου Τζέλη (1962)

Yalom Reid (1960)

II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 59

I. Ζωή και ευφορία, σελ. 43

I. Ζωή και ευφορία, σελ. 44

II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 60

III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 80

II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 61

I. Ζωή και ευφορία, σελ. 45

II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 62

II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 63

I. Ζωή και ευφορία, σελ. 27

III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 81

IV. Το τέλος και η επόμενη μέρα, σελ. 96

II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 64

III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 82

II. Αμέλεια, ασυδοσία, σελ. 65

III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 83

IV. Το τέλος και η επόμενη μέρα, σελ. 97

III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 84

III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 86

III. Ποινή, αυτοκαταστροφή, σελ. 85

I. Ζωή και ευφορία, σελ. 46

I. Ζωή και ευφορία, σελ. 47

σύγχρονη ανάγνωση
του μύθου

Ερυσίχθων

Το σκεπτικό της έκθεσης

Συνήθως λέμε ότι «η φύση τιμωρεί». Όμως η φύση δεν έχει συναισθήματα για να θυμώνει και να τιμωρεί. Αυτό που φαίνεται σε μας ως τιμωρία είναι το αποτέλεσμα των ενεργειών μας, όταν αυτές διαταράσσουν την ισορροπία των στοιχείων της. Οι παρεμβάσεις του ανθρώπου, όταν κατευθύνονται από την πλεονεξία, την αδηφαγία και την απερισκεψία είναι επικίνδυνες, είτε πρόκειται για την καταστροφή ενός δάσους ή ενός αλσουλίου, είτε για την μόλυνση της ατμόσφαιρας, των ποταμών και των θαλασσών. Ο πρωτόγονος άνθρωπος, αντιμέτωπος με τα στοιχεία της φύσης τα θεοποίησε και απέδιδε σ' αυτά τιμές για να τα εξευμενίσει. Όσο οι γνώσεις του για το φυσικό περιβάλλον αυξάνονταν, ανακάλυπτε πόσο εύθραυστες είναι οι ισορροπίες που το διέπουν και πως οφείλει να το προστατεύει για να είναι φιλικό μαζί του. Αυτή η προστασία περνούσε συχνά από την ιεροποίηση των ζωτικών στοιχείων της φύσης. Έτσι δάση και άλση αφιερώνονταν σε θεότητες, τα δένδρα είχαν ψυχή, που τα προστάτευε (Δρυάδες, Αμαδρυάδες, Δενδρίτες θεοί), οι πηγές, τα ποτάμια, οι λίμνες είχαν τις νεράιδες, τις νύμφες, τις λάμιες που απέτρεπαν τον επίδοξο πλεονέκτη να επωφεληθεί, υπονομεύοντας το μέλλον των επόμενων γενεών. Ο μύθος του Θεσσαλού Ερυσίχθωνα, που διασώζει στον Ύμνο στη θεά Δήμητρα ο ποιητής Καλλίμαχος, δείχνει πως οι αρχαίοι Έλληνες είχαν αντιληφθεί ότι ο άνθρωπος απέναντι στην φύση πρέπει να είναι περιδεδής και ευσεβής. Διαφορετικά θα υποστεί, αργά ή γρήγορα τις συνέπειες των ενεργειών του. Ο Ερυσίχθων υπήρξε ένας πλεονέκτης, βέβηλος και ασεβής άνθρωπος. Η επιθυμία του να κόψει το ιερό δένδρο της Δήμητρας, παρά τις παρακλήσεις και τις προειδοποιήσεις της νύμφης που το κατοικούσε, οδήγησε στην τιμωρία του με ακόρεστη πείνα. Αφού κατανάλωσε ό,τι του ανήκε, αλλά και ό,τι ανήκε στο περιβάλλον του, έφαγε τα ίδια του τα μέλη και πέθανε, χωρίς ποτέ να ικανοποιήσει την πείνα του. Ο μύθος συμβολικά αποδίδει την αδηφαγία, την αλόγιστη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, που καταναλώνει χωρίς μέτρο και πέρα από τις ανάγκες του ο άνθρωπος.

Ευχαριστίες οφείλονται στους

Δίκτυο Μουσείων του Ιστορικού Κέντρου της Αθήνας
Ελληνοαμερικανική Ένωση
Ελληνικό Τμήμα του National Geographic
Μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης
Μουσείο της Ελληνικής Συλλογής Nobel
Μουσικό Γυμνάσιο της Παλλήνης
Stagecoach Theatre Arts

Στους Δήμους
Αμφίκλειας
Ασπροπύργου
Καλυβίων Θορικού
Καμείρου της Ρόδου
Κερατέας
Μουρσειού του Πηλίου
Νεάπολης Λασιθίου
Νιγρίτας
Πεντέλης (Παλαιάς και Νέας)
Σοχού

Ερευνητές του Κέντρου Λαογραφίας
Ευάγγελο Καραμανέ,
Πάρη Ποτηρόπουλο,
Ζωή Μάργαρη,
Γιάννη Πλεμμένο
Παναγιώτη Καμηλάκη, τ. ερευνητή

Στους μόνιμους συνεργάτες του Κέντρου Λαογραφίας
Κλεοπάτρα Φατούρου,
Ζωή Αναγνωστοπούλου,
Ανθούλα Μπάκολη
Σωκράτη Λούπα

Από τον Δήμο Ελευσίνας στους
Γαβριήλ Καμπάνη, υπεύθυνο πολιτιστικών
Γεώργιο Σκιάνη, σύμβουλο πολιτιστικών
καθώς και στους
Ελένη Κώνστα, αρχαιολόγο
Κατερίνα Νασιόκα, κοινωνιολόγο
Ευστάθιο Τζωρτζόπουλο, φύλακας Κέντρου Λαογραφίας

